

Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken



Sametinget

Regeringsuppdrag

Ku2019/01888/CSM,

dnr 1.3.8-2019-1498

2020-09-04

Sametinget, Box 90, 981 22 Giron/Kiruna

Besöksadress: Adolf Hedinsvägen 58

Tel: 0980-780 30

E-post: kansli@sametinget.se

www.sametinget.se

www.samer.se

www.minoritet.se

© Sametinget 2020

Omslagsbild: Marie Enoksson

Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken

Innehåll

| | |
|---|-----------|
| Förord – I rätt riktning..... | 9 |
| Álggaheapmi – Njuolga bálgás (Nordsamiska) | 10 |
| Álgo – Njuolga guovlluj (Lulesamiska)..... | 11 |
| Állgo – Rákkta guvvluj (Pitesamiska) | 12 |
| Álggieme – Reákkta ájvuostiebmie (Umesamiska) | 13 |
| Aalkoe – Ektesne ektelen (Sydsamiska) | 14 |
| Definitioner | 15 |
| INLEDNING | 17 |
| Att leda det samiska språkarbetet..... | 17 |
| Egna behov och förutsättningar..... | 18 |
| Uppdragets genomförande | 19 |
| De samiska språken | 20 |
| ÅTGÄRDSFÖRSLAG | 21 |
| 1. Lägga grunden för de samiska språkens möjligheter att revitaliseras | 21 |
| Ratificera Språkstadgan i nivå med Finland och Norge..... | 21 |
| Särskild lag som säkerställer urfolket samernas språkliga rättigheter | 23 |
| Språkanslag till Sametingets förfogande..... | 24 |
| Kartläggning av de samiska språken | 25 |
| Ansvar för samiskt kulturarv | 26 |
| Förbättrad samordningsstruktur i Regeringskansliet..... | 26 |
| 2. Språkliga resurser och språklig infrastruktur | 27 |
| 2.1 Språkliga resurser i samhället | 27 |
| Samiskt språkcentrum på fler orter | 27 |
| Inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå..... | 28 |
| Översyn av offentliga förvaltningens förutsättningar att hantera de samiska språken . | 29 |
| Särskilda statliga ramavtal för översättning till/från de samiska språken | 29 |
| 2.2 Språkteknologi | 30 |
| Anpassning av språkteknologi för samiska språk | 30 |
| Digitalisering av skolan – insats för samiska | 30 |
| 2.3 Språkvård och god ortnamnsed | 31 |
| Sámi Giellagaldu | 31 |
| Utveckling, normering av och kurser i språkterminologi inom samisk utbildning..... | 32 |
| Ortnamn och platsbeteckningar..... | 32 |

| | |
|--|-----------|
| 3. En fungerande utbildningskedja..... | 34 |
| 3.1 Sameskolans och de samiska förskolornas centrala roll | 35 |
| Förstärk samisk utbildning | 35 |
| Sammanlänka det samiska språkarbetet med sameskolan och samiska förskolor | 37 |
| 3.2 Förskola..... | 38 |
| Åtgärder som får effekt på sikt..... | 39 |
| Utveckla en stark utbildningsmodell i samisk förskola..... | 39 |
| Obligatorisk utbildning i samisk pedagogik..... | 41 |
| Rätt till samisk förskola i hela landet | 42 |
| Förskola på samiska ska erbjudas inom fyra månader i förvaltningsområden..... | 42 |
| Införa en läroplan för samisk förskola..... | 43 |
| Stöd till skolhuvudmän om förskola på samiska | 43 |
| Förtydliga formuleringen hela eller väsentlig del av utbildningen i förskola | 43 |
| Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar | 44 |
| Expertgrupp för insatser inom befintlig struktur | 44 |
| Språkbad på samiska förskolor..... | 44 |
| Äldre talare som resurs i förskolan..... | 45 |
| 3.3 Grundskola inklusive förskoleklass | 46 |
| Åtgärder som får effekt på sikt..... | 47 |
| Sameskolan som unik resurs..... | 47 |
| Utvecklad tvåspråkig undervisning | 47 |
| Utökning av tvåspråkig undervisning..... | 49 |
| Pröva tvåspråkig undervisning via fjärrundervisning..... | 49 |
| Fler åtgärder för att stärka undervisning i samiska..... | 50 |
| Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar | 51 |
| Regelförändringar kring tvåspråkig undervisning | 51 |
| Reglera rätten till modersmålsundervisning i förskoleklass..... | 52 |
| Sammanhållen och jämförbar statistik | 52 |
| Bedömningsstöd i samiska | 52 |
| 3.4 Gymnasieskolan..... | 53 |
| Åtgärder som får effekt på sikt..... | 54 |
| Öka antalet elever som läser samiska på gymnasienivå | 54 |
| Införa samiska som eget ämne..... | 54 |
| Studier i samiska ska ge meritpoäng | 54 |
| Inga förkunskaper i samiska | 55 |

| | |
|---|----|
| Riksrekryterande högskoleförberedande program med inriktning mot samiska..... | 55 |
| Införa samiska som ämnesalternativ i yrkesförberedande gymnasieprogram..... | 55 |
| Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar | 56 |
| Sammanhållen och jämförbar statistik | 56 |
| Ökad information och ökat intresse för studier i samiska | 56 |
| Språkkampanj 2.0 | 57 |
| 3.5 Högskola och universitet..... | 58 |
| Förtydliga Umeå universitets uppdrag att erbjuda högskolestudier i samiska..... | 59 |
| Basbemanning på Umeå universitet med särskilt uppdrag | 59 |
| Införa stipendieordning för studier i samiska..... | 59 |
| 3.6 Lärarutbildning och fortbildning av lärare..... | 60 |
| Åtgärder som får effekt på sikt..... | 61 |
| Säkerställa tillgången till behöriga och lämpliga lärare | 61 |
| Ändra examensordningen för grundlärarexamen | 62 |
| Öka tillgången på tvåspråkiga lärare i grundskolan | 62 |
| Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar | 63 |
| Samiska som prioriterat ämne i kompletterande pedagogisk utbildning..... | 63 |
| Ge behörighet till legitimerade lärare med kunskaper i samiska..... | 63 |
| Sprida kommunala och regionala ekonomiska åtgärder..... | 64 |
| Obligatorisk kompetensutveckling i samisk pedagogik | 64 |
| Utbildning för pedagoger i språkbadsmetodik | 64 |
| 3.7 De samiska språken i yrkeslivet..... | 65 |
| Yrkesvuxenutbildning ger samiskspråkig kompetens..... | 65 |
| Yrkeshögskolans roll..... | 66 |
| Utbildning av tolkar och översättare | 66 |
| Auktorisation av tolkar och översättare i de samiska språken | 67 |
| 3.8 Läromedel | 67 |
| Åtgärder som får effekter på sikt..... | 68 |
| Stärka, samordna och strukturera utgivning av läromedel | 68 |
| Strukturerat läromedels- och lärverktygssamarbete med Norge och Finland | 68 |
| Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar | 69 |
| Komplettera läromedel från Norge och Finland..... | 69 |
| 3.9. Livslångt lärande – kompletterande åtgärder..... | 69 |
| Folkbildningen | 69 |
| Följa och informera om utbudet av utbildningar..... | 70 |

| | |
|---|-----------|
| Fler talare och fler läs- och skrivkunniga..... | 70 |
| Insatser för att häva språkspärr..... | 70 |
| Permanent mentor-lärlingsprogram..... | 71 |
| Stärka vuxna samers läs- och skrivkunnighet | 71 |
| Blivande föräldrars möjlighet att överföra språket | 72 |
| Stärka föräldrar i beslutet att välja samiska språket | 73 |
| Intensivutbildning för blivande eller nyblivna föräldrar | 73 |
| Äldre samers tillgång till samiskan | 74 |
| Förtydliga formuleringen hela eller väsentlig del av äldreomsorg på samiska | 74 |
| Kunskap om och analys av äldres behov | 74 |
| 4. Kultur bär språk, språk bär kultur..... | 75 |
| 4.1 Kulturarv och árbediehtu | 75 |
| Ökat samiskt ansvar för samiskt kulturarv | 76 |
| Ökat ansvar för Sametinget inom området insamling och bevarande av språk och folkminnen | 76 |
| Ökad kunskapsöverföring inom traditionell kunskap på samiska..... | 77 |
| Ökad användning av samiska i traditionella näringar | 78 |
| 4.2 Konst och kultur i vid bemärkelse | 79 |
| Sametinget i samverkansrådet för kultursamverkansmodellen..... | 79 |
| Kulturstöd per samiskt språk..... | 80 |
| Giron Sámi Teáhter – en samisk nationalscen | 80 |
| 4.3 Bibliotek och litteratur | 81 |
| Samernas bibliotek som resursbibliotek..... | 81 |
| Förbättrade förutsättningar för samisk litteratur | 82 |
| Läsfrämjande | 83 |
| 4.4 Film och tv-program | 83 |
| Film av samer på samiska | 83 |
| Dubbing som språkstärkande insats | 84 |
| 4.5 Medier, public service..... | 84 |
| Tidskriftsutgivning | 85 |
| Public service | 85 |
| Med utgångspunkt att samerna är ett urfolk | 85 |
| Både kvalitet och kvantitet | 85 |
| Språkvård..... | 86 |
| Bättre och samordnad public service för samer..... | 86 |

| | |
|---|-----------|
| 5. Förbättrat gränsöverskridande samarbete | 87 |
| Stärka och utveckla gränsöverskridande samarbeten i Sápmi..... | 87 |
| 6. Synliggörande och statushöjning | 88 |
| Attitydförändrande insatser bland allmänheten..... | 88 |
| Språk som diskrimineringsgrund | 89 |
| Värdesätta språkkunskaper vid rekrytering..... | 89 |
| Sametinget ska föregå med gott exempel..... | 90 |
| 7. Uppföljning av handlingsprogrammet | 91 |
| 8. Samråd och dialog | 92 |
| 9. Konsekvensbeskrivning och kostnadsberäkning..... | 93 |
| Sveriges förpliktelser..... | 93 |
| Det samiska folket har språkligt självbestämmande | 93 |
| Alla samer har grundläggande språkliga rättigheter..... | 94 |
| Samiskan är huvudspråk i Sápmi/Sábme/Sábmie/Saepmie | 94 |
| Alla samer har möjlighet att återta och/eller utveckla sitt samiska språk | 94 |
| Antalet barn och unga med samiska som förstaspråk ökar | 94 |
| Samiskan ska vara synlig i samhället..... | 94 |
| Starka traditionella språkdomäner..... | 95 |
| Språkarbete i Sápmi/Sábme/Sábmie/Saepmie är gränslöst..... | 95 |
| Samiska i offentlig verksamhet ska vara vårdad, enkel och begriplig | 95 |
| Sametinget ska agera som förebild..... | 95 |
| Konsekvenser för kommuner och skolhuvudmän..... | 95 |
| Konsekvenser för staten och statliga myndigheter..... | 96 |
| Inrättande av särskilt språkanslag | 97 |
| Kulturanslag | 97 |

Bilagor:

1. Uppdrag till Sametinget att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarande av samiska, 2019-11-14, Ku2019/01888/CSM
2. Anståndsansökan, 2020-03-24, dnr 1.3.8-2019-1498
3. Regeringsbeslut, 2020-04-30, Ku2020/00681/CSM

Förord – I rätt riktning

Alla fem samiska språk i Sverige klassificeras som hotade. Varje generation får färre och färre talare med förstaspråkskompetens i samiska. För att förhindra denna språkbytesprocess krävs brådskande och effektiva åtgärder på alla nivåer i hela samhället. När språk försvinner brukar man tala om språkdöd. Språk kan inte jämföras med en organism som föds, lever och dör. Språk är samhällskonstruktioner och människan bär ansvaret för hur dessa utvecklas, lever eller dör.¹ Det finns forskare som förespråkar termen ”språkmord” för att understryka att språk inte dör av naturliga orsaker utan av anledningar som är förorsakade av människan, t.ex. av strukturella, ekonomiska och politiska orsaker.²

Under årtusenden har vi samer levt ett liv där människa, natur, mark och vatten står i ett inbördes förhållande till varandra. Vår natursyn har präglat våra språk, vår kultur, våra seder, värderingar, sociala strukturer och relationer. Det visar inte minst de samiska språkens rika ordförråd för natur, väder och traditionella näringar, ord som är nästintill oöversättliga.

Det samiska folket har ett särskilt behov av att skydda och främja de samiska språken som ett uttryck för sin relation till mark och vatten som en del av samisk kultur och identitet. I *Ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter* och *Europeiska stadgan för landsdels- och minoritetsspråk* står att varje minoritet och varje språk ska behandlas i enlighet med vad individer som tillhör minoriteten önskar och i enlighet med vad som behövs för att skydda och främja varje minoritetsspråk. Det talar för att det samiska folkets krav bör tillmötesgå. Samerna och de samiska språken ska behandlas efter sina speciella behov och förutsättningar där kopplingen mellan språk, kultur, mark och vatten är stark.

Detta handlingsprogram lyfter fram de närmaste steg som behöver tas i den process som måste till för att bevara, revitalisera och utveckla de samiska språken. Handlingsprogrammet är i linje med Sametingets arbete för de samiska språken som tydliggörs i våra språkmål och kommande språkpolitiska strategi och handlingsplaner för de samiska språken. Handlingsprogrammet ger en strukturerad översikt över vad som krävs för att vända den långt gångna språkbytesprocessen. Dess första del beskriver ändringar som måste genomföras för att skapa en grund för revitalisering och utveckling av de samiska språken i enlighet med det samiska folkets rätt. De efterföljande delarna beskriver områdesvis vilka åtgärder som behövs.

Det samiska folket har genom sitt folkvalda organ utarbetat detta handlingsprogram med kraftfulla åtgärdsförslag för att stoppa den språkbytesprocess som pågår i Sverige. Vi arbetar för att alla samer ska kunna tala, läsa och skriva samiska och att de samiska språken ska vara levande och välmående språk som används och värdesätts i samhället.

Lars Miguel Utsi, Språknämndens ordförande

¹ Magga, Ole Henrik, 2000: ”Mii mearrida ealáska go vai jápmá go okta giella? Sámeigiella ovdamearkan.” Sámeigiella dilli skuvllas ja lagás servvodagas. Konferánsa Leavnnjas 28.-29.11.2000. Sámediggi.

² Skutnabb-Kangas, Tove, 2014: ”Språkrevitalisering- en nödvändig del av världsarvet”. 22 oktober 2014, Jiellevárre. Pdf-fil av ppt presentation.

Álggaheapmi – Njuolga bálgás (Nordsamiska)

Visot vihtta sámigiela Ruotas leat uhkiduvvon. Boahte buolvvain leat vehábut ságasteaddjit geain sámigiella lea vuosttas giellan. Jos giellamolsuma galgat caggat de gáibiduvvojit hohpolaš ja fámolaš doaibmabijut servodaga visot dásiin. Giellajápmin lea go gielat jávket. Gielaid eat sáhte bálddalastit organismaiguin mat riegádit, ellet ja jápmet. Gielat leat servodatráhkkanusat ja olbmos lea ovddasvástádus got dat ovdánit, ellet dahje jápmet. Leat dutkit geat geavahit tearpma “giellagoddin” ja nu láhkái deattuhit gielat eai jávka lunddolaš sivain muhto áššiin maid olmmoš lea váikkuhan, o.m.d. struktuvrralaččat, ekonomalaččat dahje politiikalaččat.

Sámit leat duháhiid jagiid eallán eallima gos olbmos, luonddus, eatnamis ja čázis leat lunddolaš čanastagat. Iežamet luondduipmárdus lea báidnán kultuvramet, gielaideamet, dábiideamet, meroštallamiiddamet, sosiála struktuvrraideamet ja gaskavuodaideamet. Dán vuohtta eareliiggánit sámigelaid sátneriggodagas luonddu-, ilbme- ja árbevirolaš ealáhus-sániin. Terminologija maid ii bálljo sáhte jorgalit.

Sámi álbmogis lea eareliiggánis dárbu suddjet ja ovddidit sámigelaid. Dehálaš duodaštussan čanastagaide eatnamii ja čáhcái ja maidai oassin sámikultuvrras ja iešdovddus. Rámma-konvenšuvnnas, suodjin sisriikkalaš unnitloguide ja Eurohpálaš njuolggadusas riikaoasse- ja unnitlogugielaide, leat mearrádusat ahte juohke unnitlohku ja juohke giella galgá giedahallot nugo olbmot geat gullojit unnitlohkui sávvet ja daid dárbbuid mielde mii gáibiduvvo suddjemii ja ovddideapmái guđege unnitlogugiela. Dát duodašta ahte ferte dohkkehit sámi álbmoga gáibádusa mii guoská sámiiide ja sámigelaide. Áššit galget giedahallot iežaset eareliiggánis dárbbuid ja eavttuid mielde gos leat garra čatnosat giela, kultuvrra, eatnama ja čázi gaskkas.

Dát doaibmaprográmma čalmmustahtta lagamuš lávkkiid maid dán proseassas ferte lávket vai sáhtta sealluhit, revitaliseret ja ovddidit sámigelaid. Sámidikki sámigelbargu lea dán doaibmaprográmma láidesteadjain. Dát čielggaduvvo min giellaubmiliin ja boahttevaš giellapolitiikalaš strategiijas ja doaibmaígumušain. Giellaubmilat álget čielga jurdagiin, dat ahte sámigiella galgá leat ealli giella mas lea lunddolaš čanus kultuvrii ja servodateallimii. Doaibmaprográmmas oazžu vuogas čállosiin buori gova mii gáibiduvvo jos galgat sáhttit bissehit giellamolsunproseassa. Vuosttas oasis lohká rievdadusaid mat fertejit čadahuvvot vai oazžut vuođu sámigelaid revitaliseremii ja ovdáneapmái sámi álbmoga rievtti vuođu. Manjit osiin lohká makkár doaibmabijut gáibiduvvojit guovllus guvlui.

Sámi álbmot, álbmotválljejuvvon orgána bako lea válbmen dán doaibmaprográmma. Prográmmas leat fámolaš doaibmabijut veahkin bissehit giellamolsunproseassa mii lea jođus sámigelain ruotabeale. Mii bargat dan ovddas ahte visot sámit galget máhttit ságastit, lohkat ja čállit sámigiela ja sámegielat galget leat ealli ja dearvvaš gielat mat leat servodagas anus ja maid árvvus.

Lars Miguel Utsi, Giellalávdegotti ságadoalli

Álgo – Njuolgga guovlluj (Lulesamiska)

Dimna vihtta sáme giela Svierigin dásseduvvi degu vádádume. Juohkka buolvva oadtju binne ja binne hoallijt vuostasjgielmahtojn sábmáj. Náv at gáhtsat dav giellamålssomprosessav la dárbbu dalága áttjudit ávkálasj dájmajt gájka dásijn sebrudagán. Gá giella gáhtu de dav ruvkuu hállat giellajábmemis. Gielav ij maná buohtastahttet viessogijn mij riegát, viessu ja jábmá. Giella la sebrudakásadus ja ulmusj guoddá ávdásvástádusáv dan ávdás gák viessu jali jábmá. Da gávnuuji guoradalle gudi vikkadi adnet bágov “giellagáddem” dan diehti vaj nannit at giela e jáme luondulattjat, dat jábmá ulmutja gárvedusáj diehti degu dal struktuvra, ruhtadile jali politijka diehti.

Tuvsán jagijt li sáme viesum viessomav gánná ulmusj, luonndo, ednam ja tjátje adni aktavuodav nubbe nubbáj. Mijá luonndovuojnno la vuododam mijá kultuvrav, mijá gielajt, dijdajt, árvustahthemav, sosiála struktuvrajt ja aktavuodajt. Dav ij binnemusát vuoseda sáme giela báhkoanndudak luonnduj, dálkkáj ja árbeverulasj iellemij makkirijt vargga ij maná járggálit.

Sáme vierregin la sierra dárbbu várjjalit ja ávdedit sáme gielajt degu dábdon sijá aktavuohhtaj ednamij ja tjáhtjáj ja degu oassen sáme kultuvraj ja iesjvuohhtaj. Rábmakonvensjávnná suoddjimij nasjonála unneplágojda ja Europeiska njuolgadás rijkaoase- ja unneplágo giela sisadná márrádusájt majt juohkka unnepláho ja juohkka giella man milta galggá giehtadaláduvvat dan milta majt sij gudi gulluji unnepláhoj sávvi ja dan dárbbuj suoddjit ja bárrájgáhtset juohkka unneplágo giela. Dat dahká dav at sáme vierrega gájbbádusá galggi tjadájduvvat gá la gatjálvis at sáme ja sáme giela galggi giehtadaláduvvat sijá sierra dárboj ja aktavuodajn gánná tjuolmma la nanos giella, kultuvra, ednam ja tjáhtje.

Dát doajmmaprogramma lákti ávdáj dajt lagámus lánkijit majt la dárbbu válldet dán prosessan bisodit, revitaliserit ja ávdánahttet sáme gielajt. Doajmmaprogramma la sjátjo milta Sámedikke bargojn sáme giela ma tjielggiduvvi mijá giellaulmmelijs ja boahhte giellapolitihkalasj stratesjidjajs ja doajmmaplánajs. Giellaulmmela álgaduvvi tjielgga árvvadás at sáme giella galggá árrat viesso giella mij la lánka tjadnum kultuvraj ja sebrudakviessomij. Doajmmaprogramman vatteduvvá struktuvralasj várdas vuojnno massta la dárbbu jus galggá rievddadit ja járggálit dav juo guhkás jádedum giellamålssomprosessav. Dan vuostasj oasse tjielggi rievddadusájt majda la dárbbu jus galggá gárvedit vuodov báktemij ja ávdánahttemij sáme giela sámeálmukriektá milta. Da tjuovvo oase tjielggiji guovlloj sierra dájmajt ja dárbojt.

Sáme vierrek la sijá válldidum fábmudagá baktu ássam dáv doajmmaprogrammav garra dájmaj dan diehti at tsaggat giellamålssomprosessav mij la manon sáme giela Svierigin. Mij barggap dan ávdás at gájka sáme galggi máhttet ságastit, láhkát ja tjállet sáme ja at sáme giela galggi árrat viesso buorevájogiela ma addnuji ja árvostahteduvvi sebrudagán.

Lars Miguel Utsi, Giellanammadusá ávdák

Állgo – Rákkta guvvluj (Pitesamiska)

Gájka vihta sáme giela Sverjin lá klassifiserima mehti nihteduvvum. Fierta buolvan lá binnáp ja binnáp ma ságasti sámezielav vuostas giellan. Ruodtjoda spájtas ja fámulatj dagojt gájka dásen sebrudagan vaj máhtá hieredit dáv giellamállsomprosiessav. Gu giela gáhtu bruvkku giellajábmema birra ságastit. Ij máhte giellaj gáhttjat gunnik organissmaj mij riegáda, vessu ja jábmá. Giela lá sebrukakkonstruksjuvna ja almatj guaddá vásstádasav gielaj ávvdánime, viessoma ja jábmema ávdást. Muhtem guoradalleja idni bágov ”giellagáddem” diededit giela ie jáme natuvralatj vigijst ájnát vigijst almatjist dagaduvvum, ávvdámárrkan struktuvralatj, ekonomalatj jalá politijkalatj vigijst.

Mádde tuvsána jábe tjara lá sáme vessum viessomijt gunne almatjin, natuvran, iednamin ja tjátsen tjudtju iehtjádij lahka. Mija natuvvravuajdno lá bájdnám mija ietjame kultuvrav, mija gielaj, dijdajt, majt árrvon adnep, sosiálatj struktuvrajt ja relasjuvnajt. Sáme gielaj valjes terminologija natuvran, dálken ja iemelágátj ieládasajn mav ij hallva máhte járrgálit vuoseda dav.

Sáme almatja idni daggár nierav anedit ja luggnjit sáme gielajt márrkan akktavuohtaj iednamij ja tjátsijda ássen sáme kultuvrast ja identitiehtast. Rámakonvensjuvnan rijkalatj unneplágoj várrjalime birra ja Europalatj njuolgadusan rijjkaásse- ja unneplágozielaj ávdást lá njuolgadusa dan birra ahte fárrta unnepláhko ja giella gallgá giehtaduvvut dan vuoge mehti mav unneplágoalmatja sihti ja aj dan mehti mij dárbahevva vaj máhtá várrjalit ja ávdedit fierta unneplágozielav. Danen berru sáme almatjij ruodtjolvasajt duasstot ahte gallgá sámijt ja sáme gielajt giehtadallat ietjase sárta dárboj ja vijjuriij mehti gunne akktavuohta gielajn, kultuvrajn, iednamijn ja tjátsijn lá nanos.

Dát dahkoprogámma luggni lagamus lávkijt majt verri dahkat prosiessan vaj máhtá sáme gielajt ájmon adnet, álládahttet ja ávdedit. Dahkoprogámma tjuvvu Sámedigge bargov sáme gielaj ávdást mij tjielgaduvvu mija giellaulmijn ja báhtej giellapolitijkalatj strategijan ja dahkoplánajn. Giellaulme vullgi tjellgis ussjolmasast ahte sámezielav gallgá viessoj giellan árrrot mij lá lahka tjanaduvvum kultuvrajn ja sebrudakviessomijn. Dahkoprogámma vaddá struktureridum tjáhkájgiessemav dasste mav dárbahe vaj máhtá járrgálit giellamállsomprosiessav. Vuostas bieken vuoseda virrtodimijt majt verri tjaradit vaj máhtá vuorov dahkat sáme gielaj álládahttemij ja ávvdánibmáj sáme almatjij riehta mehti. Biehke ma tjuvvu vuosedi dagojt majt dárbahe bájkest bájkkáj.

Sáme almatja lá almatjválljidum orgána tjara dahkam dáv dahkoprogámmav gunne lá fámulatj dago hieredit giellamállsomprosiessav masa sámezielav Sverjin lá bádádallam. Mija barggap dan ávdást ahte gájka sáme gillgi máhttet ságastit, láhkát ja tjállet sámezielav ja ahte sámezielav gillgi viessoj ja bándás giela árrrot majt idni ja majt árrvon idni sebrudagan.

Lars Miguel Utsi, Giellasäbberäre ávvdáalmatj

Álggieme – Reäktta åjvuostiebmie (Umesamiska)

Gájkah Sverjen vjitta sámiegiälah beäggaluvvijeäh nihttuon vuoliesne. Fiärtan buolvasne leäh ühtjiebe jah ühtjiebe sámiegiälakh, juhkkh sámien nälggasteäh vuostas giällane. Tsaggastimen dehte giällavirduodiemiev dárbhuvvijeäh jühttielis jah basstielis dájmah syöbradahkkan fiärtan háriesne. Gássie giälla leä gáhtuominne die leä dáhpie dab giällajábmiemine guhttjuot. Giäluv iehpie máhtieh daggár viässuoje áhtane adniet, juhka riägáduvvá, vyössá jah jábmá. Giälah leäh syöbradahkkyjjarh jah almatijjne leä veälguogisvuohta tjuvadit gükttie ninnuostuvvijeäh, vyössh jallá jábmeh. Sámies uhttsadiejjieh buektth "giällagáddiemuv" uvddije báhkuone deäddalimmen jühtte giälla ij jámieh albmvihkkien dehte, ájnat dajna guh almatjh dassa bájdneh, navguh struktuvrra-, ekonomijja- jallá politijkkavyjjarj dehte.

Sámieh leäh jáhpietuvسانیj mehte vyössame güssnie almatjh leäh aktta natuvrijne jah jijtjaseäh iädnamij- jah tjätsijgüjme. Mijjan giähtjadallamvuöhhkie natuvran guohtáje leä bájdnáme gükttie natuvrije, kultuvrije, giällije, däbijde, árvojde jah sosiálake struktuvrijde jah krádnastallamijde geähttjabe. Dájna ájnasíkta vujdnasissa báhtá sámiegiälj valljies báhkuovuorkáste natuvran, dálkij jah árbbiejiäládassij hárráje, juhka leä sieldies lussade jiatjá giällije járggalit.

Sámien álmmagijne leä ájnas dárbbuo sámiegiäluv várjjalit jah üvdiedit ekttijvuodan guohtáje iädnamijde jah tjätsijde ássiene sámien kultuvraste jah sámientjeárdavuodaste. Rábmakonvensjvudna rijkij ünnebeláhkkuoj várjjaliábmáje jah European biäjatis rijkkadajvan- jah ünnebeláhkkuogiälj bijrra mierriedeägan, jühtte feárta ünnebeláhkkuoálmmaguv jah giäluv galggá návte giähtadallat, vaj aktatje almatij syjtade ünnebeláhkkuosne duohtane sjiddá jah villie návte ahte minuvritiähtagiälla várjjaluvvá jah ájaj üvdieduvvá. Dan dehte leä ájnas ássjie sámien álmmagan ravkalvassijde gulddalit, guh sjtth jühtte sámijde jah sijjan giäljide galggá giähtadallat jijtjaseäh dárbuoj jah vyjjarj mehte, güssnie giälan, kultuvran, iädnamij ja tjätsij tjadnash leäh ninnuosh.

Daggár dájbmáprográmma vuösiete lahkkiemus dárbies lävkijde proseässije, mij dárbhuvvá sámiegiälj büssuotíábmáje, jiäládahttiemissa jah üvdiediábmáje. Dájbmáprográmma tjuvva Sámiendiggie barguov sámiegiäljide, juhka vujdnasuvvá mijjan giällaulmieste jah báhtije giällapolitijjak strategijjaste jah dájbmáplänemijste. Giällaulmieh vuelggh deähttielis ussjuolmassaste, jühtte sámiegiälla galggá viässuoje giällane urruot, mij tjudtja kultuvraste jah syöbradahkkyiässuomiste. Dájbmáprográmmasne tjialgastiebmie dahktuvvá gükttie juo meälggadissa ülleme giällamálssuomeproseässa máhttie hieriedit. Vuostas ásiesne málssuomassh vujdnassissa bühth, juhkkh tjuovvareäh dahktuvvat vuodđuone sámiegiälj jiäládahttiemissa jah uvdániábmáje sámien álmmagan riákta tsaggie. Prográmmán jiatjá ásieh güvvijeäh suergij mehte ájnas dájbmádarbuojde.

Sámieh leäh álmmagvälljeme orgánijgüjme bargtame dab dájbmáprográmmuv, güssne leäh vieksies dájbmadahkkuoh giällamálssuomprosiässán hieriediábmáje, juhka deájvviede Sverjen sámiegiäljide. Mijja barggabe vaj gájkah sámieh máhtth sámien nälggastit, luhkkat jah tjálliet jah vaj sámien giälah viässuoje jah vieksies giällane sjeddh, majddie brüvkkh jah árvoone edneh syöbradahkkanasne.

Lars Miguel Utsi, Giällaseäbrrierádién jühttietiejje

Aalkoe – Ektesne ektelen (Sydsamiska)

Gaajhkh dah vjhte saemiengielh Sveerjesne leah vaahresne gaarvanidh. Fierhtene boelvesne vaenebh vaenebh sjidtieh gieh saemiestieh voestesgieleldhmaahtojne. Jis edtja dam gielelätnoen evtiedimmiem buektiehtidh heerredh dellie daerpies varke jih radtjoeslaakan barkedh seabradahken gaajhkene daltesisnie. Gosse giehl gaarvenieh provhkoe gielejaememen bijre soptsestieh. Eah giehl maehtieh mejnie joem viertiestidh mij reakasävva, jeala jih jaama. Giehl leah seabradahken sjehtedimmieh mej leah almetji diedte guktie giehl evtiedieh, jielieh jallh jaemieh. Dotkijh gäävnesieh gieh sijhtieh baakoem "gielebovestimmie" provhkedh gosse sijhtieh tjelkestidh eah giehl barre sjeiken namhtah jaemieh, almetjh dah gieh gielide goerpedehtieh, v.g struktuvri, ekonomijen jallh politihken fääntojste.

Stoeretjuetie jaepine saemieh, eatnemen, laanten jih tjaetsien ektine jealeme. Mijjen vääjnoe eatnamasse mijjen kultuvrem, mijjen gielide, aerpievuekide, åssjalommesidie, sosijaale struktuvride jih realsjovnh vihtesjamme. Saemiengieline jijnjh baakoeh gäävnesieh dovne eatnemen bijre, vearelden jih aerpievuekien jielemi bijre mejtie eah raaktan maehtieh jarkoestidh.

Saemien almetjh sjjere daarpoem utnieh saemien gielide vaarjelidh jih evtiedidh gosse eatnemen jih tjaetsien bijre soptsestieh goh bielie saemien kultuvreste jih identiteeteste. Ramkonvensjovne nationale unnebelåhkoen vaarjelæmman jih Europeiske njoelkedasse laantedajvi- jih unnebelåhkoegielide stilleme fierhtede unnebelåhkojde jih unnebelåhkoegielide däärjodh dej jijtsh vaajtelimmiej mietie jih mij disse daerpies gosse fierhtem unnebelåhkoegielem vaarjelidh jih evtiedidh. Daah nænnoestimmieh saemien almetji kriebpesjimmide stinkestehtieh gosse daarpoeh jih aarvehtsh saemide jih saemien gielide raereste gusnie giele, kultuvre, eatneme jih tjaetsie aktene jih veaksehks.

Daate rääjvarimmie vuesehte mij daerpies lihemes daennie barkosne darjodh gosse dejtie saemien gielide edtja vaarjelidh, vyösijidh jih evtiedidh. Rääjvarimmie Saemiedigkien barkoem saemien gieligujmie däärjohte mejtie mijjen giele-ulmide tjelkeste jih bætijen gielepolitihken barkoem jih dahkoesoejkesjidie. Gielen ulmieh tjelkelaakan vuesehte guktie saemiengiele edtja jielije giele årrodh mij kultuvren jih seabradahkejielemen aktene. Rääjvarimmesne gaajhkem ektiedamme mij daerpies jih maam tjuara darjodh jis buektiehtidh dam gielelätnoen evtiedimmiem jarkedh, mij daelie guhkiem vaaseme. Dennie voestes boelhkesne buerkeste maam tjuara jeatjahtedh jih darjodh jis saemiengielide edtja vyösijidh jih evtiedidh saemien almetji reaktaj mietie. Dichte mubpie boelhke buerkeste mejnie daerpies barkedh dej ovmessie dajvine.

Saemien almetjh sijjen almetjeveeljeme orgaanen tjirrh daam rääjvarimmiem buakteme jih daejnie programmie sijhtieh saemiengieli gielelätnoem tjöödtjestidh mij Sveerjesne evtedeminie. Mijjiej barkebe guktie gaajhkh saemieh edtjiej saemiengielem maehthedh soptsestidh, lohkedh jih tjaeledh jih guktie dah saemiengielh jielije jih buerie giehl sjidtieh mejtie nuhtjesuvvieh jih seabradahkesne vyörtegs.

Lars Miguel Utsi, Gielemoenehtsen ävtehke

Definitioner

Talare

Individer som behärskar samiska i tal och använder språket. När innebörden är individer som behärskar samiska men som inte talar språket används begreppet passiva talare.

Språkbärare

Individer som inte själv kan språket men som känner en tillhörighet till språket då de har eller har haft samiska talare i släkten.

De samiska språken

Det finns fem samiska språk i Sverige, sydsamiska, umesamiska, pitesamiska, lulesamiska och nordsamiska. Samtliga språk har godkända ortografier. Inom de olika språken talas dialekter som skiljer sig i större eller mindre omfattning från varandra. För samerna är kultur och språk på ett särskilt sätt kopplade till användningen av land och vatten. Det visar inte minst de samiska språkens rika naturterminologi.

Språkutveckling

Att utveckla ett språk till ett funktionellt språk både för vuxenvärldens bruk med en funktionell litteracitet och för att språket ska kunna fungera som en resurs för den kulturella överföringen, kräver att den språkliga utvecklingen sker långsiktigt. Det innebär att man iakttar en princip som säger att senare utvecklingsfaser bygger på tidigare uppnådda resultat.

Förskolan ska utgöra en plattform för både språkutveckling och stöd för hemmet. Denna plattform ska karaktäriseras av en formellt planerad utveckling och långsiktigt stöd genom hela förskolan. Utvecklingen som påbörjats i förskolan ska sedan följas upp av förskoleklassen, grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt vuxenutbildningen, i vissa fall inom yrkesinriktade utbildningar, i andra fall utbildningar i mer teoretisk riktning. Slutligen ska det finnas möjlighet till högskoleutbildning i språket.

Huruvida detta kan ske är avhängigt andra faktorer, som å ena sidan är beroende av parallella strukturella ramverk med tillgänglighet och utbildning av lärare för varje nivå och för undervisning i och på språket. Av detta följer att det bör finnas behöriga lärare på förskole-, grundskole- och gymnasienivå, yrkesutbildningen och i den högre utbildningen. Detta kräver i sin tur att det finns kompetenta och helst disputerade lärarutbildare, och forskarutbildning i språkdiraktik för varje språk (SOU 2017:91).

INLEDNING

Sametinget är både en statlig myndighet och ett folkvalt samiskt parlament med uppgifter som regleras i sametingslagen (1992:1433). Enligt 2 kap 1 § sametingslagen ska Sametinget fastställa mål för och leda det samiska språkarbetet samt bidra till utvecklingen av de samiska språkens användning.

Att säkra de rättigheter den samiska individen har till sitt språk och sin kultur är lagstiftarens ansvar, med andra ord regeringens och riksdagens. Regeringen gav den 20 november 2019 Sametinget i uppdrag att utarbeta ett samlat handlingsprogram för bevarande av de samiska språken (nordsamiska, sydsamiska, lulesamiska, umesamiska och pitesamiska). Bakgrunden till uppdraget är regeringens skrivelse, *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (skr. 2017/18:282), där regeringen gjorde bedömningen att ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken bör utarbetas och antas. Vidare sägs att programmet bör innehålla såväl övergripande som specifika åtgärder och en tydlig ansvarsfördelning.

Syftet med uppdraget är att främja möjligheten för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. Som skäl anger regeringen bland annat att det är nödvändigt att fortsätta vidta åtgärder för att vända den pågående språkbytesprocessen i Sverige. Sametinget skulle senast den 17 juni 2020 redovisa uppdraget till Regeringskansliet (Kulturdepartementet). Efter ansökan om anstånd och påföljande regeringsbeslut redovisas uppdraget den 4 september 2020.³

Att leda det samiska språkarbetet

Sametinget har till ansvar att leda det samiska språkarbetet. Innebörden av att leda det samiska språkarbetet ligger till stor del inom ramen för det samiska självbestämmandet. Arbetet sker med utgångspunkt i ett språkpolitiskt handlingsprogram som Sametingets plenum, den folkvalda församlingen, lägger fast. Sametingets vision med språkarbetet är: ”Alla samer kan tala, läsa och skriva samiska. De samiska språken är levande och välmående språk som används i samhället.” Viljan att stärka, revitalisera och synliggöra samiskan delas av samtliga partier i Sametinget och betraktas därigenom också som ett viktigt arbetsområde för Sametingets kansli. Språkavdelningen är den del av Sametingets kansli som har det huvudsakliga ansvaret för frågor som rör samiskan. Arbetet är organiserat i en språkavdelning för rådgivning och expertkunskap och i Samiskt språkcentrum med ansvar för utåtriktade aktiviteter och språkrevitalisering.

Språkcentrums uppdrag är att främja och stimulera till ökad användning av de samiska språken, stärka talarna och språkbärarna, utveckla metoder för språkrevitalisering samt verka för att synliggöra och öka statusen för de samiska språken. Den rådgivande funktionen utgörs av att handlägga och bereda språkfrågor, språkfrämjande arbete, omvärldsbevakning samt information och rådgivning till allmänhet. Sametinget har tillsammans med Länsstyrelsen i Stockholm dessutom ett ansvar för att följa upp hur lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) efterlevs.

Sametingets ansvar att leda det samiska språkarbetet sträcker sig över ett stort geografiskt område, inte sällan med samarbeten över landsgränserna inom Sápmi. Ansvaret omfattar

³ Se bilaga 1, 2 och 3

samtliga fem samiska språk i Sverige och arbetet omfattar ofta flera språk samtidigt. Då de samiska språken under lång tid har varit, och fortfarande, är hotade och satta under stor press är behoven av olika typer av språkstödjande, stärkande, rådgivande och informationshöjande insatser enorma såväl bland samer som i samhället i stort. Det samtidigt som Sametingets personella och ekonomiska resurser är starkt begränsade.

Egna behov och förutsättningar

Samerna är det enda urfolket i Europa, ett folk som lever i Sápmi, ett område som omfattar fyra länder; Sverige, Norge, Finland och Ryssland. Det samiska folket är erkänt både som ett folk, ett urfolk och som en nationell minoritet. Regeringen har uttryckt⁴ att urfolk har rätt till självbestämmande då de utgör ett folk enligt den betydelse som avses i artikel 1 i 1966 års internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och 1966 års internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Samiskan med alla varieteter är erkänt som nationellt minoritetsspråk i Sverige. Begreppet ”samiskan” inbegriper alltså flera samiska språk.

Eftersom Sverige skrivit under FN:s *Urfolksdeklaration* anser Sametinget att den borde vara rättsligt bindande för Sverige. Artikel 13 i urfolksdeklarationen slår fast att samerna som urfolk har rätt att återuppliva, använda, utveckla och till kommande generationer förmedla sitt språk. Det är Sveriges ansvar att se till att detta implementeras.

FN:s kommitté för mänskliga rättigheter betonar⁵ vikten av att urfolk på ett meningsfullt sätt tillåts påverka och delta i beslut som påverkar dem, deras kultur och deras angelägenheter.

I de två Europarådskonventionerna, *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* (Språkstadgan) och *Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* (Ramkonventionen) finns bestämmelser om rätt för nationella minoriteter att delta i beslut som berör dem. I Språkstadgans artikel 7 p. 4 anges att parterna ska ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder dessa språk. Som ett exempel rekommenderar expertkommittén för språkstadgan i sin sjätte rapport att Sverige ska prioritera en stärkt utbildning i eller på de nationella minoriteternas språk baserat på behoven hos talarna och i enlighet med den situation som vart och ett av minoritetsspråken befinner sig i (Expertkommitténs sjätte rapport om Sveriges tillämpning av Språkstadgan, 2017). Med utgångspunkt i språkstadgans artikel 7 p.4 anser Sametinget att samerna ska betraktas både som en nationell minoritet och ett urfolk i svensk minoritetspolitik.

Enligt Språkstadgan och den förklarande rapporten ska ett landsdels- och minoritetsspråk behandlas i enlighet med folkets behov och förutsättningar. Samerna som nationell minoritet och urfolk med egna traditionella näringar, däribland rennäringen, har särskilda behov av skydd för sina traditionella marker för att kunna bevara sin kultur och identitet. De samiska språken behöver stärkas för att traditionell kunskap ska bevaras. Traditionella samiska näringar och aktiviteter, såsom renskötsel, duodji, jakt och fiske och nyttjande av den lokala naturmiljön, har varit och är fortfarande starka och viktiga språkdomäner. Dessa områden utgör en särpräglad begreppsvärld med egna och nästintill oöversättliga terminologier för bland annat väder, naturformationer, snö samt renen och dess behov. Stödet till de samiska

⁴ Sveriges rapportering kring efterlevandet av FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter i juli 2006, S2006/1919/SK

⁵ Kommittén för mänskliga rättigheter, allmän kommentar nr 23, paragraf 27

språken ska vara utformat så att det stöttar samer som vill bevara och utveckla sitt språk som en viktig del av den samiska kulturen.

Artikel 15 i Ramkonventionen ger samerna i egenskap av nationell minoritet rätt att delta effektivt i det kulturella, sociala och ekonomiska livet samt i offentliga angelägenheter, särskilt sådana som berör dem. Rätten att delta effektivt innebär att det inte räcker med formellt samråd. De nationella minoriteterna måste tillförsäkras ett betydande inflytande så att de så långt möjligt kan ställa sig bakom de beslut som tas.⁶

I regeringens skrivelse *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (skr. 2017/18:282) anges att Sametingets nuvarande uppgifter inom minoritetspolitiken i huvudsak är avgränsade till den del av minoritetspolitiken som avser samer och samiska men att Sametingets ansvar framöver än tydligare bör vara samiska rättigheter och de samiska språkens utveckling. Vidare sägs: ”Genom ett tydligt rättighetsfokus, och med tillitsbaserad styrning, bör Sametinget ges större frihet att utforma och bedriva sin verksamhet inom minoritetspolitiken” (s. 35). Det bör ses som ett stöd för att Sametinget bör få utrymme att utforma mer specifika åtgärder till skydd och stöd för de samiska språken. Den svenska regeringen har gett uttryck för att varje minoritetsspråk måste behandlas enligt sina förutsättningar och i enlighet med vad de personer som tillhör den nationella minoriteten önskar. I uppföljningen av minoritetspolitiken anges att de nationella minoriteternas egenmakt är ett avgörande fundament som hela politikområdet ska vila på (prop. 2017/18:199, s. 22).

Sammanfattningsvis ska urfolket samerna och de samiska språken behandlas utifrån egna behov och förutsättningar. En förutsättning är att samerna är ett folk med rätt till självbestämmande och att samiskan både är ett erkänt minoritetsspråk och urfolksspråk som talas i fyra länder. Sametinget bör få utrymme och resurser att utforma mer specifika åtgärder till skydd och stöd för samiska. Detta utgör det principiella förhållningssättet i det fortsatta arbetet med att revitalisera de samiska språken.

Uppdragets genomförande

Handlingsprogrammet syftar till att ta ett samlat grepp för de samiska språkens överlevnad och vända den negativa språkutvecklingen. De som är talare av språket och alla de andra som i någon form är bärare av samiskan är de absolut viktigaste resurserna i en process av revitalisering. Det krävs samtidigt andra arenor där samiskan är synlig, där den får vara närvarande såväl i det offentliga rummet som på lokal nivå. Språket måste få ta plats med samma status som det svenska språket på skolgården, i klassrummet, inom traditionella samiska näringar och i samhället i övrigt.

Sametinget har i arbetet med att ta fram handlingsprogrammet valt att utgå ifrån livets olika skeden och utifrån dessa identifiera behov av åtgärder för individen, gruppen och samhället för att främja möjligheten för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. Arbetsprocessen har gett en tydlig bild av att det finns skilda behov av åtgärder under olika livsfaser, liksom behov av åtgärder inom olika sakområden såsom kultur, utbildning och hälsa.

Arbetsprocessen har tydliggjort att ett framgångsrikt handlingsprogram bör vila på ett förhållningssätt som lägger fast en sammanhållen kedja av åtgärder. Dessa åtgärder bör utgå

⁶ Rådgivande kommitténs andra tematiska kommentar om effektivt deltagande av nationella minoriteter (2008) sid. 19.

från individens behov, förutsättningar och utmaningar och fokusera på ökad användning av språken.

Något som särskiljer samiskan från andra språk i Sverige är att språken är starkt påverkade av och har en nära relation till marken, vattnet och de traditionella samiska näringarna. Detta är element som i hög utsträckning är viktiga för samisk kultur och samiska individers och gruppers kulturella identitet och samhörighet. Den starka kopplingen mellan dessa element och det faktum att dessa är ömsesidigt beroende av varandra för sin fortsatta existens motiverar att handlingsprogrammet innefattar åtgärder som sträcker sig längre än gängse språk- och revitaliseringsinsatser. Åtgärderna är i några fall mer genomgripande och syftar till att förändra strukturella utmaningar för att revitalisera och hålla samiskan levande. Målsättningen för samtliga åtgärder är att på olika sätt och utifrån skiftande perspektiv bidra till arbetet för att bryta den pågående språkbytesprocessen och till revitalisering av de samiska språken.

De samiska språken

I Sverige har sydsamiska, umesamiska, pitesamiska, lulesamiska och nordsamiska godkända ortografier och betraktas som olika språk.⁷ Förutom att de samiska språken framförallt brukas inom respektive språkområde så skiljer sig språken åt på andra sätt. Det finns skillnader i fråga om antalet språkbärare och talare, litteracitet⁸, utmaningar, förutsättningar, resurser och organisering. Även i fråga om samarbete över landsgränser och mellan olika språk- och språkgrupper finns skillnader. Samtidigt finns ett flertal grundläggande förutsättningar och utmaningar som är gemensamma för språken.

Sametinget har hittills till stor del fokuserat på gemensamma förutsättningar och utmaningar för de samiska språken. Skälet har varit att det finns strukturella hinder som bäst utmanas på bred front och att det finns gemensamma behov av åtgärder på övergripande nivå som gynnar samtliga samiska språk. Åtgärderna i detta handlingsprogram har huvudsakligen samma inriktning. Sametingets bedömning är att det fortfarande finns behov av ett flertal åtgärder som innefattar samtliga samiska språk i Sverige.

Det finns vare sig en inbördes hierarki mellan språken i detta handlingsprogram eller några skäl att, förutom i något enstaka fall, föreslå åtgärder som bara innefattar ett eller några samiska språk. Samtidigt har den språkliga utvecklingen, inte minst genom enskilda organisationers och språkaktivisters engagemang, lett fram till en språklig medvetenhet som gör att det finns skäl för Sametinget att framöver i större utsträckning arbeta mer språk-specifikt utifrån varje språkgrupps behov.

⁷ Regeringen benämner återkommande samiskan som flera samiska språk, bland annat i Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende Sametinget och i beslutet om uppdraget till Sametinget att ta fram detta handlingsprogram för de samiska språken.

⁸ Förmåga att läsa och skriva

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

1. Lägga grunden för de samiska språkens möjligheter att revitaliseras

Åtgärderna i handlingsprogrammet syftar till att i olika avseenden bidra till att vända språkbytesprocessen för de samiska språken. Det viktigaste i en process för revitalisering är att talarna av språken och alla de andra som i någon form är bärare av samiskan ökar användningen av språken. Huvuddelen av åtgärdsförslagen i programmet avser att förändra förhållanden som indirekt eller direkt påverkar den enskilda individens möjligheter att använda, få tillgång till, revitalisera och stärka sitt samiska språk. För att dessa åtgärder ska vara möjliga att genomföra och för att förutsättningar för nödvändiga strukturella förändringar ska finnas krävs en stabil grund för det fortsatta arbetet. Följande är åtgärder som tillsammans skapar den grund som de samiska språken behöver för att revitaliseras och fortleva med utgångspunkt i det samiska folkets rätt till självbestämmande.

Ratificera Språkstadgan i nivå med Finland och Norge

Åtgärd: Utöka Sveriges åtaganden enligt Språkstadgan för de samiska språken så att skyddet hamnar på samma nivå som i Norge och Finland.

Sverige har vid ratificeringen av den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk (Språkstadgan) valt att lägga sig på en lägre nivå i skyddet av de samiska språken i förhållande till de två andra nordiska länderna Norge och Finland. För Sverige som starkt säger sig värna om mänskliga rättigheter är denna låga ambitionsnivå vad gäller skyddet och viljan att värna de samiska språken i landet bekymmersam av framförallt två skäl. Det ena är att ambitionsnivån i praktiken inte ger reella möjligheter att använda de samiska språken i samhället mer än i mycket begränsad omfattning. Det andra är att ambitionsnivån gör att samerna som *ett* folk och de samiska språken som är gränsöverskridande, behandlas olika i de nordiska länderna. Inte minst i arbetet med en nordisk samekonvention är dessa olikheter i ambitionsnivå problematiska eftersom konventionen syftar till att behandla samerna som ett folk. Ytterligare skäl är att en mer samstämmig syn på åtagandena gentemot de samiska språken för Sverige, Norge och Finland skulle underlätta det gränsöverskridande samarbetet när det gäller de samiska språken. Till exempel skulle samarbete avseende översättning och tolkning, samhällsservice, vård, utbildning och media kunna underlättas om länderna hade en likvärdig ambitionsnivå.

Urfolket samerna har genom generationer fått erfara att samiska inte anses vara ett fullvärdigt språk i det svenska samhället. Denna uppfattning grundas i en samhällsstruktur som vuxit i takt med det svenska nationsbyggandet och härstammar från en tid då Sverige sågs som ett enspråkigt land. Det är djupt strukturellt rotat i det svenska samhällssystemet att svenska fortfarande ska ses som det enda språk som ska användas, vilket leder till att ett flerspråkigt samhälle betraktas som problematiskt.

För att det ska vara möjligt i praktiken använda sig av de samiska språken i samhället måste strukturella förändringar ske. För att urfolket samerna ska kunna åtnjuta sina språkliga rättigheter enligt Europarådets konventioner måste service på samiska aktivt erbjudas av samhället och av allmänheten. Idag ställs urfolket samerna inför valet att till exempel få hjälp med sina frågor på svenska, eller vänta i många fall flera dagar på tolk för att få service på samiska.

Skälen för en utökning av åtagandena är följande

- Att de internationella åtagandena enligt språkstadgan harmonierar med nationell lagstiftning,
- Att åtagandena korrelerar med språkforskning och beprövad erfarenhet och inte sätter begränsningar i detta avseende,
- Att en vidgning av åtagandena bör ske för att spegla de politiska ambitionerna inom området och för att följa den utveckling som skett sedan konventionen ratificerades av Sverige.

Åtgärden innebär en utökning av Sveriges åtaganden enligt Språkstadgan för de samiska språken enligt nedan:

Artikel 8. Utbildning

Samtliga punkter a-f (förskola, grund-och gymnasieskola samt yrkesutbildning, universitetsutbildning och annan högre utbildning och vuxen- och vidareutbildning) ska en ökning av åtagandet ske och i artikel 8.1 ska utökas till högsta nivån i förhållandet till samiska. Som exempel bedöms starka utbildningsmodeller vara kraftfulla åtgärder i språkbytesprocessen och denna åtgärd kan inte återopas med Sveriges nuvarande lägre åtagande. Därför är samiska språket beroende av att Sverige antar högre åtagande för att möjliggöra för samiska barn att få en utbildning som säkrar möjlighet att såväl revitalisera som utveckla sitt samiska språk. Urfolksdeklarationen artikel 14 p.3 anger att ”Staterna ska i samråd med urfolken vidta effektiva åtgärder för att urfolksindivider, särskilt barnen, ska få tillgång till undervisning om sin egen kultur på sitt eget språk.”

Artikel 9. Rättsväsendet

Utöka åtagandet i förhållandet till de samiska språken.

Artikel 10. Förvaltningsmyndigheter och samhällsservice

Utöka åtaganden så att samtliga punkter omfattas och öka åtagandenivån avseende de punkter som redan omfattas. Det är rimligt att samer ska kunna använda sig av de samiska språken i kontakt med statliga myndigheter, kommuner och landsting samt ta del av samhällsservice i och på de samiska språken oavsett bostadsort i Sverige. Rättigheterna är knutna till samer som individer och Sverige har erkänt dessa rättigheter genom de internationella konventioner och deklARATIONER som undertecknats, men i dagsläget hindrar bland annat lagstiftning, strukturer och attityder tillgången till dessa rättigheter. Att Sverige väljer att lägga sig på en låg nivå kan antas spegla den begränsade ambition som Sverige har för de samiska språken. Ett tydligt exempel är punkterna under artikel 10. Där har Sverige åtagit sig att uppfylla de punkter som innebär en skyldighet att tillse att det är möjligt att använda de samiska språken. Däremot har man inte åtagit sig att uppfylla de punkter som ställer krav på att myndigheter och deras tjänstemän ska använda samiska i handläggningen.

Artikel 11. Massmedia

Utöka Sveriges åtaganden enligt artikel 11 i förhållandet till de samiska språken i samtliga punkter. En höjning av åtagande motiveras av att Sverige genom public service startat samiska radiosändningar redan på 1950- talet, samisk TV har haft sändningar sedan 70-talet liksom grannlandet Norge. Vid jämförelse med Norge kan man se att utvecklingen av samisk public service på svensk sida stagnerat. Sverige har valt att efter ratificering av Ramkonventionen och Språkstadgan lägga mediefrågor som berör samer inom ramen för

Sveriges minoritetspolitik. Detta motsätter sig Sametinget med hänvisning till samernas ställning som urfolk. Urfolksdeklarationen artikel 16 p. 2 anger att ”Staterna ska vidta effektiva åtgärder för att trygga att offentligt ägda medier vederbörligen återger urfolkens kulturella mångfald...”

Artikel 12. Kulturell verksamhet och kulturella inrättningar

Förtydliga Svenska institutets uppdrag med att synliggöra urfolket samerna och samiskan i sitt arbete med att främja bilden av Sverige och svensk kultur. Urfolksdeklaration artikel 15 p.2 anger ”Staterna ska vidta åtgärder i samråd och samarbete med de berörda ursprungsfolken för att bekämpa fördomar och utrota diskriminering samt för att främja tolerans, förståelse och goda relationer mellan urfolken och alla andra delar av samhället.

Artikel 13. Ekonomiska och sociala förhållanden

Utöka Sveriges åtaganden enligt artikel 13, samtliga punkter framförallt punkt 2.c gällande vård och omsorg i förhållande till de samiska språken.

Särskild lag som säkerställer urfolket samernas språkliga rättigheter

Åtgärd: Reglera och säkerställ samernas språkliga rättigheter i en särskild lag. Lagen ska ersätta andra lagar som reglerar samernas språkliga rättigheter.

Sveriges riksdag slog redan 1977 fast att samerna utgör en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land, intar en särskild ställning både gentemot majoritetsbefolkningen och mot andra minoritetsgrupper. Vid samma tillfälle konstaterade riksdagen att vid utbyggnaden av samhällets stöd till samekulturen måste man ge utrymme åt andra bedömningar än de som kan göras beträffande övriga minoritetsgrupper i det svenska samhället.⁹

Sametinget i egenskap av förvaltningsmyndighet och folkvalt organ har till ansvar att bland annat leda det samiska språkarbetet. Det ansvaret ger uttryck för en del av den rätt till självbestämmandet som samerna som folk har. Regeringen har uttalat att avsikten är att öka samernas inflytande och delaktighet.¹⁰

Samernas status som både urfolk och nationell minoritet innebär att flera olika internationella åtaganden och konventioner ska tillämpas. I Sverige har fokus sedan åtminstone 15 år legat på minoritetsrättigheter och lagstiftning som syftar till att förtydliga eller stärka rättigheter för de fem erkända nationella minoriteterna. Förändringar som syftar till att förtydliga eller stärka rättigheter som rör samerna i egenskap av urfolk har i huvudsak lämnats oförändrade. Samernas rätt som folk och urfolk är mer omfattande och inkluderar andra områden än för nationella minoriteter. Utvecklingen av minoritetspolitiken, som visserligen kommit samerna till godo, synes ha fått till följd att statens skyldigheter gentemot samerna som folk och urfolk kommit i skymundan. Två områden där bristen på utveckling är tydlig, trots internationella åtaganden och vissa politiska ambitioner, är i fråga om landrättigheter och självbestämmande. Ett tredje område är språkpolitiken där det inte vidtagits några särskilda åtgärder med

⁹ Prop. 1976/77:80, bet. 1976/77:KrU

¹⁰ Regeringsförklaringen 2015 och 2016.

utgångspunkt i samernas ställning som urfolk. Sametinget har framfört till regeringen att en av de åtgärder som skulle behövas för att hantera samernas särskilda behov och ställning är en lag som reglerar och säkerställer samernas språkliga rättigheter. Lagen ska ersätta andra lagar som reglerar samernas språkliga rättigheter.

Det finns flera skäl för att samernas språkliga rättigheter regleras i en särskild lag. Ett skäl är att Sametinget ansvarar för att leda det samiska språkarbetet och att en särskild lag som reglerar det samiska språkarbetet tydligare skulle synliggöra den. En särskild lag skulle ligga i linje med regeringens ambitioner att öka samiskt inflytande och delaktighet. Både den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (Språkstadgan) och Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (Ramkonventionen¹¹) anger att staterna ska ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder minoritetsspråken. En särskild lag som säkerställer samernas språkliga rättigheter och en harmonisering av språklagstiftning mellan länder där samiska folket lever främjar ett transnationellt utbyte¹² för de samiska språken. En särskild lag öppnar möjligheter att likställa samernas språkrettsliga status i ett nordiskt perspektiv, vilket öppnar upp för synergieffekter som i längden bidrar med gränsöverskridande resursanvändning och resursfördelning. I ljuset av förhandlingarna om en nordisk samekonvention skulle en lag som reglerar samiska språkliga rättigheter vara fördelaktig.

Vad som ytterligare ger skäl för en särskild lag om samiska språkliga rättigheter är att lagstiftaren sedan lång tid tillbaka har ansett att det finns behov av en särskild skolform för samer. Sameskolans särskilda uppgift är bland annat att göra samiska skolbarn funktionellt tvåspråkiga. Att främja samiska språket och indirekt betona dess betydelse för samerna som folk är en viktig uppgift för sameskolan. Blotta existensen av en särskild skolform för samer och dess ansvar i fråga om samiskspråkighet ger skäl för att även ur ett utbildningsperspektiv reglera samernas språkliga rättigheter i en särskild lag.

Utformandet av en lag som reglerar samiska språkliga rättigheter ska göras i nära samarbete med Sametinget och efter dialog med de samiska riksorganisationer och det samiska folket. Lagen ska bland annat klargöra Sametingets och förvaltningsmyndigheters ansvar att skydda och stärka de samiska språken, inklusive utbildning och sociala tjänster.

Språkanslag till Sametingets förfogande

Åtgärd: Resurser i form av ett särskilt språkanslag tillförs Sametinget för ansvaret att leda det samiska språkarbetet.

Prop.1992/93:32 (s. 53) föreslog inför inrättande av Sametinget att ”Sametinget ges ett ansvar för att leda det samiska språkarbetet och tilldelas särskilda resurser för detta ändamål”.

Enligt 2 kap. 1 § sametingslagen (1992:1433) ska Sametinget fastställa mål för och leda det samiska språkarbetet. Det är Sametingets språknämnds främsta uppgift. För att gynna språklig utveckling för små hotade språk krävs kraftfulla åtgärder som innebär positiv särbehandling för att individer ska nå en språkutveckling och språk rättigheter som bidrar till språklig icke-

¹¹ Exempelvis artikel 7.4 i Språkstadgan och artikel 15 i Ramkonventionen

¹² Artikel 14 i Språkstadgan

diskriminering på individnivå. Det vilar ett tungt ansvar på Sametinget i fråga om de samiska språken men de ekonomiska resurserna räcker inte till. Sametingets språkavdelning består av språkkonsulenter, handläggare, språkcentrums verksamhet och enheten för uppföljningen av minoritetspolitiken gällande samiska frågor.

Sametinget har 2019 tillförts uppdrag att granska samiska ortnamn och samiska personnamn. Uppdraget omfattar fem samiska språk och med två nyligen antagna ortografier är ortnamnsarbetet på Sametinget i behov av resurser för att säkerställa god ortnamnsred. Arbetet med ortnamn är ett viktigt revitaliseringsverktyg som bidrar till att synliggöra de samiska språken.. Sametinget anser att förvaltningen bör förstärkas med ansvar, uppdrag och resurser för alla språkliga funktioner och uppdrag som ett samhällsbärande språk kan behöva.

Med ett särskilt språkanslag kan Sametinget utveckla redskap och insatser för att främja språklig utveckling, till att stimulera t ex studier i samiska med stipendieordningar, anordna språkliga aktiviteter, stödja språkprojekt och insatser för läromedel och litteratur. Det handlar om att stödja de samiska språken på ett brett plan och på olika nivåer, genom bland annat språkvård, revitaliseringsinsatser och stöd till enskilda.

Det självbestämmande över språkfrågor som följer av att Sametinget är folkvalt organ för det samiska folket kan inte sägas vara säkerställt. Särskilt tillförda resurser och ett språkanslag knutet till Sametingets ansvar att leda det samiska språkarbetet skulle i stora delar kunna överbrygga dessa begränsningar och framförallt möjliggöra Sametingets språkliga ambitioner. Anslaget utformning bör vara delar av nuvarande språkresurser och tillförande av nya resurser. Språkanslaget ska i sin utformning beakta att det sker en årlig uppräknings för att säkerställa att verksamhetskostnader (löne- och hyreskostnader) täcks, så att anslagsutrymme för språklig utveckling inte påverkas negativt på längre sikt.

Kartläggning av de samiska språken

Åtgärd: Genomföra en kartläggning av samiska språk med utgångspunkt i förstudien *Kartläggning av de samiska språken* (Sametinget, Umeå, 2015) med återkommande uppföljningar vart sjätte år.

Sametinget överlämnade 2015 förstudien *Kartläggning av de samiska språken* (Sametinget, Umeå universitet, 2015) till regeringen. I den analyseras möjligheterna att finna mätmetoder som kan användas i en kartläggning av de samiska språkens utveckling. Förstudien gjordes vid Institutionen för språkstudier vid Umeå universitet och Samiskt språkcentrum, i dialog med Institutet för språk och folkminnen (ISOF). Förstudien föreslår en kartläggning av de samiska språken. Modellen för kartläggningen kan delas upp i två faser: 1. Förutsättningar för användning av samiska språk och 2. Individens användning av samiska språk. En kartläggning ger förutsättningar att förstå bland annat hur samiska språk används i Sverige samt vilka möjligheter som finns för språkanvändningen. I samband med att detta handlingsprogram läggs fast och börjar genomföras vore det lämpligt att genomföra en kartläggning av samiska språk med utgångspunkt i förstudien. Kartläggningen ska omfatta alla åldersgrupper och ge en nulägesbild av situationen för de samiska språken. Tillsammans med återkommande uppföljningar vart sjätte år visar kartläggningen de samiska språkens utveckling och förändringar i fråga om vilka hinder, utmaningar och möjligheter på individ- och samhällsnivå som finns. Kartläggningen skulle ge underlag för revideringar av insatser och avgöranden om

inom vilka områden det finns fortsatta behov av åtgärder. Sametinget får i uppdrag att genomföra åtgärden.

Ansvar för samiskt kulturarv

Åtgärd: Förvaltningsansvaret och resurserna för samiska kulturfrågor bör samlas hos Sametinget.

Trots att Sametinget är förvaltningsmyndighet för samisk kultur förvaltas samisk kultur, samiskt kulturarv och kulturmiljöer i praktiken av flera andra myndigheter. För att stärka det samiska inflytandet och självbestämmandet är det rimligt att Sametinget får ett tydligare ansvar att förvalta det samiska kulturarvet. Förvaltningsansvaret och resurserna för samiska kulturfrågor bör flyttas och samlas hos Sametinget. Avsaknaden av en ansvarig huvudman för samiskt arkivmaterial är ett grundläggande problem för det samiska kulturarvet.¹³ Sametinget bör få i ansvar att samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta samt sprida kunskap och material om de samiska språken samt samiska dialekter, folkminnen, jojk, folkmusik och namn i Sverige. Detta bör förtydligas i Sametingets instruktion.

Detta åtgärdsförslag hör samman med åtgärdsförslagen i kapitel 4.1, s.76.

Förbättrad samordningsstruktur i Regeringskansliet

Åtgärd: Inrätta en interdepartemental arbetsgrupp ledd av närmast ansvarig statssekreterare. En expertgrupp med företrädare för samiska myndigheter knyts till arbetsgruppen.

För att bidra till att vända språkbytesprocessen för de samiska språken behövs ytterligare ett steg tas i arbetet med att ta ett samlat grepp om föreslagna åtgärder, hemställande, utredningar och andra initiativ som syftar till att stärka språken och som ska beredas i Regeringskansliet. Det vore önskvärt med ett mer strukturerat, systematiskt och sammanhållet arbete inom Regeringskansliet för att kunna hantera de utmaningar som de samiska språken möter. Genom att inrätta en interdepartemental arbetsgrupp ledd av närmast ansvarig statssekreterare skulle ett mer sammanhållet arbete med en tydligare struktur göras möjlig. Till den interdepartementala arbetsgruppen skulle en expertgrupp med företrädare för Sametinget och Sameskolstyrelsen knytas. Arbetsgruppens syfte skulle vara att med stöd av expertgruppen initiera åtgärder som syftar till att stärka och revitalisera de samiska språken.

¹³ Redovisning av regeringsuppdrag, Ansvar för samiskt kulturarv (Sametinget och Isolf, 2019)

2. Språkliga resurser och språklig infrastruktur

Svenska språket har under flera hundra år genomgått en standardiserings- och kodifieringsprocess. Kyrkan, staten, lärosätena, forskare och skribenter har bidragit på olika sätt. Språkverktyg som ordlistor och grammatikböcker har utarbetats, fackuttryck har tagits fram, böcker har översatts. Den teknologiska utvecklingen har lett till att arbetet med språk har gått in i en ny fas. Funktioner som stavningskontroll, grammatikkontroll och automatiska översättningar är numera en självklarhet för det svenska språket.

För de samiska språken är situationen en helt annan. I jämförelse med svenskan är de samiska skriftspråken ”unga” och den begränsade mängd skriftlig litteratur på språken innebär utmaningar för att bygga upp en hållbar och långsiktig språklig infrastruktur. Samtidigt är utveckling och användning av språkteknologi en nödvändighet för att de samiska språken ska kunna revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. I nuläget läggs försvinnande små resurser i Sverige på språkteknologi inriktad på de samiska språken och inga av de större insatser som görs till exempel via Skolverket har i explicit uppgift att arbeta med behov för de samiska språken, samisk utbildning eller ge stöd till pedagoger som är verksamma inom det samiska området.

2.1 Språkliga resurser i samhället

Samiskt språkcentrum på fler orter

Åtgärd: Samiskt språkcentrums verksamhet utvidgas i fråga om närvaro i de samiska språkområdena och lokaliseras till Giron/Kiruna och Jáhkâmáhkke/Jokkmokk. Ökade resurser för verksamheten tillförs Sametinget.

Samiskt språkcentrum etablerades vid Sametinget 2010. Språkcentrum är placerat på två orter inom det sydsamiska området, Dearn/Tärnaby och Staare/Östersund. Redan i utredningen Återta mitt språk (SOU 2006:19) som föregick etableringen av Samiskt språkcentrum konstateras att ”efter hand bör etableringar även ske i de lule- och nordsamiska områdena, så att språkarbetet kan stärkas där.” I delbetänkandet Nästa steg? – Förslag för en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60) utvärderas samiskt språkcentrums resultat och hur lämplig språkcentrummetoden är för främjande av språkrevitalisering. Utvärderingen visar bland annat att det finns en allmän uppfattning om att Samiskt språkcentrum bidragit till en normalisering av samiskan och en legitimering av hela revitaliseringsarbetet. Vidare framgår att Samiskt språkcentrums arbete varit ett stöd för många aktörer som på olika sätt deltar i revitaliseringen av de samiska språken och att goda resultat uppnåtts trots relativt små resurser och få medarbetare. I utvärderingen konstateras att ett lokalt förankrat och inkluderande arbetssätt är en allmän framgångsfaktor för att åstadkomma revitalisering. I utredningen konstateras att Samiskt språkcentrum fyller en nödvändig och värdefull funktion i revitaliseringen av de samiska språken.

Erfarenheter¹⁴ från Norge visar att lokalisering av språkcentrum har stor betydelse för lokalsamhället eftersom de bidrar till att stärka kompetensen i samiska språk och inom

¹⁴ Nygaard V., Varis Balto, Å.M., Solstad, M., Solstad, K.J. (2012) Evaluering av samiske språkcentre, Rapport 2012:6, Norut, Norge

kulturområdet. Språkcentrum bidrar dessutom till att skapa språkarenor och kan främja identitetsskapande för den samiska befolkningen i verksamhetsområdet.

Ytterligare skäl för lokalisering av språkcentrum inom nordsamiskt- och lule-/pitesamiskt-område är att det är stor skillnad på de olika samiska språken i Sverige. Förutsättningar, målsättningar och utmaningar ser olika ut för de samiska språken och språkområdena. Dessutom är avstånden i den svenska delen av Sápmi stora och möjligheten för ett enda språkcentrum att verka lokalt med talare och bärare av språk och lokala aktörer i revitaliseringsarbetet blir starkt begränsade.

Sametinget fick 2018 i uppdrag av regeringen att utreda hur Samiskt språkcentrums verksamhet kan utvecklas för att främja fler samiska varieteter (Ku2018/01453/DISK). I genomförandet av uppdraget samrådde Sametinget med samiska civilsamhällesorganisationer och har inhämtade synpunkter från berörda myndigheter och organisationer. I utredningen bedömer Sametinget att det behövs fler språkcentrum. Det huvudsakliga skälet är att den utveckling som behövs i arbetet med revitaliseringen av de samiska språken kräver att fler personer, och geografiskt hela Sápmi på svensk sida, bör få bättre närhet och tillgång till språkcentrums verksamhet.

Åtgärden innebär att lokalisera Samiskt språkcentrum till nord- och lule/pitesamiskt område vid sidan av lokaliseringen i Dearna/Tärnaby och Staare/Östersund. Språkcentrums verksamhet bör utvidgas i fråga om närvaro i de samiska språkområdena och lokaliseras till Giron/Kiruna och Jáhkámáhkke/Jokkmokk. Samlokalisering ska ske med Sametingets befintliga verksamheter i Giron/Kiruna och Jáhkámáhkke/Jokkmokk.

Inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå

Åtgärd: Utvalda kommuner, kommunala samverkansorgan eller regioner tilldelas efter ansökan resurser för att etablera och driva språkresurscentrum på lokal eller regional nivå.

Sametinget vill pröva en modell där enskilda kommuner, flera kommuner i samverkan eller enskilda regioner i förvaltningsområdet för samiska ges möjlighet att inrätta språkresurscentrum som verkar lokalt och regionalt. I Norge används en sådan modell där lokala språkresurscentrum helt eller delvis finansieras av kommunen.

Språkresurscentrum som etableras och drivs utifrån lokalt eller regionalt engagemang och intresse är ett komplement till Samiskt språkcentrum. Dessa språkresurscentrum kan i högre utsträckning än vad som är möjligt för Samiskt språkcentrum anpassa verksamheten efter de behov och intressen som finns lokalt och regionalt. Det gör det lättare att nå målgruppen barn och unga, skapa nya språkarenor och utvidga språkanvändandet. Uppdraget för dessa språkresurscentrum ska i huvudsak vara att främja och stimulera till ökad användning av de samiska språken, stärka de samiska talarna och att synliggöra och öka statusen för de samiska språken. Sametingets språkcentrum har motsvarande uppdrag. Hur verksamheten däremot byggs upp, som fristående verksamhet eller i anslutning till lärcentra, samisk förskola eller någon annan lämplig verksamhet är något som måste avgöras lokalt eller regionalt.

Åtgärder innebär att några utvalda kommuner, kommunala samverkansområden eller regioner efter ansökan tilldelas resurser för att etablera och driva språkresurscentrum.

Åtgärd: Uppdrag till Myndigheten för digital förvaltning att göra en översyn över den offentliga förvaltningens, däribland förvaltningsmyndigheternas, möjligheter och utmaningar att hantera de samiska språken. Översynen bör utgå från de skyldigheter som föreligger förvaltningsmyndigheter enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och språklagen (2009:600).

Kunskapen brister avseende hur myndigheter, kommuner inom förvaltningsområde för samiska och övriga offentlig verksamhet kan hantera de samiska språken inom den digitala sfären. Utifrån de skyldigheter som bland annat vilar förvaltningsmyndigheter enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och språklagen (2009:600) är den kunskapsbristen problematisk. Ett uppdrag bör ges till Myndigheten för digital förvaltning att göra en översyn över den offentliga förvaltningens, däribland förvaltningsmyndigheternas, möjligheter och utmaningar att hantera de samiska språken. Översynen bör ta sikte på de skyldigheter som föreligger förvaltningsmyndigheter enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och språklagen (2009:600). Utgångspunkten för uppdraget ska vara att digitalisering utgör en viktig förutsättning för att främja möjligheten för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige.

Särskilda statliga ramavtal för översättning till/från de samiska språken

Åtgärd: Upphandla översättare i de samiska språken på statlig nivå och lägga fast ramavtal för dessa översättningstjänster.

Språkteknologiska funktioner som stavningskontroll, grammatikkontroll och automatiska översättningar är numera en självklarhet för det svenska spåret. Likaså finns det ordböcker, synonymordlistor och ämnesterminologin inom de flesta områden. För de samiska språken är situationen en helt annan. Den bristande utbildningskedjan och avsaknaden av bland annat språkteknologiska hjälpmedel innebär att förhållandevis få texter skrivs direkt på de samiska språken. Översättare har en viktig betydelse för att tillgängliggöra information, artiklar, nyheter och andra texter på de samiska språken. Den absoluta merparten av översättarna i de samiska språken är enmansföretagare eller tar bara på sig enstaka översättningsarbeten. För några av de samiska språken finns det bara ett fåtal som har kompetens att arbeta med översättningar. Behovet av översättningar verkar vara konstant och översättning har en potential att vara ett yrke för kunniga i de samiska språken.

Utvecklingen verkar vara sådan uppdragsgivare som är i behov av samiska översättningar allt oftare vänder sig till översättningsbyråer för att få texterna översatta. Kommuner och regioner sluter ramavtal med sådana byråer för sina översättningsbehov. Dessa översättningsbyråer tenderar att behandla de samiska språken så som om språken skulle ha samma förutsättningar som andra språk i fråga om språkteknologiska hjälpmedel, terminologi och ordböcker. Ersättningen som ges blir alldeles för låg för att ge rimliga arbetsvillkor och möjlighet att kvalitetssäkra översättningarna. Det har lett till att fler professionella översättare har börjat tacka nej till uppdrag från översättningsbyråer eftersom det inte är möjligt att arbeta utifrån de förutsättningar som de ger. Konsekvensen är att de översättningar som ändå görs riskerar att bli färre, hålla lägre kvalitet och snarare motverka revitaliseringen av språken än tvärt om.

En åtgärd för att hantera den utvecklingen är att på statlig nivå upphandla översättare för de samiska språken och lägga fast ramavtal för dessa tjänster. Det skulle möjliggöra ersättning i

nivå med arbetsinsats, bättre kvalitet på översättningarna och potentiellt bidra till att fler samiskspråkiga skulle välja att arbeta inom översättningsyrket.

2.2 Språkteknologi

Språkteknologi är ett tvärvetenskapligt område där språk- och datavetenskap möts. Det är samtidigt ett centralt område för språkanvändning och i utvecklingen av språk. Språkteknologi handlar om hur människans språk är uppbyggt och hur en dator kan programmeras för att hantera mänskligt språk. På svenska och för svenskspråkiga är det en självklarhet att använda språkteknologi i vardagen. Det handlar bland annat om rättstavningsprogram, digitalt användbara ordlistor, söktjänster på nätet och automatisk textöversättning. Språkteknologiska produkter finns i stora delar av samhället och tas ofta för givna. För de samiska språken ligger den språkteknologiska utvecklingen långt efter svenskan. Det saknas till exempel rättstavnings- och grammatikprogram och digitala ordböcker som är anpassade till förhållandena i Sverige. För barn, unga och för andra som vill lära sig eller använda samiska utgör bristen ett betydande hinder. Det går inte att använda samiska på dator och telefon på det sätt som de flesta är vana vid från när det gäller svenska eller andra stora språk. Språkteknologi är inte bara en förutsättning för språkanvändning i fler domäner utan även en förutsättning för att kunna revitalisera och stärka språken.

Anpassning av språkteknologi för samiska språk

Åtgärd: Anpassa den språkteknologi som är utvecklad för de samiska språken i Norge till det svenska språket och svenska förhållanden.

I Sverige har begränsade insatser gjorts vad gäller språkteknologi för de samiska språken. Därför är samiskspråkiga i Sverige, myndigheter och organisationer tvungna att använda språkteknologi utvecklad i Norge. Den teknologin är utvecklad för behov i en norsk kultur- och språkkontext. Det innebär att för att använda den språkteknologin måste omvägen tas via norska språket och norska kulturen. För barn och unga som lär sig samiska som andraspråk eller stärker sitt samiska språk innebär detta ytterligare ett hinder vid sidan av till exempel lärarbrist och brist på läromedel.

Den språkteknologi som är utvecklad i Norge och som är utvecklad för de samiska språken behöver anpassas till svenska språket och svenska förhållanden för att kunna användas effektivt. Åtgärden innebär att Sametinget får resurser att kontinuerligt och i nära samarbete med framförallt *Giellatekno*, *Senter for samisk språkteknologi* vid universitetet i Tromsø, att anpassa nödvändig, redan befintlig språkteknologi till förhållanden och behov i Sverige.

Digitalisering av skolan – insats för samiska

Åtgärd: Förtydliga befintliga uppdrag inom digitaliseringsområdet, både det till Skolverket och till andra, i fråga om de behov och utmaningar som finns i förhållande till de samiska språken.

I Sveriges kommuner och regioners (SKR) strategi för digitalisering inom skolväsendet innebär Initiativ 3 ett breddat och förstärkt uppdrag till Skolverket gällande fortbildning och kompetensutvecklande insatser inom digitaliseringsområde. Syftet är bland annat att bidra till likvärdiga förutsättningar för alla barn och elever och gör det angeläget att insatsernas fokus på jämställdhet, jämlikhet och mångfald förstärks. För att säkerställa detta rekommenderar

SKR en dialog mellan Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten, Nationella resurscentret för svenska som andraspråk.

Modern utbildning i och på samiska är starkt beroende av språkteknologi och förbättrad digitalisering. Utvecklingen av språkteknologi för samiska behov ligger långt efter motsvarande utveckling för svenska. Bland annat rättstavningskontroll, digitala ordlistor, grammatikkontroll, anpassade fjärrundervisningsverktyg och digitala läromedel är en förutsättning för att kunna lära ut språken och för att barnen ska kunna bli funktionellt samiskspråkiga. Dessutom krävs fortbildning och utbildning av pedagoger inom området.

Åtgärden innebär att befintliga uppdrag inom digitaliseringsområdet, både det till Skolverket och till andra, måste förtydligas i fråga om de behov och utmaningar som finns i förhållande till de samiska språken. Åtgärden bidrar både till att stärka skolväsendet i den del som rör utbildning i och på samiska och till att främja det mer övergripande arbetet med att stärka de samiska språken som en del av minoritetspolitiken. I åtgärder som rör digitalisering och språkteknologi bör Sametinget ha en roll som ansvarig för att leda det samiska språkarbetet. I åtgärden bör Sameskolstyrelsen, Sámiij áhpadusguovdásj/Samernas utbildningscentrum eller Umeå universitet pekats ut som dialogpartner. Vilket organ som är den mest lämpade dialogpartnern måste avgöras av Skolverket beroende på utformning av de konkreta insatserna.

2.3 Språkvård och god ortnamnsred

Sámi Giellagáldu

Åtgärd: Säkerställa ekonomiska resurser till Sámi Giellagáldu, det samiska folkets högsta beslutande organ i frågor som rör de samiska språken i Norge, Finland och Sverige. Norge och Finland är redan finansiärer av organet.

Terminologi och uttryck är förutsättningar för att kunna använda samiskan i vardagen, i skrift, i media, i sociala medier och inom alla andra språkarenor. Om det inte finns termer och uttryck skapas svårigheter att genomföra andra språkåtgärder såsom att producera läromedel i och på samiska, utveckla korrektur- och språkutvecklingsverktyg och skriva och översätta texter på fackspråk. Eftersom samerna är ett folk i flera länder och de samiska språken används oberoende av landsgränser tenderar landets majoritetsspråk att påverka de samiska språken. Risken finns att samma språk utvecklas i olika riktningar beroende på majoritetsspråket.

Sámi Giellagáldu (Giellagáldu) är ett nordiskt kunskaps- och resurscentrum, det samiska folkets högsta beslutande organ i frågor som rör de samiska språken, från början drivet som ett Interreg-projekt. Giellagáldu är bildat av Sametingen i Sverige, Norge och Finland och är knutet till Samiskt Parlamentariskt Råd¹⁵ (SPR). Språkarbetarna i de olika länderna har ett tätt samarbete för att bibehålla, utveckla, stärka och revitalisera de samiska språken. Tillkomsten av organet bottnar i ett gemensamt ansvar att utveckla de samiska språken utifrån språkens individuella behov, utmaningar och resurser. Nordiska ämbetsmannaorganet för samiska frågor, NÅS har haft i uppdrag att utreda lämplig organisationsform för Giellagáldu och utifrån framtagna förslag har valts den organisationsmodell som passar bäst för verksamheten.

¹⁵ De nordiska sametingen har ett avtal om nordiskt samarbete sedan 2000 genom Samiskt Parlamentariskt Råd. Samer från Ryssland har observatörsstatus i rådet. Det övergripande syftet är att stärka det gränslösa samarbetet mellan samer och föra samernas gemensamma talan internationellt.

Nu pågår organisering av Sámi Giellagáldu till ett permanent fristående organ som administrativt är knutet till norska Sametinget. För att Giellagáldu ska kunna göras permanent måste en delfinansiering av organet från Sverige ske. Medel till driften ska gå genom Sametinget. Norge och Finland är redan finansiärer av Giellagáldu.

Utveckling, normering av och kurser i språkterminologi inom samisk utbildning

Åtgärd: Påbörja utvecklingsarbete av samisk språkterminologi inom samisk utbildning med målet att terminologin på sikt normeras av Sámi Giellagáldu. Syftet är att förenkla och stödja pedagoger och underlätta kommunikation mellan skolor och förskolor.

Samisk utbildning är satt under hård press. Det saknas utbildade pedagoger och lärare, det råder brist på läromedel och en sammanhållen utbildningskedja fattas. Kraven på de individer som arbetar inom samisk utbildning är stor. Samtidigt finns en stor kompetens hos många pedagoger och en stark vilja att lära barnen sitt samiska språk, vidareförmedla den samiska kulturen och på olika sätt undervisa barnen med samiska språket som grund och hjälpmedel. Pedagogernas och lärarnas arbete skulle underlättas med en gemensam terminologi i olika ämnen och på de olika samiska språken. För närvarande vilar det ansvaret framförallt på den enskilda pedagogen/läraren som måste söka och ofta utveckla en passande terminologi. Det betyder att olika terminologi används för samma samiska språk vid olika förskolor och skolor. Framförallt när det handlar om kommunikation mellan olika skolor kan det skapa missförstånd. För att förenkla och stödja pedagogerna och för att underlätta kommunikation mellan skolor och förskolor bör ett gemensamt utvecklingsarbete av samisk språkterminologi inom samisk utbildning påbörjas med målet att terminologin på sikt normeras av Giellagáldu.

Sametinget, som har ansvar att leda det samiska språkarbetet, bör få i uppdrag att i nära samarbete med pedagoger, lärare och Umeå universitet att utveckla terminologi, inledningsvis för årskurs 1–6. Kortkurser i terminologin bör erbjudas skolpersonal.

Ortnamn och platsbeteckningar

Åtgärd: Sametinget ges ökade resurser för översyn i enlighet med god ortnamnsed inom de pite- och umesamiska områdena.

Ortnamn och vägs skyltar synliggör de samiska språken och medför att statusen höjs, samtidigt som ortnamn och skyltar har en viktig funktion i revitaliseringsarbetet. Samiska ortnamn är en källa till kunskap om samiska språk och samisk historia och bekräftar det samiska folkets närvaro och aktivitet över tid. Sametinget har i uppgift att yttra sig i ärenden om fastställande av samiska ortnamn, granska förslag till samiska namn på allmänna kartor.¹⁶ Sametinget arbetar för att användande av samiska ortnamn enligt god ortnamnsed, för att säkerställa att de samiska ortnamnen blir korrekt använda.

Pitesamiska och umesamiska betraktas sedan 2016 respektive 2019 som egna språk i och med att språkens ortografier normerats av Sámi Giellagáldu¹⁷ och godkänts av Samiskt parlamentariskt råd (SPR). I enlighet med god ortnamnsed¹⁸ innebär detta att det behövs en

¹⁶ Förordning (2009:1395) med instruktion för Sametinget.

¹⁷ Samiska folkets högsta beslutande organ i frågor som rör de samiska språken. Giellagáldu är bildat av sametingen i Sverige, Norge och Finland och är knutet till Samiskt Parlamentariskt Råd (SPR).

¹⁸ Kulturmiljölagen (1988:950) 1 kap. § 4 God ortnamnsed

justering och komplettering av ortnamn etc. i enlighet med de fastställda ortografierna på dessa språk. Sametinget vill understryka att det finns orter med ortnamn på flera olika samiska språk men där endast ett ortnamn är fastställt. Sametinget förväntar sig att alla korrekta samiska ortnamn ska fastställas, även för orter med ortnamn på flera samiska språk.

Åtgärden innebär att Sametinget får resurser att göra en översyn i enlighet med god ortnamns-
sed inom pite- och umesamiska området samt därefter initiera till nödvändiga förändringar till
följd av översynen.

3. En fungerande utbildningskedja

Om de samiska språken ska revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige kan inte grundskolan och motsvarande skolformer utgöra startskottet för språkutvecklingen i de samiska språken. Förskolans roll måste vara att redan från tidig ålder skapa förutsättningar för en funktionell tvåspråkighet. Om en formell start av inläringen av samiska sker först i sameskolan eller grundskolan försvårar eller försenar det den enskilda individens möjligheter att bli funktionellt tvåspråkig och därmed samiskans möjligheter att revitaliseras.

Regeringen har bland annat i skrivelsen *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (skr 2017/18:282) konstaterat att den utbildningsväg som samiska språken erbjuds i Sverige är otillräcklig. Sametinget föreslog i sitt yttrande¹⁹ en generell höjning eller utvidgning av Sveriges åtagande för de samiska språken enligt språkstadgan. En höjning av åtaganden är en kraftfull och behövlig åtgärd som förstärker samiska språken i undervisningen. Likaså bidrar en höjning av åtagandena till reformering av de samiska språkens plats/status inom det svenska utbildningssystemet. Det innebär att regeringen kan ta ansvar för de samiska språken genom positiv särbehandling och vidta åtgärder som är icke-diskriminerande, i enlighet med språkstadgans intentioner.

I regeringens skrivelse konstateras även att undervisningens kvalitet och omfattning varierar över landet. Utredningen med samma namn konstaterade (SOU 2017:60) att undervisningen i grundskolan sällan leder till en kunskapsnivå som gymnasieskolan godtar som tillräcklig för vidare studier på gymnasienivå. Vidare konstaterades att detta torde bidra till att färre söker sig vidare till studier i minoritetsspråken på högskolenivå och att dessa omständigheter medför att utbildningskedjan i många fall bryts.

Regeringen tillsatte under samma tidsperiod utredningen *Förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk* (U 2016:07) som hade i uppdrag att se över behovet av åtgärder för att öka tillgången till undervisning i nationella minoritetsspråk i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Utredningen avlämnade i november 2017 betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91). Betänkandet har remissbehandlats och bereds fortfarande inom Regeringskansliet.

I skrivelsen (skr. 2017/18:282) gör regeringen bedömningen att tillgången till personal med språk- och kulturkompetens är avgörande för det allmännas möjlighet att efterleva de krav som ställs med anledning av de nationella minoriteternas rättigheter. Arbetet med kompetensförsörjningsfrågor bör enligt regeringen vara strategiskt och långsiktigt. Det är utifrån detta syfte enligt regeringen viktigt med goda utbildningsmöjligheter i de nationella minoritetsspråken. Vidare konstaterar regeringen att de yrkeskategorier som är särskilt relevanta ur minoritetspolitisk synvinkel förutsätter utbildning på gymnasial eller eftergymnasial nivå. Det rör sig om yrkesgrupper som undersköterskor, förskollärare, läkare, socionomer, lärare, utredare, specialistsjuksköterskor, journalister, översättare, kvalificerade handläggare och auktoriserade tolkar. Utbildningar för dessa grupper bedrivs genom gymnasieskolans yrkesprogram, yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning och i utbildningar vid yrkes-högskolan.

¹⁹ Sametingets yttrande 2018-03-05, Slutbetänkande SOU 2017:88 Utredningen om en stärkt minoritetspolitik, Nästa steg? Del 2, Förslag för en stärkt minoritetspolitik (Ku 2017/02410/DISK)

Det samlade kunskapsläget visar att det krävs strukturella och strategiska åtgärder i syfte att bygga en fungerande utbildningskedja för att skapa reella förutsättningar för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. Utan en fungerande utbildningskedja kommer de kortsiktiga åtgärderna som i övrigt vidtas för att revitalisera och stärka samiskan möjligen att kunna innebära marginella förbättringar eller leda till kortsiktiga lösningar på akuta problem. Däremot kommer de inte att räcka för att komma tillrätta med de underliggande bristerna i själva utbildningssystemet. Under tiden som en sammanhållen och väl fungerande utbildningskedja utformas kommer det även att finnas behov av åtgärder av mer kortsiktig karaktär som syftar till att rätta till mer akuta brister eller problem. Det kommer att behövas fler åtgärder, som i likhet med utbildningskedjan, är mer långsiktiga och ibland syftar till att ändra strukturer eller förhållningssätt.

3.1 Sameskolans och de samiska förskolornas centrala roll

Förstärk samisk utbildning

Åtgärd: Det finns starka argument som talar för behovet av att förtydliga och förstärka samisk utbildning. Arbetet ska inriktas på att stärka och tillvarata den unika möjlighet som sameskolans, samiska förskolor och tillhörande verksamheter kan erbjuda för att ge samiska barn och unga en god utbildning anpassade efter samiska behov och önskemål.

I betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91) görs en sammanfattning av samiskans historia i det svenska skolväsendet. Kortfattat kan sägas att den tar sin början på 1600-talet. Undervisningens syfte, utformning och omfattning har varierat utifrån politiska och utbildningspolitiska målsättningar inom de olika skolformerna från 1700-talets lappskolor, 1800-talets kateketskolor, missionsskolor, kåtaskolor och nomadskolor till 1900-talets slut. I utredningen hävdas att det faktum att sameskolans idag existerar som en statlig skolform, medan till exempel grundskolan kommunaliserades 1991, får ses som ett sentida begrundande och särskilt erkännande av samerna som ett urfolk.

Samtidigt som sameskolans finns kvar som en särskild statlig skolform kan det konstateras att denna ända från början har utformats utifrån majoritetssamhällets syn på vad, och vilka perspektiv på samhället, som ska läras ut. Alltsedan mitten av 1900-talet har det svenska språkets och svensk kulturs roll varit tämligen dominerande i sameskolans undervisning. Visserligen blev samiskan ett obligatoriskt språk i sameskolans på 1960-talet men undervisningen begränsades till två timmar i veckan.

Vad gäller läroplanen för sameskolans²⁰ är den första delen om skolans värdegrund och uppdrag i stort sett identisk för samtliga skolformer. Den tar upp grundläggande värden, förståelse och medmänsklighet, saktighet och allsidighet, likvärdig utbildning, rättigheter och skyldigheter, skolans uppdrag, god miljö för utveckling och lärande samt varje skolas utveckling. I den andra delen om utbildningens övergripande mål och riktlinjer avhandlas normer och värden, kunskaper, elevernas ansvar och inflytande, skola och hem, övergång och samverkan, skolan och omvärlden, bedömning och betyg samt rektorsansvar. Denna del är i stort sett densamma för grundskolan och sameskolans. Enligt läroplanen för sameskolans ska

²⁰ Läroplan för sameskolans, förskoleklassen och fritidshemmet (reviderad 2019)

den därutöver förmedla det samiska samhällets och urfolket samernas normer, värdegrund, traditioner och kulturarv till eleverna. Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången sameskola kan tala, läsa och skriva samiska samt är funktionellt tvåspråkig. Dessutom ska eleverna ha fått kunskaper om urfolket samernas kultur, språk, religion och historia.

Förskolans och grundskolans övergripande mål är att utbildningen ska vara av hög och likvärdig kvalitet. Alla elever ska ges förutsättningar att uppnå de nationella målen och utveckla sina kunskaper, färdigheter och kompetenser så långt som möjligt oberoende av kön. Till dessa mål finns en rad resultatindikatorer, bland annat andelen elever som når kunskapskraven i samtliga ämnen och genomsnittligt meritvärde.

Tidigare fanns fler sameskolor (tidigare nomadskolor) runt om i Sápmi. Idag bedrivs undervisning i samiska på de fem sameskolorna i Jiellevárri/Váhtjer/Gällivare, Jáhkámáhkke/Jokkmokk, Gárasavvon/Karesuando, Giron/Kiruna och Dearná/Tärnaby, som alla har undervisning åk. 1–6. Till varje sameskola finns en förskola knuten. För samiska barn finns möjligheten för en kommun att genom avtal med Sameskolstyrelsen, utöver modersmålsundervisningen, anordna integrerad samisk undervisning²¹ vid en grundskola. Undervisningen i samiska utanför sameskolan är mer omfattande räknat i antalet elever än i sameskolans fem enheter. Sådan undervisning kan sägas syfta till funktionell tvåspråkighet.

Trots innebörden av att riksdagen flera gånger uttalat (refereras bland annat till i prop. 1992/93:32) att samer ska garanteras tillgång till två likvärdiga utbildningsalternativ i den obligatoriska skolan (grundskola och sameskola) så synes majoritetssamhällets norm om vad som ska läras ut, och på vilket sätt, alltså vara rådande för sameskolan. Parallellt med att det inom minoritetspolitiken och samepolitiken de senaste 20 åren varit ett ökat fokus på samiska och samisk kultur samt samiskt inflytande och delaktighet så har alltså motsvarande utveckling inte skett inom utbildningspolitiken avseende samisk utbildning och sameskolan.

Det övergripande målet för samepolitiken är att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologisk hållbar rennäring och andra samiska näringar, där sameskolans och Sameskolstyrelsens verksamhet närmast berör den del av målet som rör samisk kultur. Regeringen använder som resultatindikatorer inom politikområdet samepolitik: utvecklingen av samiskt inflytande och delaktighet, utvecklingen av de samiska språkens användning och ställning samt utveckling av ett starkt och mångfaldigt samiskt kulturliv. Enligt regeringen ska sameskolan bidra till att bevara och utveckla de samiska språken och den samiska kulturen. Målet för politiken för nationella minoriteter är att ge skydd åt dessa, stärka deras möjligheter till inflytande och stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Målet följs upp genom delområdena diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet.

Staten betonar de samiska språken, kultur, delaktighet och inflytande. Detta stärker indirekt skälen till sameskolans existensberättigande, men sameskolan ges inte förutsättningar att uppfylla målsättningarna i läroplanen i fråga om de samiska språken.

I intervjuer som Riksrevisionen (Granskningsrapport Samisk utbildning – dags för en omstart, RIR 2017:15) gjort vid Sameskolstyrelsen ges en bild av att uppdraget att göra barnen funktionellt tvåspråkiga är utmanande. I flertalet intervjugrupper med Sameskolstyrelsens

²¹ Finns i följande kommuner: Kiruna, Jokkmokk, Lycksele, Vilhelmina, Krokoms, Berg, Härjedalen, Idre/Älvdalen, Funäsdalen, Åre och Malå.

ledning, lärare och föräldrar framkommer åsikten att målet är svårt att uppnå, kanske framför allt för elever med samiska som andraspråk. Lärare i några intervjugrupper menar att det under rådande omständigheter inte går att nå målen. Rektorer och lärare i flera intervjugrupper menar att det är viktigt att så mycket som möjligt av undervisningen i alla ämnen sker på samiska för att eleverna ska kunna ges förutsättningar att bli funktionellt tvåspråkiga men att så av olika anledningar inte är fallet.

Det finns starka argument som talar för behovet av att förtydliga och förstärka den samiska utbildningen. Ett av de viktigaste skälen för en sådan åtgärd är att skapa förutsättningar för samiska barn att bli reellt funktionellt tvåspråkiga.

Arbetet ska inriktas på att stärka och tillvarata den unika möjlighet som sameskolan, samiska förskolor och tillhörande verksamheter kan erbjuda för att ge samiska barn och unga en god utbildning anpassad efter samiska behov och önskemål. För att lyckas med detta måste, förutom tillräcklig och långsiktig resursfördelning, sameskolan med dess elever och personal ges förutsättningar att bli det nav för samisk språklig revitalisering och språkstärkande systematiska arbete som behövs för att samiskan ska kunna revitaliseras.

Det skulle då finnas förutsättningar att sprida dessa strategier och metoder till skolor och förskolor i kommunal och privat regi i hela landet. Det arbete som sameskolan utför skulle kunna spridas till flera skolor, förskolor och tillhörande verksamheter, vilket i sin tur skulle bidra till samisk språkrevitalisering på många fler orter än de där det idag finns en sameskola.

En förutsättning för sameskolans och samiska förskolors centrala roll i språkarbetet och i revitaliseringen av samiskan är att arbetet sker med fokus på barn, elever och personal och att kvaliteten på utbildningen säkerställs. Arbetet måste ske:

- strategiskt (det måste finnas en plan och klara målsättningar),
- långsiktigt (arbetet måste få ta tid och det ska finnas beslut om att processen kan fortsätta under en lång period), och
- stegvis (för att lärare och barn ska kunna anpassa sig och påverka).

Sametinget föreslår i detta handlingsprogram ett flertal åtgärder som samlat syftar till att tydliggöra och stärka sameskolans och samiska förskolors centrala roll i språkarbetet och i revitaliseringen av samiskan. Det kommer behövas fler åtgärder än de som är möjliga att presentera i detta handlingsprogram. Tillkommande åtgärder bli avhängiga av genomförandet av handlingsprogrammet.

Sammanlänka det samiska språkarbetet med sameskolan och samiska förskolor

Åtgärd: Genomföra nödvändiga och efterfrågade reformer av skolformen, undervisningen och organisationen. Syftet är att stärka de samiska dimensionerna och ambitionerna i verksamheten och i undervisningen, bygga in starka utbildningsmodeller och i övrigt på olika sätt forma en stabil, trygg och framåtsträvande utbildningsorganisation som kan vara en stark drivande aktör för att göra de samiska språken levande och välmående och värdesatta i samhället.

Sametinget har i egenskap av förvaltningsmyndighet och folkvalt organ ansvar för att leda det samiska språkarbetet. Det är uttryck för en del av den rätt till självbestämmande som samerna har. Regeringen har vid olika tillfällen uttalat att samerna har en särställning som Sveriges urfolk och att avsikten är att öka samernas inflytande och delaktighet. Som framgått tidigare

är skolformen sameskolan med tillhörande förskolor ett uttryck för denna särställning och samtidigt ett uttryck för att det finns behov av en skolform som beaktar de särskilda förhållanden och behov som urfolket samerna har.

Sametinget utser ledamöterna i nämnden för Sameskolstyrelsen, som i sin tur ansvarar för utbildning i sameskolan samt i förskoleklass och fritidshem vid en skolenhet med sameskola. Nämnden leder myndigheten som i sin tur leds av en skolchef som i praktiken sköter verksamheten tillsammans med en ledningsgrupp och ett kansli. Utöver uppdraget att utse ledamöter till nämnden för Sameskolstyrelsen har Sametinget inget formellt ansvar för frågor som rör samisk utbildning. Med tanke på utbildningens betydelse för att stärka de samiska språken och Sametingets ansvar att leda det samiska språkarbetet ter sig denna avsaknad av formellt mandat för Sametinget inom utbildningsområdet som något som försvagar Sametingets möjligheter att leda det samiska språkarbetet på ett samlat och strukturerat sätt. Att Sametinget får ett samlat inflytande och formella möjligheter att arbeta med och påverka samisk utbildning på alla nivåer är en förutsättning för ett ökat, språkligt självbestämmande.

Tidigare har beskrivits hur innehåll i och utformning av undervisningen i sameskolan och samiska förskolor inte följt med i utvecklingen av minoritets- och samepolitiken. Det förhåller sig på samma sätt i fråga om samisk utbildning mer generellt. Vare sig utvecklingen av samisk utbildning eller samernas delaktighet och inflytande över samisk utbildning speglar de politiska ambitioner som uttryckts av regering och riksdag. Fortfarande är det till stor del majoritetssamhällets synsätt som utgör grunden för samisk utbildning.

Sameskolstyrelsen är den institution som har den största kompetensen och möjligheten att revitalisera de samiska språken²² inom den egna verksamheten. Sameskolan är ett potentiellt starkt revitaliseringsverktyg, med ett ökande ökat barn- och elevantal. Samtidigt hindras de från att ha all undervisning på samiska. Bara på förskolenivå är det fullt möjligt att genomföra metoden *full immersion*, som används av andra hotade språkgrupper i världen.

En tydlig kursändring skulle i ett första steg innebära att regeringen tillsammans med Sametinget utvecklar former för hur Sameskolstyrelsen ska styra och leda sameskolan och tillhörande verksamheter. Arbetet ska bygga på tydligt samiskt deltagande och inflytande. Målet med arbetet ska vara att så långt som möjligt genomföra nödvändiga och efterfrågade reformer av skolformen, undervisningen och organisationen. Syftet är att stärka de samiska dimensionerna och ambitionerna i verksamheten och i undervisningen, bygga in starka utbildningsmodeller och i övrigt på olika sätt forma en stabil, trygg och framåtsträvande utbildningsorganisation som kan vara en stark drivande aktör för att göra de samiska språken levande och välmående och värdesatta i samhället.

3.2 Förskola

För att de samiska språken ska utvecklas i takt med det moderna samhället behövs reella satsningar och förutsättningar för överföring och inläring²³. Som tidigare nämnts är förskolan en av de viktigaste arenorna. Jämte lagar och läroplan vilar ett tungt ansvar på chefsnivå när det gäller att stärka och utveckla de samiska barnens modersmål. Dessvärre skiljer det fortfarande alltför mycket mellan kommunerna. Utbildningsväsendet inte är det

²² Lägesrapport 2013, Sametinget

²³ Lägesrapport 2017, Sametinget

kraftfulla verktyg för revitalisering och språkutveckling som det skulle kunna vara. Den mest effektiva metoden med fullständigt språkbud, *full immersion*, används fortfarande för sällan.

Förskolan har en nyckelroll när det gäller att lägga grunden för funktionell tvåspråkighet i samiska som framförallt innebär att barnet ska kunna klara sig på flera språk i de situationer som språken normalt används i. Om en formell start av inläringen av samiskan sker först i grundskolan är det en klart försvårande omständighet för att nå en funktionell tvåspråkighet. (SOU 2017:91 s. 448) Förskolan har stor betydelse för alla samiska barn, oavsett bostadsort.

För att de samiska språken ska kunna bevaras och utvecklas på lång sikt krävs att samhället tar ett helhetsgrepp om revitaliseringen. Detta gäller i synnerhet på utbildningsområdet. Om en kommun exempelvis har en välfungerande undervisning i samiska i förskolan men ingen eller bristfällig undervisning i samiska när barnen sedan börjar grundskolan finns det en stor risk för att barnens förmåga att tala språket försvinner eller försvagas. Den utveckling som har åstadkommit i förskolan går då förlorad. Hela kedjan i språkundervisningen från barndom till vuxen ålder måste fungera om det ska vara möjligt att säkerställa att barnen får med sig sitt modersmål till vuxen ålder. För att möjliggöra detta är det inte tillräckligt med en ändrad lagstiftning och stöd till huvudmän utan det krävs kompletterande åtgärder, däribland att säkra tillgång till pedagoger med samiska språkkunskaper (se avsnitt 3.6). Nedan följer åtgärder som i övrigt ska säkerställa förskolans roll i arbetet med att revitalisera de samiska språken så att de kan fortleva som levande språk i Sverige.

Åtgärder som får effekt på sikt

Utveckla en stark utbildningsmodell i samisk förskola

Åtgärd: Utveckla en stark utbildningsmodell för de samiska språken i förskolan och en tillhörande utbildningsmetod. I detta ska beskrivas och synliggöras hur pedagogerna i de samiska förskolorna arbetar med de samiska språken, det ska skapa en gemensam modell för hur en lyckad språkinläring och överföring ska gå till, samt vilka strategier som ska användas för att möta olika typer av utmaningar. I uppdraget bör ligga att modellen och metodiken ska kunna spridas till fler förskolor som bedrivs helt eller till väsentlig del på samiska.

En fungerande utbildning i förskolan bidrar starkt till revitaliseringen av språk visar erfarenheter från andra länder.²⁴ Förskolan kan inte bara stötta de befintliga språkkunskaperna hos barn utan även utgöra ytterligare en domän inom vilket de kan använda sitt språk. En förskola kan med rätt tillvägagångssätt på sikt bidra till att öka antalet talare av språket ökar.

Förutsättningarna att stärka samiskan får anses särskilt gynnsamma i förskolan. Det är att betrakta som ett vetenskapligt faktum att barn i allmänhet når längre i sin andraspråksutveckling än vuxna. Det finns dessutom studier som tyder på att den kritiska gränsen för att uppnå nivån ”infödd behärskning” av ett språk ligger vid sjuårsåldern snarare än puberteten.²⁵ Små barn har i allmänhet inte utvecklat några förutfattade meningar eller föreställningar kring

²⁴

http://www.ahapunanaleo.org/index.php?/programs/ohana_info/list_of_immersion_and_hawaiian_medium_education_schools/

²⁵ Abrahamsson och Hyltestam 2010

olika språk, vilket innebär att grunden för ett fortsatt intresse för språket med fördel kan läggas i förskolan.

Regeringen konstaterar i propositionen Från erkännande till egenmakt (prop. 2008/09:158) att det finns behov av aktiva åtgärder på lokal, regional och nationell nivå för att främja de nationella minoritetsspråkens bevarande. Regeringen betonar förskolans betydelse

i revitaliseringsarbetet och att förskolan är särskilt viktig i de fall barnen inte kan få språket hemifrån på grund av föräldrarnas bristande språkkunskaper. I propositionen anges att grunden för additiv tvåspråkighet, dvs. inläring av ett andra språk som inte sker på bekostnad av det första språket, läggs under ett barns tidiga barndom.

Innan ett barn börjar säga enkla ord på sitt första språk har det exponerats intensivt för språket under en längre period. I takt med att barnets språk utvecklas är det omgivet av situationer där språket används. Samma förhållanden krävs för att barn ska bli flytande på samiska oavsett om det är barnets första eller andra språk. Överfört till förskolan innebär det att samiskan ska användas konsekvent i utbildning oavsett barnens språkkunskaper. Inom samisk förskola används *full immersion* som en stark utbildningsmodell på vissa förskolor. Arbetet planeras och drivs av engagerade pedagoger som ofta har lång erfarenhet. Att verksamheten och arbetsmetoderna bärs upp av enskilda pedagoger eller mindre arbetslag vid respektive förskola gör verksamheten sårbar. För nya förskolor och för mer oerfarna pedagoger finns det samtidigt ett begränsat stöd för hur en stark utbildningsmodell kan införas i verksamheten och hur den fungerar.

Det behöver utvecklas både en utbildningsmodell för s.k. stark språkundervisning i förskolan och en tillhörande utbildningsmetod. För att en sådan ska kunna införas på samiska förskolor måste ett utvecklingsarbete ske. Utvecklingsarbetet ska beskriva och synliggöra hur pedagogerna i de samiska förskolorna arbetar med de samiska språken, skapa en gemensam modell för hur en lyckad språkinläring och överföring ska gå till, samt vilka strategier som ska användas för att möta olika typer av utmaningar.

Arbetet ska utgå från beprövad erfarenhet inom samisk förskola i Sverige, Norge och Finland och erfarenheter inhämtas från införandet av starka modeller för andra språk. Det är rimligt att i arbetet inarbeta kunskaper om samisk pedagogik och didaktik. Åtgärden innebär att Same-skolstyrelsen i dialog med Sámi allaskuvla i Norge och Sametinget ges i uppdrag att utveckla en stark utbildningsmodell för förskolan. Med koppling till utbildningsmodellen ska utbildningsmetodik anpassad till förhållandena inom samisk förskola i Sverige tydligare läggas fast. Erfarenheter från andra liknande processer och beprövad erfarenhet är centrala i arbetet. Åtgärden ska så långt möjligt involvera föräldrar och andra närstående eftersom barnens språkliga utveckling bör pågå utanför förskoleverksamheten. I uppdraget är det viktigt att involvera pedagoger, barn, föräldrar och gärna andra i barnens omgivning. Metodiken som utarbetas ska utgöra en grund för introduktions- och fortbildning av pedagoger som ska arbeta inom samisk förskola.

Åtgärd: Utarbeta en utbildning i samisk pedagogik, där beprövad erfarenhet hos pedagoger i samisk förskola och kunskapen från forskningsprojekt och andra relevanta insatser som pågått och pågår tas tillvara. Alla pedagoger som arbetar inom samisk förskola ska genomgå utbildningen.

Under åren 2005-2007 genomfördes ett forskningsprojekt²⁶ vid sameskolorna i Jiellevárri/Váhtjer/Gällivare och Jáhkámáhkke/Jokkmokk som handlade om att införa ett mer tydligt samiskt perspektiv i undervisningen. Ett av resultaten från projektet var en konkretisering av vad samisk kulturell och traditionell kunskap är för något, vilka traditionella upplärningsmetoder som finns och hur dessa kan anpassas till skolan som ett pedagogiskt verktyg. I projektet transformerade pedagogerna den samiska kulturen in i skolarbetet genom att lyfta fram samiska traditioner i pedagogiken och systematisera, analysera och förnya arbetsmetoderna. Projektet är ett exempel på att samisk pedagogik existerar och kan vara till nytta för undervisningen och de samiska elevernas utveckling. Det visar att det är möjligt att utforma och använda en samisk pedagogik som utgår från läroplanen men där språket och de samiska värdena och tankesätten har ett direkt samband med den samiska historien, landskapet och framtiden.

I och med förtydligandet av sameskolan, samiska förskolors och tillhörande verksamheters roll som ett nav för språklig revitalisering och språkstärkande systematiska arbete (avsnitt 3.1) kommer frågan pedagogik som är närmare knuten den samiska kulturen att aktualiseras. För pedagoger som tidigare har arbetat i vanliga förskolor, för extrapersonal och för pedagoger som arbetat med samiska barn men inte i någon större utsträckning med samisk pedagogik kommer det att finnas ett behov av utbildning och fortbildning. En sådan utbildning skulle framförallt syfta till att stärka och vidareförmedla grunderna i samisk pedagogik. Förhoppningen är att en ökad medvetenhet om samisk pedagogik kan stärka samiska förskolors attraktivitet och kompetensförsörjning vilket på sikt skulle leda till att fler föräldrar väljer samisk förskola för sina barn.

Åtgärden innebär att Skolverket eller Sameskolstyrelsen får i uppdrag att i dialog med Sámi allaskuvla utarbeta en utbildning i samisk pedagogik. Det är viktigt att man i utarbetandet av utbildningen tar tillvara beprövad erfarenhet hos pedagoger i samisk förskola, kunskap från forskningsprojekt och andra relevanta insatser som pågått och pågår. Målet är att alla pedagoger som arbetar inom samisk förskola ska genomgå utbildningen, men den ska vara tillgänglig för personal som arbetar under begränsade perioder. Det bör övervägas vilken omfattning utbildningen ska ha, om den ska vara lika omfattande för alla eller om det ska finnas påbyggnadsutbildningar. Vidare bör övervägas om, och i så fall i vilken utsträckning, digitala lösningar kan vara aktuella för hela eller delar av utbildningen.

²⁶ Forskningen finns beskriven i Diedut, 4/2008. Forskningsledare var Asta Mitkijá Balto, Sámi allaskuvla i Guovdageaidnu och Gunilla Johansson, Luleå Tekniska Universitet. Arbetet tog sin grund från Baltos teori om sámí árbevirolas bajásgessin, samisk traditionell uppföstran.

Åtgärd: En utredare ges i uppdrag att utarbeta förslag till hur rätten till förskola som bedrivs helt eller till väsentlig del på samiska ska kunna införas för samiska barn.

Undervisningen i förskolan har stor betydelse för revitaliseringen av samiska eftersom den bygger en grund för fortsatt språkutveckling. Att som i många kommuner utgå ifrån att modersmålsundervisning i samiska i grundskolan gör barnen språkligt funktionella är inte rimligt. Särskilt för barn som inte har språkligt stöd hemma är denna inställning felaktig. För att de samiska språken ska bevaras och utvecklas på lång sikt krävs att samhället tar ett helhetsgrepp över revitaliseringen av språken. En grund för ett sådant helhetsgrepp är att skapa förutsättningar för språklig utveckling i förskolan oavsett kommun.

I artikel 30, Lag (2018:1197) om *Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter* anges att barn som tillhör urfolk har rätt till sitt språk, sin kultur och sin religion. Det är rimligt att dessa rättigheter finns redan från födseln, och definitivt bör tillförsäkras barnen från förskoleåldern. Rätten finns oavsett var barnet är bosatt och staten har en skyldighet att säkerställa denna rätt. Utifrån den betydelse som förskolan har för språklig revitalisering och barns möjlighet att tillägna sig rätten till sitt språk bör det finnas en rätt till förskola som bedrivs helt eller till väsentlig del på samiska i hela landet. Åtgärden innebär att ge en utredare i uppdrag att utarbeta förslag till hur rätten till en sådan förskola ska införas för samiska barn oavsett bostadsort och vilka konsekvenser införandet skulle innebära. Huruvida fjärrundervisning, språkbadsmetodik och kommunövergripande samarbeten ska vara komponenter i utarbetandet av förslaget bör övervägas. Betydelsen av förskolans roll i utbildningskedjan och förskolans betydelse i arbetet med att revitalisera de samiska språken ska vara vägledande i utformningen av uppdraget.

Förskola på samiska ska erbjudas inom fyra månader i förvaltningsområden

Åtgärd: Införa en skyldighet för kommuner inom förvaltningsområdet är att erbjuda det barn vars vårdnadshavare begär det plats i förskola som bedrivs på samiska inom fyra månader från att vårdnadshavaren anmält önskemål.

Den betydelse som förskolan har för språklig revitalisering av samiska och barns rätt till sitt språk gör det rimligt att det ska vara möjligt att inom rimlig tid kunna förvänta sig att förskoleverksamhet på samiska inom förvaltningsområdet för samiska språken. I delbetänkandet *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) föreslås att Skollagen bör förtydligas så att det framgår att kommuner inom förvaltningsområdet är skyldiga att erbjuda det barn vars vårdnadshavare begär det plats i förskola som bedrivs på samiska inom fyra månader från att vårdnadshavaren anmält önskemål. Sametinget har sedan tidigare ställt sig bakom föreslaget. Åtgärden innebär att skyldigheten införs för kommuner inom förvaltningsområdet för samiska.

Åtgärd: Utarbeta en läroplan¹ för samisk förskola på motsvarande sätt som det finns en läroplan för sameskolan.

I utbildningskedjan är den samiska förskolan startpunkten för formellt lärande och förskolan ska bland annat stärka barnets utveckling i samiska och den samiska kulturen. Samiska förskolor ska bidra till att barn får bevara, synliggöra och utveckla sitt kulturarv inklusive de samiska språken. På motsvarande sätt som det finns en läroplan för sameskolan så bör det utarbetas en läroplan för samisk förskola. Läroplanen ska ha en samisk vuolggasadji (utgångspunkt). Åtgärden innebär att Skolverket ges i uppdrag att i samverkan med Sameskolstyrelsen ta fram en läroplan för samisk förskola.

Stöd till skolhuvudmän om förskola på samiska

Åtgärd: Utarbeta stöd till skolhuvudmän om förskola på samiska.

Nuvarande stödmaterial från Skolverket till skolhuvudmän om förskola på annat språk än svenska är utformat utifrån att barnen har språket som umgängesspråk hemma. Samiska barns situation är, i likhet andra nationella minoriteter, speciell då språket inte alltid talas hemma. Förskola på samiska²⁷ skiljer sig i det avseendet att verksamheten kan bedrivas helt eller till väsentlig del på samiska vilket gör situationen speciell i förhållande till till exempel invandrarspråk då pedagoger och barn inte nödvändigtvis förstår och talar samiska fullt ut. Utmaningarna och målsättningarna med stödet om förskola på samiska ser annorlunda ut än för barn med andra modersmål. Åtgärden syftar till att Skolverket i samråd med Sameskolstyrelsen och Sametinget utarbetar stöd om förskola på samiska till skolhuvudmän.

Förtydliga formuleringen hela eller väsentlig del av utbildningen i förskola

Åtgärd: Framtagande av allmänna råd för hur 8 kapitlet 12 a § skollagen ska tillämpas.

Enligt 8 kapitlet 12 a § skollagen ska kommunen erbjuda plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på samiska. Formuleringen leder till skilda tolkningar och skapar en situation där kommunen själv kan välja hur den ska tolkas. Detta skapar en osäkerhet för huvudmännen, pedagoger och föräldrar. Det leder till svårigheter i uppföljningen av minoritetspolitiken då huvudman, pedagoger och föräldrar kan ha helt olika bild av om lagens krav är uppfyllda eller inte. Det finns, i enlighet med bedömningen av utredningen (Ku 2016:02) om en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60), ett behov av stöd kring tillämpningen av bestämmelserna avseende kommuners skyldighet att erbjuda förskola på samiska inom förvaltningsområdet.

Skolverket har möjlighet att ta fram allmänna råd. Allmänna råd är rekommendationer om hur förskolor, skolor och vuxenutbildningen bör tillämpa lagar och regler. Råden bör följas om verksamheten inte uppfyller kraven i bestämmelserna på andra sätt. Åtgärden innebär att Skolverket bör få i uppdrag att ta fram allmänna råd för hur 8 kapitlet 12 a § skollagen ska tillämpas.

²⁷ liksom övriga nationella minoritetsspråk

Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar

Expertgrupp för insatser inom befintlig struktur

Åtgärd: Tillsätta en expertgrupp med myndighetsrepresentanter med uppdrag att inom befintlig struktur så långt möjligt finna metoder, verktyg och lösningar som ökar barn och ungas möjligheter att få förskola, grundskola och gymnasium på och i samiska.

Erfarenheter från de senaste åren visar att det finns möjlighet att vidta åtgärder inom befintlig struktur och regelverk för att främja revitaliseringen av de samiska språken. Det handlar till exempel om uppdragsutbildning för att få fler lärare i samiska, genomförande av språkbad och ökad användning av fjärrundervisning. Åtgärderna kommer inte tillrätta med grundproblemet med en bristande utbildningskedja. Emellertid synes insatserna leda till kortsiktiga, akuta effekter som kan bidra till att de samiska språkens situation förbättras i väntan på strukturella förändringar. I statliga utredningar och myndighetsrapporter de senaste åren och som berört utbildningsområdet har fler åtgärder föreslagits som skulle förbättra situationen för samiskan inom en nära framtid och utan att man först behöver göra större förändringar av befintlig struktur och regelverk. Bortsett från att de ekonomiska resurserna ofta saknas är det en utmaning med dessa åtgärder att kompetensen och mandatet för att genomföra åtgärderna vilar på en rad olika myndigheter och aktörer.

Ett sätt att hantera detta kan vara att regeringen tillsätter en expertgrupp med myndighetsrepresentanter med uppdrag att inom befintlig struktur så långt möjligt finna metoder, verktyg och lösningar som ökar barn och ungas möjligheter att få förskola, grundskola och gymnasium på och i samiska. Åtgärden ska syfta till att finna lösningar på kort sikt och som ska vara möjliga att prövas eller fullt ut genomföras utan alltför långa förberedelser eller förändringar i systemet. Expertgruppen bör bestå av personer som har en förmåga att se möjligheter till förändring och en grund i berörd verksamhet som säkerställer att förslagen skulle vara möjliga att genomföra. Expertgruppen ska, i de fall berörda myndigheter inte har mandat och resurser att vidta åtgärderna, komma med åtgärdsförslag som ska vara möjliga att operationalisera i närtid.

Språkbad på samiska förskolor

Åtgärd: Ett metodstöd för genomförande av *giellalávgun* (språkbad) tas fram. Förordningen (2019:558) om statsbidrag för bättre språkutveckling i förskolan anpassas till att möjliggöra språkstärkande insatser i de samiska språken med tillhörande fortbildning för pedagoger.

Förskolans betydelse är central i fråga om att ge barn förutsättningar att tillägna sitt språk. Under den period det tar att utforma och införa en stark språkmodell och samisk pedagogik på samiska förskolor är det viktigt att använda andra verktyg för att stärka barnens samisk-språkiga utveckling.

För närvarande bedrivs framförallt språkbad, så kallade *giellalávgun* för barn i grundskolan. Det utmärkande för språkbad är att undervisningen i början till största delen ges på ett annat språk än barnens eller elevernas förstaspråk. De pedagoger som undervisar på språkbadsspråket talar enbart det språket och barnen eller eleverna uppmuntras redan från början att använda språkbadsspråket i kommunikation med pedagoger och andra språkbadselever.

Erfarenheter från Sápmi och från andra länder (bland annat SOU 2017:60) visar att språkbad är ett bra verktyg i språkinlärning. I väntan på andra strukturella förändringar är det dessutom en insats som skulle kunna användas omgående. Inom samiskt område finns redan omfattande erfarenhet av att planera och genomföra giellalávgun.

Åtgärden innebär att Sameskolstyrelsen i samarbete med Sametinget tar fram metodstöd för genomförande av giellalávgun och utgör visst stöd initialt vid genomförande av sådana i kommuner. Dessutom bör relevanta delar av förordning (2019:558) om statsbidrag för bättre språkutveckling i förskolan anpassas till språkstärkande insatser i de samiska språken, framförallt för att omfatta giellalávgun och tillhörande fortbildning för pedagoger.

Äldre talare som resurs i förskolan

Åtgärd: Pröva modeller för hur äldre talare ska kunna utgöra en kontinuerlig språklig resurs i samisk förskola.

Metoderna att överföra de samiska språken från generation till generation har till viss del förändrats i och med att det inte längre är självklart att äldre generationer talar samiska. De tidigare överföringsmetoderna, såsom muntligt berättande och att barnen förvärvar sitt språk genom att vara med samiskspråkiga vuxna, är inte längre givna. För många samiska barn finns det få i omgivningen som talar samiska och för andra bor de äldre samiskspråkiga släktingarna på annan ort. För många förskolebarn utgör inte samisktalande äldre en naturlig del av vardagen. Samtidigt är det framförallt hos den äldre generationen som kunskaperna i de samiska språken är starka. I revitaliseringen av de samiska språken är de äldres språkkunskaper en viktig, och delvis outnyttjad, resurs.

I flera länder gör äldre talare olika typer av språkstärkande insatser i eller i anslutning till förskolor. Sådana exempel finns både i Nya Zeeland och på Hawaii. I Sápmi har äldre talare varit resurser på förskolor inom det skoltsamiska området i Ryssland, liksom på ett fåtal förskolor i Sverige, Norge och Finland. I det femåriga Elgåprojektet²⁸ på sydsamiskt område på norsk sida var äldre samisktalande verksamma inom förskolan som resurspersoner, vid sidan av den ordinarie personalen.

Beprövad erfarenhet²⁹ visar att de geografiska avstånden mellan äldre talare och förskolan, liksom sviktande hälsa, kan utgöra hinder för att ha äldre som resurspersoner inom förskoleverksamheten. Äldre samiskspråkiga resurser vid förskolor förutsätter dessutom planering av verksamheten och en kontinuitet för att fungera. Det måste finnas lämpliga aktiviteter i förskolan som gör det möjligt för de äldre och barnen att naturligt börja talas vid, för att insatsen ska fylla en språkrevitaliserande funktion och överföring av traditionell kunskap, árbediehtu.

Det finns behov av att pröva modeller för hur äldre talare ska kunna utgöra en kontinuerligt återkommande, språklig resurs i den samiska förskolan i Sverige. Åtgärden ska bygga vidare på tidigare erfarenheter från liknande insatser och syftet bör vara att utforma en modell som kan användas på fler samiska förskolor.

²⁸ Revitaliseringsprojekt 2001–2006 där olika metoder prövades för att få barn från förskole- till grundskoleåldern sydsamisktalande. Projektet leddes av professor Jon Todal vid Samisk högskola i Kautokeino.

²⁹ Enligt Annika Pasanen språkforskare vid Helsingfors Universitet (korrespondens 22 april 2020)

3.3 Grundskola inklusive förskoleklass

I grundskolan lärs samiska ut som modersmål, modernt språk, samt inom ramen för tvåspråkig undervisning. Framförallt har samiska kommit att läras ut inom ämnet modersmål.

Huvudmannen för skolan är skyldig att anordna modersmålsundervisning om en lämplig lärare finns att tillgå. Skolverket har tagit fram ämnesplaner för samiska som är avsedda att hänsyn till att elevernas förkunskaper varierar och språken kan läsas antingen som förstaspråk eller som andraspråk.

Statistiken över hur många som är berättigade till modersmålsundervisning och hur många som läser samiska har brister. Undervisningen i och på samiska förknippas liksom modersmålsundervisningen i stort med vissa problem som rör genomförandet av undervisningen. Det handlar till exempel om otydlig information om ämnet, lärarbrist, läromedelsbrist, otillräcklig och oreglerad undervisningstid och att lektioner läggs utanför ordinarie skoldag. Det största problemet är att modersmålsundervisningen inte lyckas göra barnen funktionellt tvåspråkiga och inte heller kan sägas leda till att fler personer talar språket. Undervisning i samiska som modernt språk och tvåspråkig undervisning bedrivs i mindre omfattning men inte heller kan den, i dess nuvarande former, sägas göra barnen funktionellt tvåspråkiga i någon större omfattning.

I betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91) finns åtskilliga förslag för att stärka möjligheten att läsa nationella minoritetsspråk i skolan för att ge ett bättre resultat. Sametinget har yttrat sig över utredningens förslag och anser i huvudsak att flertalet av utredningens förslag ska genomföras men att de ska anpassas i enlighet med de synpunkter Sametinget framför i sitt yttrande. Med vissa undantag kommer inte utredningens förslag att upprepas i detta handlingsprogram. Istället finns en förväntan om att förslagen kommer att tas omhand inom ramen för den fortsatta beredningen av utredningsbetänkandet.

Inledningsvis i kapitlet 3 beskrivs behovet av förtydligande och förstärkning av samisk utbildning. Syftet är att ge samiska barn och unga en god utbildning anpassade efter samiska behov och önskemål och i det utgöra ett nav för att stärka de samiska språken. Med sameskolan, samiska förskolor och tillhörande verksamheter som ett nav för språklig revitalisering och språkstärkande systematiskt arbete kommer det att finnas förutsättningar för att sprida strategier och metoder för språklig revitalisering och systematiskt språkstärkande arbete till skolor och förskolor i kommunal och privata regi som arbetar med samiska i hela landet. Det arbete som sameskolan genomför skulle gagna flera skolor, förskolor och tillhörande verksamheter.

Nedan följer åtgärder som syftar till att ge effekt på längre sikt och andra åtgärder som är kortsiktiga åtgärder i avvaktan på strukturella förändringar. Åtgärder som syftar att förbättra situationen i fråga om tillgång av och kompetensnivån på lärare samt läromedelsförsörjningen redovisas i avsnitt 3.6 och 3.8.

Åtgärder som får effekt på sikt

Sameskolan som unik resurs

Åtgärd: En expertgrupp med kompetens inom pedagogik och god kännedom om starka utbildningsmodeller för språk, revitalisering och pedagogik ska tillsättas för att påbörja en långsiktig arbetsprocess i syfte att etappvis utveckla verksamheten vid sameskolan och den integrerade samiska undervisningen så att den kan utgöra en resurs för det samiska samhället.

Sameskolan och den integrerade samiska undervisningen utgör en resurs för det samiska samhället och ger förutsättningar att skapa en grund för samiska barns kulturella och språkliga utveckling som i många delar är unik i ett svenskt perspektiv. För att tillvarata denna resurs på ett bättre sätt än idag behöver arbetet stärkas och få en tydligare styrning.

Åtgärden innebär att en långsiktig arbetsprocess som ska genomföras etappvis för att möjliggöra en stegvis utveckling av verksamheten för barn, unga och pedagoger. Arbetet ska ledas av en grupp med expertkompetens inom pedagogik och god kännedom om starka utbildningsmodeller för språk, revitalisering och pedagogik genom kultur. Expertgruppen bör utses i samarbete mellan Sameskolstyrelsen, Sametinget och Skolverket. Samiska barn och ungdomar ska involveras i processen på lämpligt sätt. Arbetet ska utgå från en viljeinriktning som utformats av Sametinget som folkvalt organ och baseras på beprövad erfarenhet och forskning. Som beskrivit inledningsvis i kapitlet 3 måste arbetsprocessen ske stegvis, konsekvent, strategiskt och långsiktigt. Att arbetet sker med barn, elever och personal i fokus och med ett säkerställande av kvaliteten på utbildningen måste vara en utgångspunkt för arbetsprocessen.

De åtgärdsförslag som presenteras i fråga om grundskolan i detta avsnitt så kommer att kräva en rad förändringar. Exempelvis måste lärarutbildningen utökas och anpassas till de pedagogiska behoven i tvåspråkig undervisning. Det kommer att krävas terminlogiutveckling och fortbildning av lärare. Det bör understrykas att olika åtgärder samverkar och förstärker varandra och måste ses i ett sammanhang där förutsättningarna för en åtgärd hänger samman med genomförandet av andra åtgärder.

Utvecklad tvåspråkig undervisning

Åtgärd: Uppdrag att utveckla den tvåspråkiga undervisningen i syfte att lägga fast en utbildningsmodell och metodik som syftar till att barnen ska bli funktionellt tvåspråkiga oavsett samiskspråkig kunskapsnivå. Erfarenheter från andra liknande processer och beprövad erfarenhet är centrala i arbetet. I uppdraget bör lärare, resurspersoner, barn, föräldrar och gärna andra i barnens omgivning involveras.

Utbildningskedjan i språket måste fungera om staten ska kunna säkerställa att barnen får med sig samiskan och får utveckla språket under hela sin livstid. Modersmålsundervisningen som den ser ut idag leder varken till att barnen får tillräckliga kunskaper för att bli funktionellt tvåspråkiga eller till att de blir talare av samiska.

Europarådet har i enlighet med kriterierna för att bevara språk med stöd av undervisningsformer förordat att Sverige ska bygga ut den tvåspråkiga undervisningen för samiska (CM/RecChL 2015). Det synes vara klarlagt att den undervisning som sker i samiska inte i en rimlig omfattning bidrar till att revitalisera de samiska språken. Undervisningen lyckas heller

inte bidra med att skapa förutsättningar för nya talare vilket krävs för att samiskan på sikt ska kunna fortleva som levande språk i Sverige. En möjlig åtgärd är att förändra modersmålsundervisningen i samiska (se avsnitt 3.3, Fler åtgärder för att stärka undervisning i samiska).

För att på allvar förbättra språkundervisningen för elever som tillhör urfolket samerna och stärka revitaliseringen måste den tvåspråkiga undervisningen på samiska stärkas och utökas. Det är en utveckling som överensstämmer med konstaterandena i det tidigare nämnda betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91). Det är inte rimligt att ha ett krav på dagligt umgängesspråk för att en elev ska få delta i tvåspråkig undervisning i samiska i grundskolan.

I brist på kontinuerliga uppföljningar av tvåspråkig undervisning för samiska får det antas att de fördelar som generellt finns med tvåspråkig undervisning även gäller för samiska. Ett positivt samband föreligger mellan kontinuerlig modersmålsundervisning och högre meritvärde och tvåspråkig undervisning kan ha en positiv påverkan på elevernas språk- och identitetsutveckling under vissa förutsättningar. Det finns en rad studier som visar på fördelarna med att vara flerspråkig (Kroll & Dussias, 2017). Fördelarna har påvisats både hos yngre barn, vuxna och äldre människor. Hos de yngsta har flerspråkigheten visat sig ha en positiv inverkan på språkutvecklingen och annan typ av lärande (Petitto et al., 2012). Hos de äldre kan flerspråkigheten vara ett skydd mot kognitiv försämring (Bialystok, Craik & Luk, 2012). Det finns dessutom generella slutsatser om att tvåspråkig undervisning är överlägsen modersmålsundervisning för både språkets överlevnad på lång sikt och effekterna för de enskilda individerna. Därför anser Sametinget att de pedagogiska och språkbevarande vinster som tvåspråkig undervisning ger bör utvecklas vidare och på sikt spridas till fler grundskolor.

I likhet med undervisningen i den samiska förskolan planeras och drivs den tvåspråkiga undervisningen på samiska i grundskolan av engagerade lärare och lärarlag. Framförallt bedrivs undervisningen i de fem sameskolorna men även i form av integrerad samisk undervisning i andra grundskolor.

Att verksamheten och arbetsmetoderna inom den tvåspråkiga undervisningen i stora delar utvecklas och bärs upp av enskilda lärare eller arbetslag gör undervisningen sårbar, vilket nämnts tidigare i handlingsprogrammet. För mer oerfarna lärare finns ett begränsat stöd för hur tvåspråkig undervisning fungerar i fråga om till exempel metodik, läromedel och terminologi. Det finns behov av att dels utveckla den tvåspråkiga undervisningen inte minst för grundskolan årskurs 1-6, dels införa möjligheten till tvåspråkig undervisning i samiska i årskurs 7-9. I granskningsrapporten *Samisk utbildning – dags för en omstart* (RiR 2017:15) har Riksrevisionsverket lyft fram följande återkommande utmaningar för måluppfyllelsen att elever ska uppnå funktionell tvåspråkighet:

- den varierande kunskapsnivån bland eleverna (främst mellan elever som har samiska som första- respektive andraspråk), vilken gör det svårt att anpassa undervisningen i den utsträckning som behövs
- svårigheten att hitta utbildade lärare med tillräckliga kunskaper i samiska
- bristen på läromedel i samiska, och
- behovet av att bedriva undervisning på upp till tre olika samiska språk.

Utbildningsmodellen för tvåspråkig undervisning med tillhörande utbildningsmetoder behöver utvecklas om skolan ska kunna ta sig an utmaningarna att undervisa på olika språk och ha elever med olika kunskapsnivå. Utvecklingsarbetet bör beskriva hur lärarna arbetar med de

samiska språken och synliggöra utvecklingsområden och utmaningar. En modell skapas för hur en lyckad språkinlärning och överföring ska gå till i undervisningen i olika ämnen och vilka strategier som kan användas.

Åtgärden innebär att Sameskolstyrelsen i dialog med Sámi allaskuvla och Sametinget ges i uppdrag att utveckla den tvåspråkiga undervisningen. Med koppling till utbildningsmodellen ska utbildningsmetodik anpassad till förhållandena inom grundskolan i Sverige tydligare läggas fast. Erfarenheter från andra liknande processer och beprövad erfarenhet är centrala i arbetet. Åtgärden syftar till att lägga fast utbildningsmodell och metodik för målet att barnen ska bli funktionellt tvåspråkiga oavsett samiskspråkig kunskapsnivå. Tankesättet i arbetet med åtgärden ska vara att arbetet så långt som möjligt ska vara levande och relevant utanför skolan eftersom barnens språkliga utveckling bör pågå utanför skoltid. I uppdraget bör lärare, resurspersoner, barn, föräldrar och gärna andra i barnens omgivning involveras. I uppdraget bör ligga att utvecklingsarbetet ska kunna tillämpas för årskurs 7-9 och att det kan spridas till andra skolor som bedriver integrerad samisk undervisning eller som har planer på att göra det. Åtgärder som handlar om läromedel och lärarbristen presenteras i avsnitt 3.8 och 3.6.

Utökning av tvåspråkig undervisning

Åtgärd: Vidta insatser för att öka omfattningen av tvåspråkig undervisning på samiska i fler delar av landet.

En tydligare modell för den tvåspråkiga undervisningen och en gemensam metodik som gör det möjligt att gemensamt ta sig an utmaningar, samt en involvering av lärare, resurser, barn, föräldrar och gärna andra i barnens omgivning bedöms öka intresset för tvåspråkig undervisning på samiska. Det bör göras förberedelser för att önskemålen om tvåspråkig undervisning kan komma att öka i andra delar av Sverige, där sameskola eller integrerad samisk undervisning inte finns idag. En modell för kombinerad språk- och ämnesinlärning är i dagsläget den mest effektiva eftersom den blir en naturlig del av den dagliga läroprocessen. För att säkerställa att utbildningskedjan är sammanhängande och verkligen möjliggör för barnen att bli funktionellt tvåspråkiga är Sametingets uppfattning att den tvåspråkiga undervisningen ska utökas till fler orter. Med tillgång på tvåspråkig undervisning kommer efterfrågan att öka på orter som inte haft sådan undervisning.

Åtgärden innebär att insatser ska vidtas för att öka omfattningen av tvåspråkig undervisning på samiska. Insatser som kan vara aktuella är ökade informationsinsatser, stödinsatser för uppstart av integrerad samisk undervisning i ett antal kommuner eller öppnande av fler sameskolor. En förutsättning för åtgärden är att den undervisning som startas blir förutsägbar för skolhuvudman, skola, föräldrar och elever - det vill säga att undervisningen är långsiktigt planerad och täcker hela grundskoletiden. Sameskolstyrelsen är den myndighet som är bäst lämpad att genomföra åtgärden och det bör rimligen ske i samråd såväl med Sametinget som Skolverket och Skolinspektionen.

Pröva tvåspråkig undervisning via fjärrundervisning

Åtgärd: Uppdrag att utveckla tvåspråkig fjärrundervisning i något eller några ämnen.

Undervisning av en lärare som befinner sig på samma fysiska plats som barnen är naturligtvis att föredra. För de samiska språken finns dock en stor lärarbrist, eleverna är spridda över stora områden och barnen har skilda kunskapsnivåer och är i olika åldrar. I de fall där det av något

skäl inte är möjligt att ha tvåspråkig undervisning med lärare på plats ska tvåspråkig fjärrundervisning kunna utgöra ett alternativ. Det kan, särskilt för de minsta samiska språken, vara det enda alternativet för att kunna erbjuda tvåspråkig undervisning.

Fjärrundervisning i samiska bedrivs framförallt i Sameskolstyrelsen regi och av Lycksele kommun. Åtgärden innebär att Lycksele kommun eller annan lämplig kommun tillfrågas och får ett gemensamt uppdrag tillsammans med Sameskolstyrelsen att utveckla tvåspråkig fjärrundervisning i något eller några ämnen. En utvärdering bör knytas till åtgärden.

Fler åtgärder för att stärka undervisning i samiska

Åtgärd: Införa samiska som eget ämne i grundskolan, införa en bunden timplan med minst tre timmar samiska i veckan, samt använda befintliga kursplaner i samiska för hela grundskolan.

De flesta elever läser samiska som modersmål i grundskolan, antingen med en lärare på plats eller via fjärrundervisning. Sametinget har i flera av sina årliga lägesrapporter om situationen för de samiska språken påtalat att bara några timmars undervisning i veckan i samiska är en svag språkmodell som inte skapar nya talare. Modersmålsundervisningen som den ser ut idag kan inte heller sägas främja möjligheten för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk. För att åstadkomma en positiv utveckling krävs att undervisningen i samiska förändras.

I betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91) föreslås en rad förändringar för alla de nationella minoritetsspråken. Sametinget har i sitt remissvar förordat att flera av förslagen ska genomföras och att samiskan ska hanteras skilt från övriga nationella minoritetsspråk framförallt i fråga om att bli ett eget ämne. Skälen för detta har redovisats inledningsvis i detta handlingsprogram och handlar i korthet om att samerna är ett urfolk, att det är samernas vilja uttryckt genom Sametinget som samernas folkvalda parlament, samt att det finns en särskild samisk skolform.

Redan idag behandlas samiska skilt från andra nationella minoritetsspråk i flera avseenden. Till exempel är samiska redan ett eget ämne med kursplan både som förstaspråk och som andraspråk, det finns ett samiskt språkcentrum etablerat sedan flera år tillbaka och Sametinget har ett utpekat ansvar att leda det samiska språkarbetet. Det finns flera skäl som talar för att de samiska språken när det handlar om förändringar av modersmålsundervisningen, ska behandlas särskilt. Framförallt i fråga om att samiska bör bli ett eget ämne, vilket det redan är inom sameskolan och samisk integrering idag.

Vid modersmålsundervisning i samiska ska den kursplan som gäller för ämnet samiska i sameskolan användas. Från vissa kommuner i förvaltningsområdet för samiska har framförts att kursplanerna i samiska är anpassade för ett större antal undervisningstimmar än vad som är normalt för modersmålsundervisningen. Det anses vara svårt för barn utanför sameskolan och med integrerad samisk undervisning att nå kunskapskraven. Det ger stöd för att förslaget i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91) om en bunden timplan med minst tre timmars språkundervisning i bland annat samiska ska införas, vid sidan av att samiska införs som eget ämne för hela grundskolan.

Sammanfattningsvis innebär åtgärden att denna handlingsplan stödjer förslaget från betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91) avseende modersmålsundervisningen och samtidigt betonar att en anpassning bör ske till Sametingets syn och ambitioner med de samiska språken:

- införa samiska som eget ämne i grundskolan
- införa en bunden timplan med minst tre timmar samiska i veckan, samt
- använda befintliga kursplaner i samiska för hela grundskolan.

I processen med att förändra undervisningen i samiska inom grundskolan är det viktigt att undervisningens kvalitet och utformning så långt det är lämpligt kopplas till den starka utbildningsmodell och metodik som ska utvecklas i åtgärd 3.2 Utveckla och införa en stark utbildningsmodell i samisk förskola.

Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar

Regelförändringar kring tvåspråkig undervisning

Åtgärd: Förändring av skolförordningen så att kravet på dagligt umgängesspråk inte längre ska gälla som villkor för rätt till tvåspråkig undervisning och att regleringen tas bort om att upp till hälften av undervisningen får anordnas på det dagliga umgängesspråket, att resten av undervisningen ska ske på svenska och att undervisningen på svenska ska öka.

För den tvåspråkiga verksamheten gäller enligt 9 kap. 13 § skolförordningen att upp till hälften av undervisningen får anordnas på det dagliga umgängesspråket och resten av undervisningen ska ske på svenska. Undervisningen ska planeras så att undervisningen på svenska ökar successivt. Det finns dessutom ett krav på att samiskan ska vara dagligt umgängesspråk för att få delta i tvåspråkig undervisning. Detta skiljer tvåspråkig undervisning från modersmålsundervisningen, där kraven på att språket ska vara ett dagligt umgängesspråk och att eleven ska ha grundläggande kunskaper i språket inte gäller för barn som tillhör urfolket samerna eller de nationella minoriteterna.

Vad gäller tvåspråkig undervisning i samiska³⁰ finns alltså krav på att språket ska vara elevens dagliga umgängesspråk. För att bättre överensstämja med verkliga förhållanden och med förutsättningarna för modersmålsundervisning i de samiska språken bör kravet på dagligt umgängesspråk tas bort.

Utifrån att verksamheten för samiskans del framförallt bedrivs i en omgivande språkmiljö som domineras av svenska och där övriga familjemedlemmar i regel är fullt svenskspråkiga motverkar nuvarande reglering snarare funktionell tvåspråkighet än främjar den. Utifrån målsättningen att samiskan ska vara ett levande språk i Sverige men att undervisningen på svenska samtidigt successivt ska öka, blir målbilden för utbildningen svårtolkad. Ökad undervisning på svenska riskerar dessutom att motverka revitaliseringen av samiskan och möjligheten för barnen att bli funktionellt tvåspråkiga.

Åtgärden innebär att en förändring av skolförordningen genomförs så att kravet på dagligt umgängesspråk inte längre ska gälla som villkor för rätt till tvåspråkig undervisning och att

³⁰ Motsvarande krav gäller för de nationella minoritetsspråken.

regleringar tas bort om att upp till hälften av undervisningen får anordnas på det dagliga umgängesspråket och att undervisningen på svenska ska öka.

Reglera rätten till modersmålsundervisning i förskoleklass

Åtgärd: Införa rätt till modersmålsundervisning i de samiska språken i förskoleklass.

Förskoleklassen är numera obligatorisk för alla barn, men rätten till modersmålsundervisning regleras först från grundskolans årskurs 1. För en sammanhållen utbildningskedja i samiska innebär avsaknaden av möjligheten att få modersmålsundervisning i förskoleklass att ett barn som gått på samisk förskola och sedan börjar i grundskolan inte får någon undervisning i sitt samiska språk under ett helt läsår för att därefter i årskurs 1 återigen få tillgång till sitt språk under skoltid. Åtgärden innebär att den lucka i utbildningskedjan som har tillkommit då förskoleklassen blev obligatorisk bör åtgärdas genom att rätten till modersmålsundervisning även gäller i förskoleklass.

Sammanhållen och jämförbar statistik

Åtgärd: Samla in och bearbeta sammanhållen och jämförbar statistik för sameskolan och undervisning i och på de samiska språken.

Statistiken över elever inom samiskspråkig undervisning har brister. Det finns behov att anpassa Skolverkets rapporteringssystem efter sameskolans läroplan. På sameskolan läser eleverna samiska som ett eget ämne (som första- respektive andraspråk), medan modersmål i samiska inte finns i sameskolans läroplan. I Skolverkets statistik samredovisas alla elever, oavsett ämne, endast vissa år. Det skapar svårigheter att följa utvecklingen över tid. En lämplig modell är att Skolverket separat redovisar statistik för sameskolan tillsammans med annan tvåspråkig undervisning i samiska. Överlag skulle statistiken över undervisning i och på samiska i såväl förskola, förskoleklass och grundskola behöva ses över. Åtgärden innebär att Skolverket får i uppdrag att samla in och bearbeta sammanhållen och jämförbar statistik för sameskolan och undervisning i och på de samiska språken. I uppdraget bör samråd ske med Sametinget och Sameskolstyrelsen.

Bedömningsstöd i samiska

Åtgärd: Skolverket får i uppdrag att ta fram bedömningsstöd i ämnet samiska.

Ett bedömningsstöd i ämnet samiska är av stor vikt för att ge stöd till lärarnas arbete att kontinuerligt följa upp elevernas kunskaper och språkutveckling samt att bedöma och betygsätta i ämnet. För närvarande saknas ett sådant stöd konstateras i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91). Åtgärden innebär att Skolverket får i uppdrag att ta fram bedömningsstöd för ämnet samiska.

3.4 Gymnasieskolan

På gymnasienivå har samiska elever vissa utökade möjligheter att läsa samiska språk. Det går inte att läsa samiska som andraspråk utan det krävs goda språkkunskaper för att få läsa samiska. För de som kan samiska men inte har betyg från grundskolan finns möjlighet att genomgå en särskild prövning för att kunna studera samiska på gymnasienivå. Det finns ämnesplaner i samiska som modersmål 1 och 2, samiska som modersmål - aktiv tvåspråkighet och samiska som moderna språk steg 1 till 7.

I Sveriges sjunde rapport till Europarådet om språkstadgan³¹ uppmärksammas att endast 22 av 81 536 elever har slutfört gymnasieskolan med ett eller flera betyg i samiska. I en mindre granskning som SR Sameradion har gjort redovisas att av 2019 års studenter är det bara drygt 10 som har erhållit gymnasiebetyg i samiska, varav de flesta är elever som läser det samiska programmet i Jåhkåmåhkke/Jokkmokk. I granskningen konstateras att ju äldre eleverna är, ju färre deltar i modersmålsundervisning i samiska (Få elever får undervisning i samiska på gymnasiet, SR Sameradion, publicerat 19 juni 2019).

I betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91) framgår att för det fåtal elever som läser samiska har möjligheten att läsa samiska som moderna språk kommit att bli ett alternativ till modersmålsundervisning i samiska. Till skillnad från kurser i modersmål ger nämligen kurser i moderna språk meritpoäng för tillträde till högre studier. I likhet med betänkandet anser Sametinget att meritpoäng för kurser i samiska i gymnasieskolan skulle vara motiverande. Det skulle ge en signal om att det ligger ett värde i att läsa samiska, vilket kan fungera statushöjande. Det finns fler förslag som rör gymnasieskolan i utredningen än de som Sametinget särskilt lyfter fram i detta handlingsprogram. Sametinget är av den åsikten att samtliga förslag som rör gymnasieskolan och som föreslås i utredningen bör genomföras, dock med beaktande av Sametingets remissvar.

För att förbättra de samiska språkens möjligheter att fortleva som levande språk i Sverige är det nödvändigt att fler väljer att studera samiska på gymnasienivå. Fler personer med språkkunskaper på gymnasienivå ökar antalet samisktalande som kan läsa vidare på högskole- och universitetsnivå. Det är viktigt för att på sikt kunna säkra tillgången på utbildade lärare, personal inom vård och omsorg och översättare. Flera av dessa yrken är väsentliga för en livskraftig utveckling av samiskan i samhället.

Det finns andra konsekvenser av att så få elever läser sitt språk i gymnasieskolan. Skolinspektionen har i en rapport (Skolinspektionen 2013) påpekat att det finns en uppenbar risk för de nationella minoritetsspråkens fortlevnad i Sverige om elever prioriterar bort modersmålsundervisning i gymnasieskolan. Det handlar inte bara om språket utan om att den kulturella identiteten försvagas. Vidare skulle det kunna innebära minskad skolframgång för elever med tvåspråkig bakgrund. För att möjliggöra att fler ska kunna och vilja studera samiska på gymnasienivå behöver ett flertal åtgärder vidtas.

³¹ Sveriges sjunde rapport till Europarådet under den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, 2019.

Åtgärder som får effekt på sikt

Öka antalet elever som läser samiska på gymnasienivå

Åtgärd: Vid genomförande av andra insatser som rör gymnasieskolan verka för att de samiska språken inarbetas.

Inledningsvis i avsnitt 3.4 beskrivs ett antal konsekvenser av att så få elever väljer, eller ges i möjlighet att välja studier i samiska på gymnasienivå. För att de samiska språken ska kunna revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige måste antalet elever öka som läser samiska på gymnasienivå. Åtgärden syftar att vidta åtgärder på lokal, regional och nationell nivå för att öka antalet gymnasieelever som läser samiska. Åtgärden syftar till att vid genomförande av andra insatser som rör gymnasieskolan verka för att de samiska språken inarbetas. Nedan föreslås ett antal konkreta åtgärder.

Införa samiska som eget ämne

Åtgärd: Införa ämnet samiska i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

För att möjliggöra både utveckling och revitalisering av samiskan måste undervisningen i språken även fungera i förskola, förskoleklass, obligatoriska skolformer som i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Utbildningen i gymnasieskolan ska i huvudsak bygga på de kunskaper eleverna fått i grundskolan eller motsvarande utbildning. I enlighet med åtgärden (avsnitt 3.3, Fler åtgärder för att stärka undervisning i samiska) om att införa ämnet samiska i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan bör ämnet samiska införas i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Skälen för att samiska ska utgöra ett eget ämne vid sidan av de nationella minoritetsspråken är desamma för införandet av ämnet i grundskolan och i gymnasieskolan.

Åtgärden överensstämmer med motsvarande förslag avseende det nya ämnet nationellt minoritetsspråk som presenteras i betänkandet (SOU 2017:91) av utredningen för förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk (dir.2016:116). Till det nya ämnet samiska måste ämnesplaner tas fram.

Studier i samiska ska ge meritpoäng

Åtgärd: Införa meritpoäng vid studier i ämnet samiska.

Meritpoäng för kurser i samiska vid ansökan om tillträde till högre utbildning är en faktor som kan medföra åtminstone två positiva grundeffekter, bedömer utredaren i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91). Det ena är att detta kan öka intresset för ämnet samiska i grundskolan, det andra är att detta kan leda till ökat intresse att fortsätta studera samiska i gymnasieskolan, till exempel som ett alternativ till moderna språk. Att studier i samiska skulle värderas på motsvarande sätt som studier i moderna språk i urvalet till studier på högskole- och universitetsnivå skulle kunna motivera fler elever att välja kurser i samiska. Åtgärden innebär att meritpoäng vid studier i ämnet samiska införs.

Åtgärd: Ta bort kravet på förkunskaper i samiska i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

För de obligatoriska skolformerna har lagstiftningen redan anpassats så att undervisning erbjuds i samiska utan att eleven har förkunskaper i samiska. Inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan finns idag krav på att en elev ska ha goda kunskaper i samiska för att få delta i undervisningen. En sammanhållen utbildningskedja bör leda till att barn i regel får goda kunskaper i samiska i för- och grundskola. Elever som av någon anledning vill studera samiska som nybörjare på gymnasienivå ska trots bristande förkunskaper ges möjlighet att göra det. I praktiken är det redan så att elever som önskar läsa samiska som nybörjare i de flesta fall bereds möjlighet att göra så.

Det är viktigt att förbättra möjligheten för elever att få tillträde till tvåspråkig undervisning och undanröja formella hinder som föreligger. Åtgärden innebär att kravet på förkunskaper i samiska i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska tas bort genom en ändring 15 kap. 19 § och 18 kap. 19 § skollagen (2010:800).

Riksrekryterande högskoleförberedande program med inriktning mot samiska

Åtgärd: Undanta högskoleförberedande gymnasieutbildningar med samisk profil från begränsning av riksrekrytering i gymnasieförordningen (2010:2039).

På Bokensskolan i Jåhkåmåhkke/Jokkmokk, som ingår i Lapplands gymnasium, erbjuds ett samhällsvetenskapligt program med samisk profil. Utbildningen är unik i Sverige. I och med 2011 års ändringar i gymnasieförordningen (2010:2039) är det inte längre möjligt att bevilja riksrekryterande utbildningar på ett högskoleförberedande program. Det enda högskoleförberedande gymnasieprogrammet med samisk profil i Sverige får således inte längre ta emot elever från andra delar av landet.

I arbetet med att skapa en sammanhållen och fungerande utbildningskedja utgör gymnasieskolan länken mellan grundskola och högre studier. För att öka möjligheterna för elever att studera samiska på gymnasienivå är det viktigt med valmöjligheter. Utredningen *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (2017:91) anser att det är av stor vikt att möjliggöra att utbildningsalternativ med samisk inriktning kan omfattas av bestämmelser om riksrekrytering. Av detta skäl är det nödvändigt med en åtgärd som innebär en förändring i gymnasieförordningen (2010:2039) och som i detta avseende undantar högskoleförberedande gymnasieutbildningar med samisk profil.

Införa samiska som ämnesalternativ i yrkesförberedande gymnasieprogram

Åtgärd: Åtgärd: Införa samiska som ämne i yrkesförberedande nationella gymnasieprogrammen vård- och omsorgsprogrammet samt barn- och fritidsprogrammet och ta fram nödvändiga ämnesplaner.

Kompetensförsörjning avseende personal med kunskaper i de samiska språken behöver stärkas inom flera olika områden till följd av den stärkta lagstiftningen i fråga om förskola och äldreomsorg på samiska. Sametingets bedömning är att behovet av samiskspråkig kompetens inom flera områden kommer att öka med kommande pensionsavgångar. Framförallt inom förskola och äldreomsorg bedöms behoven av utbildad personal vara stor. I utredningen *Nästa*

steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60) görs bedömningen att genom att utveckla gymnasie- och yrkesprogram med en tydlig minoritetsinriktning kan stat och kommuner synliggöra och öka utbudet av utbildningsvägar för de som är intresserade av att arbeta i vård och omsorg eller förskoleverksamhet med något eller flera minoritetsspråk.

I linje med den bedömningen bör ämnet samiska läggas till som ämnesalternativ i framförallt de yrkesförberedande nationella gymnasieprogrammen vård- och omsorgsprogrammet samt barn- och fritidsprogrammet. Det skulle synliggöra behovet av samisk kompetens för elever som funderar på att välja något av dessa gymnasieprogram och som i så fall på sikt kan bidra till att förbättra kompetensförsörjningen av samiskspråkig personal inom barn- och äldreomsorg. Det kan övervägas om ämnet samiska kan studeras på distans. Ämnesförlagd praktik kan med fördel både förläggas till samiskspråkig miljö och innefatta samiskspråkig handledare. Ett intresse för samarbete vid genomförandet borde finnas i flera av kommunerna i förvaltningsområdet för samiska. Åtgärden innebär att Skolverket får i uppdrag att införa samiska som ämne i de ovan nämnda gymnasieprogrammen och ta fram nödvändiga ämnesplaner. Till uppdraget bör en informationsinsats knytas.

Kortsiktiga åtgärder i väntan på strukturella förändringar

Sammanhållen och jämförbar statistik

Åtgärd: Ta fram sammanhållen och jämförbar statistik över studier i och på samiska.

Det finns ämnesplaner i samiska som modersmål 1 och 2, modersmål - aktiv tvåspråkighet eller som moderna språk steg 1 till 7. Det förs inte statistik över de elever som studerar samiska på gymnasienivå i nyss nämnda kurser. Sametingets språkcentrum har uppmärksammat³² att ingen myndighet för statistik över hur många elever som vill och/eller kan studera samiska på gymnasiet. En sammanhållen och jämförbar statistik är viktig för att kunna göra jämförelser över tid. Åtgärden syftar till att sammanhållen och jämförbar statistik förs över studier i och på samiska. Statistiken bör vara fördelad på de samiska språken och redovisa om studierna avser högskoleförberedande eller yrkesinriktade gymnasieprogram. Det bör även framgå om studierna bedrivs på nybörjarnivå. Skolverket bör få i uppdrag att genomföra åtgärden.

Ökad information och ökat intresse för studier i samiska

Åtgärd: Vidta insatser för att öka informationen om studier i samiska.

Skälen till att så få elever läser samiska språk på gymnasieskolans nationella program kan vara flera, utöver meritpoängsaspekten. Det kan ha att göra med brist på information och kunskaper om rätten till och bestämmelserna för modersmålsundervisning, och med bristen på utbildade lärare (avsnitt 3.6). Det är tydligt att informationen om möjligheter att studera samiska på gymnasienivå behöver öka. Likaså bör intresset för studier i samiska stimuleras hos studenterna. När det gäller information om möjligheter att studera samiska har huvudmännen för gymnasieskolan ett viktigt ansvar. Det kan även finnas anledning att på nationell

³² Språkrapport 2018. Sametinget

nivå bidra med informationsspridning om vilka möjligheter som finns för studier i samiska, till exempel via Skolverkets sökprogram ”Hitta program, ämnesplaner och kurser i gymnasieskolan” på skolverket.se.

När det gäller att skapa ett ökat intresse för studier i de samiska språken är bedömningen att de åtgärder som föreslås kommer att bidra till detta på sikt. Därutöver finns det behov av att på andra sätt öka intresset för studier i språken. Målgruppen själv är bäst att bedöma vilken typ av åtgärder som skulle ha effekt och kunna genomföra dessa på ett trovärdigt sätt.

Åtgärden innebär att vidta insatser för att öka informationen om studier i samiska. Den bör utföras av Skolverket i samråd med Sametinget och efter samråd med några utvalda huvudmän och det samiska ungdomsförbundet Sáminuorra. I åtgärden bör ingå att en lämplig aktör utformar och genomför en insats för att öka intresset hos blivande gymnasister. Utöver den intressehöjande insatsen visar beprövad erfarenhet att de insatser som tas upp nedan generellt har positiva effekter på språkanvändning och attityden till språk. De borde kunna ha potential att öka intresset hos unga att studera samiska på gymnasienivå.

Språkkampanj 2.0

Åtgärd: Åtgärd: Genomföra en långsiktig språkkampanj, driven av samiska ungdomars egna engagemang, för att öka användning och intresset för de samiska språken.

En insats som Sametinget genom Samiskt språkcentrum tidigare genomfört är en språkkampanj med benämningen *#sámásmuinna2 #sámástamujna2 #sámásthmujna2 #saemesthmunjien2*. Insatsen för att nå fram till och inspirera unga i språkanvändning utarbetades från början i Norge. Språkkampanjen riktades till ungdomar och unga vuxna och innefattade bland annat insatser på sociala medier, språkambassadörer, mötesplatser och utvecklande av språkparlör. Bedömningen är att den ovannämnda kampanjen nådde målgruppen under tiden som insatsen pågick och att det var möjligt att engagera en målgrupp som normalt inte lockas av Sametingets språkarbete. Med hjälp av unga språkambassadörer inspirerades andra unga till att använda samiska i större utsträckning.

De samiska språken måste förmedlas till nästa generation. Målsättningen med en språkkampanj ska vara att nå fram till och engagera ungdomar och att synliggöra de samiska språken. Det handlar om att bygga upp stolthet och intresse för samiskan. Det finns ett växande intresse för de samiska språken och ungdomar behöver samiska förebilder. Det är angeläget att skapa arenor där samiska används, inte minst i sociala medier. En språkkampanj ska visa att samiskan är ett känslspråk, *gollegiella*, där språket är viktigt för självkänslan, den egna identiteten och en symbol för kulturavet eftersom en stor del av den traditionella kunskapen, *árbediehto*, finns bibehållen i språket.

Åtgärden innebär att genomföra en mer långsiktig språkkampanj, driven av samiska ungdomars egna engagemang och där användning och intresse för de samiska språken står i fokus. I åtgärden bör ligga att Instagramkontot *Instagiella*, som skapades under *#sámásmuinna2 #sámástamujna2 #sámásthmujna2 #saemesthmunjien2* fortsätter att drivas som en språklig arena. Språkambassadörer kan vara drivande för att andra ungdomar ska få tillgång till språket, synliggöra språkkampanjen bland ungdomar och vara förebilder.

Sametinget bör få i uppdrag att genomföra kampanjen och utgöra ett organ för råd och stöd.

3.5 Högskola och universitet

Undervisning i samiska bedrivs vid Umeå universitet (UmU) sedan 1975. Lärosätet har sedan länge ett särskilt åtagande från regeringen att erbjuda utbildning i samiska och får ekonomiskt stöd för detta. Vid Uppsala universitet genomförs periodvis kurser i de olika samiska språken. Enligt uppgifter från Umeå universitet fördelas de resurser som erhålls från regeringen enligt följande per tjänst och språk:

- adjunkt i sydsamiska,
- adjunkt i lulesamiska
- en lektor i nordsamiska

Sammanlagt finns det 1,5 tjänster för att genomföra utbildning i samiska språk, varav ingen tjänst omfattar ume- och pitesamiska. Det finns ingen professur i Sverige som har det specifika uppdraget att bedriva, leda och initiera forskning om samiska språk. På UmU administreras "samiska språk" under forskningsämnet språkvetenskap och lyder därmed under en professur på institutionen för språkstudier.

Universitets- och högskolerådet har i en rapport (Universitets- och högskolerådet, 2017) konstaterat att det ges relativt många distansutbildningar i samiskt språk och kultur men att få söker de ämneslärarutbildningar som finns. I den årliga lägesrapporten för de samiska språken har Sametinget vid flera tillfällen beskrivit att det finns ett stort intresse av att studera samiska på universitetsnivå men att det inte erbjuds kurser i alla de fem samiska språken och att de kurser som genomförs bedrivs på halvfart och på distans.

Bortsett från att anordna kurser i de samiska språken är universiteten viktiga på andra sätt. De är organ som fyller en funktion för utveckling och forskning kring lingvistik, språkteknologi, grammatik med mera, som på olika vis har en koppling till språken. Liksom utbildningskedjan i övrigt påverkas universitetens kurser och tillsättningar av tjänster i samiska av bristen på sådan språklig universitetskompetens i Sverige. Bristerna i utbildningskedjan gör att ytterst få har tillräckliga akademiska meriter för att undervisa eller bedriva språkforskning på universitetsnivå. Antal sökande som har gymnasiebetyg är så få, att i princip alla som vill börja studera samiska vid universitet först måste genomgå en nybörjarkurs i samiska.

Att fler genomgår universitetsutbildning i samiska är en förutsättning för att kunna säkra efterfrågan på lärare, pedagoger, sjukvårdspersonal, översättare och tolkar och att svara upp mot resursbehovet av språklig kompetens som finns inom andra områden. Till exempel har de nordligaste regionerna antagit en strategi för samisk hälsa³³ där det bland annat anges att samer har rätt att prata samiska i kontakter med hälso- och sjukvården och att riktlinjer för detta behöver tas fram.

Fler studerande lägger grunden för en starkare forskningsmiljö för samiska språk, vilket är en förutsättning för utveckling av språken och möjligheterna att erövra fler domäner både inom universitets- och forskningsvärlden och inom samhället i stort. Mot den bakgrunden måste sättet som universiteten planerar och genomför utbildningarna anpassas till den efterfrågan på kompetens som finns. Universiteten måste ha långsiktighet i planeringen av kurser och visa trovärdighet och engagemang för att locka studenter och attrahera forskarkompetens.

³³Strategi för samisk hälsa - En hälso- och sjukvård som bidrar till en god och jämlik hälsa för samer 2020–2030 är antagen av region Norrbotten, Västerbotten och Jämtland/Härjedalen.

Åtgärd: Förtydliga Umeå universitets ansvar i fråga om utbildning i de samiska språken.

Umeå universitet har som framgått ovan ett särskilt ansvar för att erbjuda utbildning i de samiska språken och får årligen medel för detta. Det erbjuds få kurser i samiska och det finns ingen kontinuitet i de kurser som hålls. Vid flera tillfällen har kurser ställts in med hänvisning till lärarbrist.

I likhet med andra förvaltningsmyndigheter har universiteten enligt lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk en skyldighet att ge bland annat urfolket samerna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och att så långt som möjligt samråda med samerna i sådana frågor. Inget sådan strukturerad dialog sker i dagsläget.

Åtgärden syftar till att ansvaret för Umeå universitet i fråga om utbildning i de samiska språken måste förtydligas. Den precisering av ansvaret som finns idag, och som regeringen beslutat om, är inte tillräckligt tydlig i fråga om omfattningen av kurser som ska genomföras. Det bör finnas en förutsägbarhet för studenter och lärare och tydligare krav på att vid behov skapa samarbete med andra lärosäten för att hantera lärarbrist. Detta ska kunna genomföras inom befintlig ekonomisk ram. Till åtgärden ska en uppföljning knytas som ska genomföras efter tre år och utgöra underlag för bedömning av hur ansvaret för utbildning i samiska fortsatt ska hanteras.

Basbemanning på Umeå universitet med särskilt uppdrag

Åtgärd: Basbemanning i samiska språk vid Umeå universitet.

Att samiska språket kan studeras på universitetsnivå är av betydelse för revitaliseringen av samiska i flera avseenden än att enbart utbilda fler personer i samiska. Bland annat är det viktigt för språkutvecklingen, språkens status, synliggörande och forskningen. Därför är det nödvändigt med en basbemanning vid Umeå universitet som har det utpekade ansvaret för utbildning i samiska språk. Enlig Universitet- och högskolerådets (UHR) bedömning³⁴ är det rimligt att medel motsvarande två professorer, tre lektorer, tre doktorander och riktade medel till utveckling och forskning, totalt cirka 8,3 miljoner kronor (inklusive indirekta kostnader på 35 procent). Sedan UHR gjorde denna bedömning av resursbehovet har ytterligare två samiska språk, pite- och umesamiska godkänts i Sverige. Åtgärden innebär att resurser måste tillföras Umeå universitet minst i enlighet med UHRs beräkningar för att möjliggöra en basbemanning i samiska språk vid universitetet.

Införa stipendieordning för studier i samiska

Åtgärd: Införa stipendier för studier i samiska.

Alla samer har rätt att utveckla sitt språk utifrån individuella förutsättningar. Samer som inte kunnat tillgodogöra sig en samisk språkutbildning i grundskolan eller haft en undermålig sådan utbildning eller som av andra skäl har behov av att vidareutbilda sig i sitt språk i vuxen ålder ska ha möjlighet att göra detta.

³⁴ Universitets- och högskolerådet, 2017,

Utbildningskedjan brister idag. Förutom att det innebär svårigheter eller hinder att ens få möjlighet att lära sig sitt språk, så uppkommer hinder som ofta innebär att den som väljer att fortbilda sig ser sig tvungen att prioritera andra studier än samiska. Vill en student till exempel läsa samiska som en del av lärarutbildningen måste det ske utanför ordinarie studier vilket ger en längre studietid och högre studielån. Det är i grunden den politik som staten har bedrivit som medfört att utbildningskedjan är bruten och att enskilda individer har förlorat sitt språk. Det är rimligt att den enskilda individen inte belastas med kostnader för att utbildningskedjan ska bli sammanhållen och samiskan ska bli ett levande språk i samhället. Detta bör belasta staten. Därför bör en stipendieordning³⁵ för studier i samiska införas. Detta möjliggör för fler att återta eller utveckla sitt språk.

Åtgärden innebär att införa möjligheter för individer att ansöka om stipendier för studier i samiska från Sametinget. Möjligheten till stipendier bör regleras närmare.

3.6 Lärarutbildning och fortbildning av lärare

Bristen på lärare i samiska är stor. Det är få som nyligen har genomgått eller för närvarande bedriver såväl högre studier i samiska och som planerar att bli lärare i eller på samiska. Orsaker till detta kan delvis förklaras med strukturella problem enligt betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91). Mellan 1988 och 2014 fanns ingen riktad lärarutbildning för hemspråks-/modersmålslärare för de nationella minoritetsspråken (och inte heller för andra modersmål). Detta har lett till en moment 22-situation: skolväsendet lyckas inte producera tillräckligt många elever med tillräckligt hög kompetens i de nationella minoritetsspråken, för att det ska finnas tillräckligt många kvalificerade sökande till lärarutbildningarna. Eftersom det tidigare inte fanns någon lärarutbildning har man inte kunnat fylla de luckor som uppstått när yrkesverksamma lärare pensionerats. Möjligheterna för en skola att erbjuda eleverna modersmålsundervisning och undervisning i ämnet samiska är kopplade till att det ska finnas behöriga eller lämpliga lärare. Eftersom lärarbristen i samiska är omfattande, kan man från huvudmännens sida inte alltid, ens när efterfrågan funnits, erbjuda undervisning i samiska som modersmål. Det innebär att ännu färre når en tillräcklig språklig kompetens för att kunna arbeta som lärare och genomgå lärarutbildningar.

Enligt skollagen (2010:800) behöver en huvudman inte anordna modersmålsundervisning om det inte går att få tag på en lämplig lärare. Vad det innebär att vara lämplig lärare är inte närmare specificerat. Modersmålslärare är undantagna från legitimationskravet och kan få fast anställning utan legitimation om det saknas behörig sökande med lärarlegitimation. Den genomsnittliga tjänstgöringsgraden för samtliga modersmålslärare i grundskolan var under läsåret 2018/2019 54,5 procent. Den låga tjänstgöringsgraden gör det svårt för modersmålslärare att försörja sig. Som jämförelse var tjänstgöringsgraden i genomsnitt för lärare i grundskolan i stort 85,8 procent.³⁶

³⁵ Hemställan om stipendieordning för studier i samiska (dnr 1.2.6-2017-1569). Sametinget

³⁶ Sveriges officiella statistik (SOS), Tabell 4 A: Pedagogisk högskoleexamen, heltidstjänster och lärartätthet läsåren 2009/10–2018/19. Statistiken inkluderar samtliga huvudmän.

Tabell 1. Modersmåslärare i samiska i grundskolan läsåret 2018/19³⁷

| Antal | Utlandsfödd (%) | Med pedagogisk högskoleexamen (%) | Tillsvidareanställd (%) | Genomsnittlig tjänstgöringsgrad (%) | Antal lärare omräknat till heltidstjänster |
|-------|-----------------|-----------------------------------|-------------------------|-------------------------------------|--|
| 67 | 19,4 | 43,3 | 46,3 | 53,3 | 36 |

Det finns betydande brister och en moment-22 situation som har försvårat möjligheterna att utbilda lärare i och på samiska och som har gjort att bristen på utbildade lärare är allvarlig. En realistisk slutsats är att lärarbristen inte är möjlig att komma till rätta med under de närmaste åren. De åtgärder som krävs kan få effekt först på sikt. För att ändå öka tillgången på lärare under tiden strukturella förändringar sker måste mer kortsiktiga åtgärder vidtas. Ett antal sådana redovisas senare i handlingsprogrammet.

Åtgärder som får effekt på sikt

Säkerställa tillgången till behöriga och lämpliga lärare

Åtgärd: Säkra tillgången på behöriga och lämpliga lärare.

Bristen på både behöriga och lämpliga lärare för undervisning i och på samiska är kanske den svagaste länken i utbildningskedjan. Lärarbristen inom modersmålsundervisning är känd sedan länge. Regeringen anförde exempelvis i propositionen *Vissa skolfrågor m.m.* (prop. 1996/97:110) att antalet modersmåslärare överlag minskat under 1990-talet mer än antalet lärare i andra ämnen. I propositionen *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna* (prop. 2008/09:158) konstaterades lärarbristen vara en anledning till att alla barn tillhörande nationella minoriteter inte får modersmålsundervisning enligt gällande bestämmelser.

Åtgärden syftar till att regeringen, för att möjliggöra genomförandet av stora delar av handlingsprogrammet för samiska språk, genomför insatser för att säkerställa tillgången på såväl behöriga som lämpliga lärare. Insatserna ska vara av såväl kortsiktig som långsiktig karaktär för att både syfta till att åtgärda det akuta behovet av lärare och säkerställa en långsiktig kompetensförsörjning. Skolverket bör få uppdrag att samordna och genomföra åtgärden. Umeå universitet har en viktig roll i arbetet men på kort sikt kan andra högskolor och utbildningsanordnare komma att ha stor betydelse i utförandet, så som exempelvis Sámi allaskuvla, Uppsala universitet och Sámiij áhpadusguovdásj.

³⁷ Sveriges officiella statistik (SOS), Tabell 1 D: Modersmåslärare och studiehandedare på modersmål läsåret 2018/19.

Åtgärd: Ändra examensordningen så att det blir möjligt att examinera grundlärare i samiska.

Umeå universitet har redan i uppdrag att bygga upp en ämneslärarutbildning i samiska. Det är få eller inga sökande till utbildningen. För att möta behovet av lärare för årskurserna 1-6 föreslog lärosätena med särskilda uppdrag för de nationella minoritetsspråken³⁸ i juni 2016 en ändring i Högskoleförordningen (1993:100) som innebär att examensordningen för nuvarande grundlärarexamen med inriktning mot arbete i årskurs 4-6 förändras så att det blir möjligt att examinera grundlärare i minoritetsspråk. Förutom att hänvisa till språklagen (2009:600) och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) tog lärosätena upp att Europarådet i en rad utvärderingar sedan år 2000 kritiserat Sverige för att man dels tillhandahåller alldeles för få veckotimmar modersmålsundervisning, dels inte utvecklat tvåspråkiga undervisningsmodeller. Det föreslogs begränsade ändringar för att en samisk grundskollärarytbildning ska bli lika lång som andra motsvarande utbildningar.

Åtgärden innebär att beslut fattas om en ändring av examensordningen för nuvarande grundlärarexamen med inriktning mot arbete i årskurs 4-6 så att det blir möjligt att examinera grundlärare i samiska.

Öka tillgången på tvåspråkiga lärare i grundskolan

Åtgärd: Öka tillgången på tvåspråkiga lärare i grundskolan.

Det synes vara klarlagt att den undervisning som sker i samiska inte i en rimlig omfattning bidrar till att revitalisera samiskan. Undervisningen lyckas heller inte bidra till att skapa förutsättningar för nya talare vilket krävs för att samiska på sikt ska kunna fortleva som levande språk i Sverige. För att på allvar förbättra språkundervisningen för elever som tillhör urfolket samerna och stärka revitaliseringen måste den tvåspråkiga undervisningen på samiska stärkas och utökas (avsnitt 3.3). En sådan utveckling kräver att tillgången på tvåspråkiga grundskolelärare i samiska ökar. Det är rimligt att fortbilda lärare som har kunskaper i samiska. Vidare måste lärarutbildningen anpassas till de pedagogiska behov som tvåspråkig undervisning innebär. Fortbildning för lärare i tvåspråkig undervisning behöver genomföras.

³⁸ Däribland Umeå universitet.

Samiska som prioriterat ämne i kompletterande pedagogisk utbildning

Åtgärd: Åtgärd: Inför samiska som prioriterat ämne i kompletterande pedagogisk utbildning.

Idag finns det möjlighet till att läsa en särskild kompletterande pedagogisk utbildning (KPU) för forskarutbildade. KPU kompletterar personens tidigare studier med en pedagogisk utbildning och ger lärarexamen. Denna särskilda kompletterande pedagogiska utbildning kan för närvarande ge en möjlighet till skattepliktigt utbildningsbidrag på 25 000 kronor per månad.

Det finns stor brist på kunskaper i samiska i kombination med kunskap om samisk kultur och samisk traditionell kunskap. Det är samtidigt få samisktalande som på grund av brister i utbildningskedjan fått möjlighet att studera samiska på akademisk nivå. Det borde vara möjligt att validera reell kompetens vilket betyder att en bedömning sker avseende kunskaper, färdigheter och förmågor som förvärvats genom arbete, utbildning eller annan verksamhet och sysselsättning. KPU med samiska som prioriterat ämne bör kunna innefatta studier i samiska på mer avancerad nivå för de som i övrigt uppfyller kraven men som till exempel har vissa brister i samisk grammatik.

Åtgärden innebär att samiska ska anges vara ett prioriterat ämne inom KPU och att personer ska kunna validera sin reella kompetens i samiska i samband med antagningsprocessen. Åtgärden ska ge möjlighet till samma belopp som för övriga motsvarande KPU-studerande. Åtgärden antas bara locka ett fåtal till läraryrket och kostnaden torde vara begränsad för insatsen. Umeå universitet har ett uppdrag att erbjuda KPU för forskare. De bör därför vara ansvariga för denna åtgärd i dialog med Sámi allaskuvla och Sameskolstyrelsen, vilka har erfarenhet i fråga om samisk pedagogik och didaktik. Möjligheten bör undersökas om åtgärden kan samordnas med andra åtgärder och andra kurser för att ge samordningsvinster.

Ge behörighet till legitimerade lärare med kunskaper i samiska

Åtgärd: Möjliggöra för legitimerade lärare att efter en genomgången språkdidaktisk kurs om 30 högskolepoäng kunna bli behöriga lärare i samiska.

Det finns legitimerade lärare som kan samiska men som inte är behöriga att undervisa i de samiska språken. Åtgärden innebär att det för dessa personer ska vara möjligt att efter en genomgången språkdidaktisk kurs om 30 högskolepoäng bli behöriga lärare i samiska.

Inom samisk utbildning är pedagogik och didaktik som utgår från det samiska samhällets kultur väsentlig, inte minst i undervisning i och på samiska. Det är rimligt att åtgärden ska innefatta dessa komponenter. Åtgärden antas locka fler till att bli lärare i samiska. Umeå universitet bör i samråd med Sámi allaskuvla och Sameskolstyrelsen få ansvar att genomföra åtgärden. Om möjligt bör åtgärden samordnas med andra åtgärder och andra kurser för att ge samordningsvinster. En möjlighet är att i en uppstartsfas genomföra åtgärden som en uppdragsutbildning, på liknande sätt som är fallet med Skolverkets uppdrag i fråga om modersmåls lärare i samiska.

Åtgärd: Stödja och sprida kunskap om kommunala och regionala ekonomiska åtgärder som syftar till att öka kompetensförsörjning av personal med kompetens i samiska.

Att erbjuda och tillgängliggöra lärarutbildningar i och på samiska är en förutsättning för att få ökad tillgång på lärare. Att få intresserade till dessa utbildningar är en utmaning.

Kommuner i förvaltningsområdet för samiska har funnits i närmare 20 år och bristen på lärare i samiska och på samiska har varit känd ännu längre än så. För att säkerställa kompetensförsörjningen av lärare har några kommuner inom förvaltningsområdet skapat lokala ekonomiska stödåtgärder. Det handlar om ekonomiska bidrag, studier på arbetstid, garanterat arbete inom kommunen eller liknande, i syfte att öka intresset och motivationen för att genomföra studier i och på samiska. Möjligheten till motsvarande åtgärder skulle förmodligen vara intressanta att införa i fler kommuner där det råder brist på lärare. Insatsen innebär att kommuner i olika nätverk informerar och delger varandra sina erfarenheter.

Obligatorisk kompetensutveckling i samisk pedagogik

Åtgärd: Utarbeta och införa en obligatorisk utbildning i samisk pedagogik för lärare i och på samiska.

En obligatorisk utbildning i samisk pedagogik för pedagoger inom samisk förskola föreslås i avsnitt 3.2.1. Av samma skäl bör en motsvarighet bli obligatorisk för lärare i och på samiska. Åtgärden innebär att Skolverket eller Sameskolstyrelsen får i uppdrag att i dialog med Sámi allaskuvla utarbeta en utbildning i samisk pedagogik för lärare i och på samiska. Det är viktigt att i utarbetandet av utbildningen tillvarata såväl beprövad erfarenhet hos lärare som kunskap från forskningsprojekt och andra insatser inom området. Målet är att alla lärare som ska börja arbeta eller arbetar inom samisk grundskola ska genomgå kompetensutvecklingsinsatsen, inklusive personal som arbetar under begränsade perioder. Det bör övervägas vilken omfattning utbildningen bör ha, om den ska vara lika omfattande för alla eller om det ska finnas påbyggnadsutbildning. Vidare bör övervägas om, och i så fall i vilken utsträckning, digitala lösningar kan vara aktuella för hela eller delar av utbildningen.

Utbildning för pedagoger i språkbadsmetodik

Åtgärd: Ta fram och erbjuda fortbildning för lärare i språkbadsmetodik och praktiskt genomförande av giellalávgun.

En pedagogik som utformats och prövats i allt större utsträckning är språkbadsmetodiken. För närvarande bedrivs framförallt språkbad, så kallade giellalávgun, framförallt för barn i grundskolan. Erfarenheter från Sápmi och andra länder (bland annat omnämnda i SOU 2017:60) visar att språkbad är ett bra verktyg för språkinläring. För att metoden med tillhörande pedagogik ska kunna användas av fler skulle en utbildning för pedagoger behöva genomföras. Åtgärden innebär att Sametinget får i uppdrag att tillsammans med Sámi allaskuvla och Sámiij áhpadusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum ta fram och erbjuda en fortbildning för lärare i och på samiska i språkbadsmetodik och praktiskt genomförande av giellalávgun.

3.7 De samiska språken i yrkeslivet

Kompetensförsörjningen i de samiska språken behöver stärkas inom flera olika områden. För kommunerna inom förvaltningsområdet för samiska finns det behov av samiskspråkig kompetens inom bland annat förskola, grundskola, gymnasium och omsorg. Inom utbildningsområdet är bristerna sedan länge kända och åtgärder inom området redovisas i avsnitt 3.6. I Utredningen *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) konstateras bland annat att inga statliga insatser har genomförts för att säkra tillgången på personal som behärskar minoritetsspråk inom vård och omsorg, trots att personalbristen inom äldreomsorgen ökat kraftigt under överskådlig tid. Det är av stor vikt att omgående genomföra insatser på detta område. Det saknas vidare personer med samisk språkkompetens inom översättning, tolkning, journalistik och olika delar av kultursektorn såsom inom scenkonst, litteratur och film.

Bristerna i kompetensförsörjningen beror på de omfattande svårigheterna i utbildningskedjan som rått under en längre tid och som i stora delar fortfarande kvarstår. Bristerna har flera orsaker. I detta sammanhang finns anledning att nämna att den stärkta minoritetspolitiken med ökade krav på förvaltningsmyndigheter att på olika sätt tillhandahålla samiskspråkig kompetens blottlägger bristen på språklig kompetens. Den samlade bild som Sametinget har över språksituationen visar att efterfrågan av kompetens kommer att öka ytterligare de kommande åren, dels beroende på en ökad medvetenhet hos förvaltningsmyndigheter, dels på grund av pensionsavgångar av samiskspråkig personal.

Bortsett från det behov som samhället har av samiskspråkig kompetens så är samers intresse av att arbeta inom olika yrken på sitt eget språk ett tungt vägande skäl för att fler insatser inom utbildningskedjan med inriktning på yrkeslivet.

Yrkesvuxenutbildning ger samiskspråkig kompetens

Åtgärd: Genom uppdragsutbildningar inom vuxenutbildningen möta behovet av samiskspråkig kompetens inom bland annat omsorgsyren samt bidra till att yrkesvuxenutbildning som motsvarar behovet av samiskspråkig kompetens etableras.

Det är respektive kommun eller flera kommuner tillsammans inom regional samverkan som ansvarar för yrkesvuxenutbildningen. Syftet med yrkesvuxenutbildningen är att motverka brist på personer med en efterfrågad yrkesutbildning och att nå de individer som saknar en utbildning som kan ge dem en förankring på arbetsmarknaden.

Det finns tydliga brister i kompetensförsörjningen vad gäller samiskspråkiga medarbetare inom ett flertal yrken och sektorer. Framförallt handlar det om kompetensbrist inom utbildningsområdet, förskola och äldreomsorg men även inom omsorgen i övrigt och inom förvaltningsmyndigheter. Efterfrågan på kompetens är spridd över hela landet men för varje kommun handlar det i regel om ett behov av några individer. Så vitt känt har ännu inte någon kommun eller kommunal samverkan³⁹ anordnat yrkesvuxenutbildning för att säkra kompetensförsörjning av samiskspråkig personal. I språkstadgan finns stöd för att uppmuntra att kurser i samiska erbjuds för att vuxna ska kunna lära sig språket. I språkstadgans artikel 8

³⁹ I delbetänkandet av utredningen om en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60) redovisas närmare vilka alternativa former för kommunal samverkan som skulle kunna vara aktuella för yrkesvuxenutbildning med samiska.

f) iii) har Sverige åtagit sig att gynna eller uppmuntra att minoritetsspråk erbjuds som ämnen inom vuxen- och vidareutbildningen.

I likhet med uppdragsutbildningen avseende modersmåls lärare i samiska, som Skolverket ansvarar för, bör motsvarande uppdragsutbildningar inom vuxenutbildningen tillkomma för att möta behovet av samiskspråkig kompetens inom bland annat omsorgsyrken.

Skälet till att yrkesvuxenutbildningen i samiska måste göras i formen av uppdragsutbildning är för att det saknas kommunala och regionala initiativ för att säkra tillgången på samiskspråkig personal inom omsorgsyrken. Uppdragsutbildningen kan med fördel ske på distans för att möjliggöra att elever från hela landet kan delta. I uppdragsutbildningen ska förutom kurser som ingår i yrkespaketet ligga att stärka eller utveckla samisk språkkompetens med fokus på områdesspecifik terminologi. Skolverket bör i samråd med Socialstyrelsen få i uppdrag att genomföra uppdragsutbildningen. Uppdraget bör genomföras efter samråd med Samernas utbildningscentrum och Nätverket för samisk hälsa. Förutom att ansvara för att uppdragsutbildning genomförs bör det i uppdraget ingå att bidra till att yrkesvuxenutbildning som motsvarar behovet av samiskspråkig kompetens etableras.

Yrkehögskolans roll

Åtgärd: Göra en samlad analys av arbetsmarknadens behov av utbildningar inom yrkehögskolan avseende samisk språk- och kulturkompetens för att därefter bedöma behovet av åtgärder.

Yrkehögskolan är eftergymnasial, den kombinerar teori med praktik och genomförs i nära samarbete med arbetslivet. Myndigheten för yrkehögskolan (MYH) analyserar arbetsmarknadens behov av utbildningar inom yrkehögskolan och beslutar vilka utbildningar som ska ingå. Myndigheten har ett uppdrag som rör tolkutbildningar inom folkbildningen. Inom yrkehögskolan finns flera utbildningar som skulle kunna bidra med att täcka den efterfrågan som finns av samiskspråkig kompetens, till exempel utbildning till pedagog i fritidshem och specialistbarnskötare. Idag kompletteras inte dessa utbildningar med kurser i och på samiska och samisk terminologi. Det finns behov av samiskspråkig kompetens inom flera olika sektorer och yrken över hela landet och framförallt i kommunal och regional verksamhet. Det finns behov av samiskspråkig kompetens som finns i kommuner och regioner har ännu inte fått genomslag inom yrkehögskolan. Det finns skäl för att göra en samlad analys av arbetsmarknadens behov av utbildningar inom yrkehögskolan avseende samisk språk- och kulturkompetens för att därefter bedöma behovet av åtgärder. MYH bör få detta i uppdrag.

Uppdraget bör genomföras efter samråd med SKR och Sametinget. I utförandet av uppdraget bör en dialog föras med Nätverket för samisk hälsa.

Utbildning av tolkar och översättare

Åtgärd: Säkerställa utbildningsväg för samiska tolkar och översättare med ansvarig huvudman.

Sametinget anser att det samiska samhällets behov och tillgång till tolkar och översättare bör uppmärksammas med utgångspunkt på de samiska språkrättigheterna enligt lag (2009:724). Språkrättigheterna ger samer rätt att använda samiska och det ålägger det allmänna att i övrigt främja samernas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Det samiska folket

ska ges rättighet att tala sitt eget språk när man samlas till möten och arrangemang, deltagande för de som inte förstår samiska ska möjliggöras genom tolkning, s.k. konferenstolkning. Det finns redan idag stort behov av konferenstolkning i olika sammanhang. Det behövs resurser för att säkerställa relevanta utbildningar för översättare och tolkar. Tolkutbildning för samiska tolkar på högre nivå bör övervägas i samnordiskt kontext för att säkerställa efterfrågan och tillgång på utbildning. Ett alltför litet underlag för tolkutbildning kan begränsa möjligheten att driva densamma. Sametinget föreslår att Sámij áhpadusguovdásj /Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk i samråd med lämplig aktör ges i uppdrag att utforma en utbildningsväg för samiska tolkar och översättare. Vidare bör Sámij áhpadusguovdásj ges uppdrag, ansvar och resurser att vara huvudman för utbildningarna.

Auktorisation av tolkar och översättare i de samiska språken

Åtgärd: Sametinget får i uppdrag att föreslå hur en överföring av auktorisationsuppdrag avseende tolkar och översättare från Kammarkollegiet till Sametinget kan genomföras.

Kammarkollegiet har ett uppdrag att auktorisera tolkar och översättare. Uppdraget bygger på samhällets behov av kompetenta översättare och tolkar som svarar för att information i skriftliga dokument och samtal överförs korrekt. Samtidigt ansvarar Sametinget för att leda det samiska språkarbetet och har en samlad kompetens av språkexperter och sakkunniga i samiska språk. För att revitalisera och stärka samiskan måste kvaliteten på tolkning och översättningsarbeten vara hög och säkras. Samiskan ska dessutom vara vårdad och begriplig. Eftersom Sametinget har till ansvar att leda det samiska språkarbetet och har en samlad expertis i samiska språk är det rimligt att myndighetens uppdrag utökas att innefatta auktorisation av tolkar och översättare i de samiska språken.

Åtgärden innebär att Sametinget får i uppdrag att föreslå hur en överföring av auktorisationsuppdrag avseende tolkar och översättare från Kammarkollegiet till Sametinget kan genomföras och vilka konsekvenser en sådan överföring skulle kunna få. I uppdraget bör ligga att ta fram vilka åtgärder som skulle behöva vidtas för att tillgången på auktoriserade tolkar och översättare på samtliga samiska språk. Uppdraget bör ske i samråd med Kammarkollegiet.

3.8 Läromedel

Åtgärd: En ökad produktion av läromedel och en bättre bild av vilka läromedel som finns så att de områden som är mest akuta prioriteras.

En stor utmaning för undervisningen i och på samiska är bristen på läromedel, något som alla modersmåls lärare påtalar. Det kan gälla såväl läroböcker som annat material som används i undervisningen. I utvecklingen av läromedel för tvåspråkig undervisning är avsaknaden av en utvecklad terminologi på samiska i olika ämnen ytterligare en utmaning.

En av orsakerna till bristen på läromedel är att efterfrågan bedöms för låg för att intressera kommersiella läromedelsföretag. Istället har enskilda lärare, arbetslag inom skolan, myndigheter och ideella organisationer varit tvungna att stå för produktionen av flertalet läromedel i och på samiska. Även material från framförallt Norge används i undervisningen.

I betänkandet från utredningen om förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91) konstateras att

bristen på lämpligt undervisningsmaterial påverkar alla utbildningar för blivande och verk-samma lärare. För samiskans del produceras det exempelvis i Norge en del utbildnings-material för nord- och sydsamiska. För att kunna använda det undervisningsmaterialet krävs kunskaper i norska. Materialet förhåller sig dessutom till norska läroplaner och kursplaner.

Sameskolstyrelsen tilldelas årligen 1,5 miljoner kronor för utveckling och utökning av samiska lärverktyg och läromedel för förskoleklass, förskola och skola i årskurs 1-6. Det är inte angivet om medlen ska användas för läromedel och lärverktyg i eller på samiska. Inga särskilda resurser är avsatta för produktion av lärverktyg eller läromedel för fjärrundervisning, undervisning i årskurs 7-9 eller specifikt för tvåspråkig undervisning.

En förutsättning för en fungerande utbildningskedja för samiska är att det finns kvalitativa läromedel anpassade till pedagogers och elevers behov i den omfattning som behövs. Det behöver vidtas åtgärder på både lång och kort sikt.

Åtgärder som får effekter på sikt

Stärka, samordna och strukturera utgivning av läromedel

Åtgärd: Stärka, samordna och strukturera utgivningen av läromedel.

Eftersom den kommersiella marknaden inte garanterar produktion av läromedel i och på samiska innebär åtgärden att särskilda medel långsiktigt måste avsättas för utveckling och utökning av samiska lärverktyg och läromedel för tvåspråkig undervisning. Det kan göras genom att förstärka Sameskolstyrelsens ansvar eller genom att ge motsvarande uppdrag till Sametinget som har till ansvar att leda det samiska språkarbetet. En annan möjlighet är att i enlighet med vad som förordats i utredningen (SOU 2017:91) ge Skolverket i uppdrag att ta fram ett förslag till hur läromedelsframställning i samiska ska kunna organiseras på grundval av de erfarenheter som tillkommit i samband med läromedelsframställningen för nationella minoritetsspråk som andraspråk inom ämnet modersmål.

Strukturerat läromedels- och lärverktygssamarbete med Norge och Finland

Åtgärd: Utveckla samarbetet kring läromedel mellan Sverige, Norge och Finland.

I Norge sker en, i jämförelse med Sverige, stor produktion av läromedel i och på samiska, liksom i Finland. Sveriges situation är en helt annan när det gäller produktion av läromedel. Oavsett vem som producerar läromedel och lärverktyg kan det finnas anledning att undersöka förutsättningar och intresse för ett mer strukturerat läromedelssamarbete mellan Sverige, Norge och Finland. Även om majoritetsspråken och kulturerna skiljer sig åt, är de samiska språken gränsöverskridande. Med förbättrad samordning eller samarbete kan det finnas förutsättningar för större upplagor av läromedel och lärverktyg, vilket har potential att intressera fler producenter. I det gemensamma språkarbetet kan det finnas skäl för ett ökat gemensamt och strukturerat arbete i fråga om läromedel och lärverktyg. Åtgärden innebär att Sametinget lyfter frågan med sametingen i Norge och Finland för att finna en lämplig samarbetsform i fråga om utveckling av läromedel och lärverktyg.

Komplettera läromedel från Norge och Finland

Åtgärd: Komplettera läromedel från Norge och Finland för att passa för elever i Sverige.

I väntan på att nya läromedel anpassade för förhållandena i Sverige produceras behövs läromedel för olika ändamål, åldrar och i olika samiska språk. För att täcka det akuta behovet skulle läromedel från Norge och Finland med viss anpassning kunna användas i Sverige. Åtgärden syftar till att på kort sikt öka läromedelstillgången i och på samiska genom att komplettera läromedel från Norge och Finland för att passa för elever i Sverige. Uppdraget bör ges till Sametinget eller Sameskolstyrelsen.

3.9. Livslångt lärande – kompletterande åtgärder

Livslångt lärande handlar om individens möjlighet och ansvar att utvecklas och lära sig nya saker under hela livet. Förutom det formella lärandet som ingår i den utbildningskedja som beskrivits så räknas den typ av lärande som sker i vardagen in i det livslånga lärandet. I det här avsnittet beskrivs ett antal kompletterande åtgärdsförslag som avser att stärka revitaliseringen av samiskan genom att betona vikten av lärande oavsett ålder.

Folkbildningen

Åtgärd: Genomföra en kartläggning av vilken typ av arrangemang som genomförs med koppling till de samiska språken inom folkbildningen och föreslå åtgärder för att öka den andelen.

Folkbildningen omfattar både studieförbundsverksamhet, som exempelvis studiecirklar, och folkhögskolor. En del av folkhögskolornas verksamhet är de allmänna kurserna där det är möjligt att läsa in motsvarande gymnasiekompetens. Folkbildningen är en idéburen verksamhet som är fri och frivillig. I regeringens proposition *Allas kunskap – allas bildning* (prop. 2013/14:172) formuleras målet för folkbildningspolitiken: Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället. Folkbildningsrådet fördelar det statliga stödet på ca. 4,4 miljarder kronor år 2019 till Sveriges tio studieförbund och 155 folkhögskolor. Folkbildning finansieras även av regioner och kommuner.

Enligt statistik om studieförbundens verksamhet anordnas i varierande utsträckning studiecirklar, annan folkbildningsverksamhet och kulturprogram med anknytning till samiska och andra nationella minoritetsspråk. År 2019 hade endast 95 av 1038 genomförda arrangemang med koppling till de nationella minoritetsspråken något innehåll som rörde samiskt språk eller kultur. Orsaken till att så få arrangemang genomfördes med koppling till det samiska är oklar. Det behövs en kartläggning för att få en närmare bild. Åtgärden innebär att Folkbildningsrådet får i uppdrag att göra en kartläggning av vilken typ av arrangemang som genomförts med koppling till de samiska språken och bedöma vilka orsaker som finns till att antalet arrangemang är förhållandevis få, och därefter föreslå åtgärder för att öka andelen arrangemang med samisk koppling, t ex ökad finansiering för att stimulera till samiska arrangemang.

Åtgärd: Följa och informera om utbudet av utbildningar och andra möjligheter till kompetensutveckling i och på samiska.

Universitets- och högskolerådet (UHR) gjorde 2017 en genomgång av utbudet av utbildningar inom nationella minoritetsspråk på eftergymnasial nivå. UHR konstaterade i genomgången att det alltså saknas utbildningar och sökande i tillräcklig utsträckning för ett sammanhängande utbildningssystem för nationella minoriteter inom högre utbildning, och att detta bland annat är bakgrunden till bristen på behöriga lärare i minoritetsspråk (UHR 2017:1, s. 5). Vidare föreslog utredningen *Nästa steg? - Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) att ett övergripande ansvar ska ges för att följa och informera om utbudet av utbildningar och andra möjligheter till kompetensutveckling.

Sametinget bör få i uppdrag att ansvara för att följa och informera om utbudet av utbildningar och andra möjligheter till kompetensutveckling. Det föreslagna arbetet kan med fördel genomföras tillsammans med Sámiij áhpadusguovdásj/Samernas utbildningscentrum.

Fler talare och fler läs- och skrivkunniga

En fungerande utbildningskedja för de samiska språken skapar funktionellt tvåspråkiga individer som är läs- och skrivkunniga. Situationen för de samiska språkbärarna är en helt annan i nuläget. Det finns samer som kan språket men som inte talar det, det finns de som talar samiska men som inte kan läsa och skriva. De finns språkbärare som behöver stöd och uppmuntran för att återta sitt språk och andra som står starka i sitt språk och kan utgöra resurser i revitaliseringsarbetet. Språksituationen varierar starkt. Klart är emellertid att om de samiska språken ska kunna revitaliseras behöver åtgärder vidtas utanför den reguljära utbildningskedjan.

Insatser för att häva språkspärr

Åtgärd: Skapa fler aktiva talare av de samiska språken genom att anordna kurser på lokal och nationell nivå i språkspärrsметodik.

Det finns samer som har kunskaper i samiska men som av olika anledningar inte talar sitt språk. För att revitalisera de samiska språken behövs fler talare. Samiskt språkcentrum har genomfört projekt⁴⁰ i syfte att få fler individer att gå från att vara passiva talare till att bli aktiva talare i samiska. Språkcentrum utgick från en metod utvecklad i Norge av Jane Juuso vid språkcentret Isak Saba Guovddáš i Unjárga/Nesseby. Det hade noterats att människor med samisk bakgrund kunde gå kurs efter kurs i samiska och ändå inte börja tala språket. Samtidigt började vissa med icke-samisk identitet tala samiska efter en kurs. Juuso fann att orsaken måste ligga djupare än att bara handla om språkkunskap, att det måste finnas psykologiska orsaker bakom. För att bryta denna språkspärr hos passiva modersmålstalare utarbetades en kurs där man tillämpade en KBT-metod. Deltagarna fick under projektiden hjälp, stöd och verktyg att använda i sitt språkbruk. Erfarenheterna visar att deltagarna i större utsträckning använder samiska i vardagslivet efter att ha genomgått språkspärrkursen.

⁴⁰ Projekt rapport Språkspärr - "Jag tar tillbaka mitt språk", Sametinget. 2013

Genom att få fler att tala de samiska språken kan de samiska språken bli mer levande i samhället.

Det behöver anordnas fler kurser för att häva språkspärrar. För att kurserna ska få effekt på lokal nivå och resultera i ett ökat antal aktiva talare är det rimligt att kurserna både ska genomföras på nationell nivå och på lokal nivå där det finns passiva talare. Sámij áhpadusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum, som anordnar språkkurser, bör få ansvar för kurser i språkspärrmetodik. I åtgärden bör därutöver övervägas att inbegripa en handledarkurs i språkspärrmetodik i enlighet med den kurs⁴¹ som Samiskt språkcentrum genomförde med Vualtjeren tjjelte och Isak Saba Senter, Unjárga i Norge. Syftet skulle vara att öka antalet personer/handledare med kompetens att leda kurser i språkspärrmetodik.

Permanent mentor-lärlingsprogram

Åtgärd: Skapa fler talare genom att genomföra mentor-lärlingprogram i de samiska språken.

Sametinget har genom Samiskt språkcentrum ensamt eller i samarbete med andra organisationer genomfört flera mentor-lärlingprogram. Syftet med programmen är att ge deltagarna möjlighet att utveckla sitt språk utifrån individuella behov och ha en mentor att stödja sig mot i läroprocessen. En samarbetspartner i programmen har varit Sámij áhpadusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum, som sedan lång tid tillbaka bedriver utbildningsverksamhet inom bland annat språk och kultur. Genom erfarenheten att bedriva både mentor-lärlingprogram och språkutbildningar i samiska är utbildningscentret lämpat att på permanent basis ansvara för fortsatta program. Åtgärden innebär att Sámij áhpadusguovdásj får i ansvar att återkommande genomföra mentor-lärlingprogram för de fem samiska språken i Sverige. Utgångspunkten bör bland annat vara erfarenheterna från de mentor-lärlingprogram som Sametinget genomfört.

Stärka vuxna samers läs- och skrivkunnighet

Åtgärd: Få fler läs- och skrivkunniga i de samiska språken genom fortsatta insatser, till exempel genom kortidsstudiebidrag för kurser i samiska.

Många vuxna samer har aldrig fått lära sig läsa och skriva på samiska. Vuxna samer behöver förbättra sina språkkunskaper i samiska för att som aktiva talare bättre kunna stödja barns och barnbarns språkutveckling. Eftersom statens politik är den bakomliggande orsaken till att samer har förlorat sitt samiska språk, ska inte individen själv belastas för kostnader för att återta sitt samiska språk. Åtgärden innebär att alla samer ska ha möjlighet att återta eller stärka sitt samiska språk utifrån individuella behov.

Frågan om stöd för alfabetisering till vuxna samer som inte lärt sig skriva och läsa samiska genom skolgång avhandlades år 2000 i Sametingets plenum. Sametinget bedömde i sitt remissvar över minoritetsrådskommitténs betänkande att Sverige inte för samerna kan uppfylla alla punkterna under artikeln om utbildning. Sametinget ansåg att om Sverige skulle kunna uppfylla förpliktelsen krävdes att studiestöd prioriterades för kurser för vuxen- och vidareutbildning på samiska. Vidare konstaterades att de flesta vuxna samer aldrig fått någon

⁴¹ Lägerapport, Sametinget. 2018.

utbildning i sitt modersmål. För att stärka de samiska språkens ställning i samhället behöver samerna få grundläggande undervisning, alfabetisering i sitt språk. Sametinget beslutade att i budgetunderlag hos regeringen för år 2001 ansöka om 1 200 000 kronor som studiestöd för en alfabetiseringskampanj i samiska. Från 1 juli 2006 kunde bidrag lämnas för studier i alfabetisering i de samiska språken.

I prop. 2007/08:1 utgiftsområde 15, inför budgetåret 2008, framkom att såväl Sametinget som Samernas utbildningscentrum ansåg att det tydligt bör framgå i den nya statsbidragsförordningen att bidraget för studier i alfabetisering i samiska är till för samer som aldrig fått möjlighet att lära sig läsa och skriva på sitt modersmål. Korttidsstudiebidraget regleras i förordning (2007:1347) om statsbidrag vid vissa studier i samiska.

Sametinget fick under åren 2006-2008 ett anslag på 515 000-567 000 kronor genom Centrala studiestödsnämndens regleringsbrev, anslag 25:6 ap. 6. De två första åren särskildes bidrag och administrativa kostnader för att tredje året vara en klumpsumma. Detaljerad återrapportering skulle ske mot anslag 25:7 *Bidrag till vissa organisationer m.m* och det fanns krav på att den genomsnittliga tiden för handläggning av ärenden som avsåg bidrag till korttidsstudier inte skulle överstiga tre veckor. I budgetprop. 2008/09:1 under utgiftsområde 15 redogjorde regeringen att riksdagen godkänt att verksamhet som finansierats från anslag 25:6 *Bidrag vid vissa kortare studier* får överföras till Specialpedagogiska myndigheten respektive Sametinget. Anslag 25:6 upphörde därmed under utgiftsområde 15. Under utgiftsområde 1, 3:1 *Sametinget*, framgår att anslaget förstärks med 515 000 kronor med anledning av att ändamål och verksamheter avseende utgifter för bidrag enligt förordningen (2007:1437) om statsbidrag vid vissa studier i samiska som finansieras från det under utgiftsområde 15 uppförda anslaget 25:6 *Bidrag vid vissa kortare studier* samt de utgifter för administration som ligger under utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning anslag 4.1 *Centrala studiestödsnämnden m.m.* flyttades till utgiftsområde 1 Rikets styrelse anslag 3:1 *Sametinget*.

Efter att finansieringen flyttats till Sametingets förvaltningsanslag ändrades kravet på återrapportering i regleringsbrevet. Trots att resurserna tillförts förvaltningsanslag 3:1 *Sametinget* så kom återrapporteringskravet under rubrik Språk och kultur där det inledningsvis hänvisades till anslag 1:2, ap. 5.1, *Bidrag till samisk kultur etc.* under åren 2009-2015.

Sedan 2016 finns inga skrivningar om korttidsstudier i Sametingets regleringsbrev och det råder diskussion om Sametingets rätt att utbetala bidrag för korttidsstudier genom anslag 3:1.

Sametinget har fortsatt att betala ut bidrag för korttidsstudier i samiska och har under 2017 reviderat sina föreskrifter om statsbidrag vid vissa studier i samiska.

Blivande föräldrars möjlighet att överföra språket

Språket är det redskap som används för nå en annan människa och berätta något för henne eller fråga henne om något. Språket behövs för att förstå, analysera och tänka. Språket är en del av identiteten och av en del av individens rötter. Idag vet vi att ett barn kan känna sig hemma i två eller flera språk och ta del av två eller flera kulturer samtidigt. Barnet har lika rätt till sina båda föräldrars språk.

För en del blivande föräldrar är valet av språk i hemmet väl avvägt. För andra sker valet av språk slumpmässigt eller styrs av omgivningen. Redan i tidig ålder bör förutsättningar skapas för en funktionell tvåspråkighet som framförallt innebär att barnet ska kunna klara sig på flera språk i de situationer där språken normalt används. Möjligheten bland samer att ge sitt barn samiska språket ska finnas för alla föräldrar, oavsett om föräldern är talare eller bärare av

språket, eller inte. För att möjliggöra att fler barn ska få chansen att växa upp i en miljö där samiskan talas behövs åtgärder vidtas för att underlätta språkvalet för blivande och nyblivna föräldrar.

Stärka föräldrar i beslutet att välja samiska språket

Åtgärd: Öka informationen till blivande och nyblivna föräldrar i syfte att stärka föräldrar i beslutet att välja samiska som språk.

För att fler föräldrar ska ta ett medvetet beslut om vilket eller vilka språk som ska talas hemma behöver kunskapen hos blivande och nyblivna föräldrar öka. Det krävs informationsinsatser som beskriver tvåspråkighet och processen för språkinläring hos barn. En ökad medvetenhet kommer sannolikt att leda till att fler föräldrar väljer att tala samiska till sina barn. Åtgärden syftar till att öka informationen till blivande och nyblivna föräldrar. Sametinget bör ansvara för åtgärden.

Intensivutbildning för blivande eller nyblivna föräldrar

Åtgärd: Utveckla en intensivutbildning för blivande och nyblivna föräldrar i barns språkinläring och möjliga strategier och metoder för att använda språket hemma.

För de blivande eller nyblivna föräldrar som fattar beslutet att välja samiska som språk i hemmet kan det finnas behov av stöd och utbildning. Det kan både handla om intensivutbildning i samiska för att komma i gång med att börja tala språket hemma och om att få utbildning i metoder för språkinläring hos barn. Redan idag finns ett utbildningspaket, Giellaskurppo, som riktar sig till blivande och nyblivna föräldrar. Med utgångspunkt i strategin för samisk hälsa bör en introduktion till blivande och nyblivna föräldrar erbjudas i strategier för språkinläring.

Åtgärden syftar till att utveckla en intensivutbildning för blivande och nyblivna föräldrar i barns språkinläring och möjliga strategier och metoder för att använda språket hemma. Utbildningen bör på sikt kompletteras med en snabbkurs i samiska som kan ge en första grund för föräldrarna och framförallt inspirera för vidare utbildning i samiska.

Eftersom blivande och nyblivna föräldrar, som vill använda samiska i hemmet, är spridda över hela landet är det rimligt att utbildningen webbaserad. Det bör övervägas om den ska genomföras återkommande som en fjärrkurs med möjlighet till interaktion mellan deltagare och utbildare eller om den ska vara helt digitaliserad för maximal flexibilitet. Det bör övervägas vem som bör vara ansvarig för åtgärden. Det är viktigt att den förankras väl hos mödravårdscentralerna (MVC) eftersom personalen där möter blivande föräldrar och har en stödjande roll. Även barnavårdscentralerna (BVC) har en viktig funktion för nyblivna föräldrar. Det är rimligt att regionerna som ingår i förvaltningsområdet för samiska har en roll i åtgärden, liksom Nätverket för samisk hälsa som samlar kompetens inom flera regioner. För att utbildningen ska vara trovärdig och vinna acceptans hos regionerna är det rimligt att ansvaret för åtgärden vilar på Socialstyrelsen. I genomförandet av uppdraget att utforma en utbildning bör samråd ske med Sameskolstyrelsen, Sametinget och regionerna i förvaltningsområdet för samiska.

Äldre samers tillgång till samiskan

Alla samer oavsett ålder har rätt till sitt språk. Det har ägnats lite uppmärksamhet åt äldre samers behov och tillgång till samiskan. Området är inte närmare undersökt och det finns få eller inga tidigare åtgärdsförslag kopplade till språken. Med tanke på att det är äldre samer som ofta besitter de starkaste språkkunskaperna och potentiellt utgör en stor resurs, ter det sig märkligt. Åtgärderna som föreslås kommer att syfta till att lyfta fram äldres rätt i fråga om äldreomsorg på samiska och analysera äldre samers behov närmare, för att kunna vidta lämpliga åtgärder.

Förtydliga formuleringen hela eller väsentlig del av äldreomsorg på samiska

Åtgärd: Genom allmänna råd förtydliga innebörden av 18 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Enligt 18 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk ska en kommun som ingår i ett förvaltningsområde erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller ”en väsentlig del” av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska, meänkieli respektive samiska. Formuleringen leder fortfarande till skilda tolkningar och skapar en situation där kommunen själv kan välja en tolkning som passar för situationen i kommunen. Det skapar en osäkerhet för kommunen, de anhöriga och de äldre själva. Det leder till svårigheter i uppföljningen av minoritetspolitiken då kommun, anhöriga och de äldre själva kan ha helt olika bild om lagens krav är uppfyllda eller inte.

Socialstyrelsen har möjlighet att ta fram allmänna råd. Allmänna råd är rekommendationer om hur bland andra kommuner bör tillämpa lagar och regler. Råden bör följas om verksamheten inte uppfyller kraven i bestämmelserna på andra sätt. Åtgärden innebär att Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram allmänna råd för 18 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. I enlighet med konstaterandena i betänkandet *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (2017:60) är det rimligt att det bland annat framgår att det ska vara tydligt och förutsägbart för de äldre i vilka sammanhang och vid vilka tillfällen som samiska kan användas. Vidare borde det framgå på vilket sätt det kan förväntas att de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet särskilt ska beaktas i verksamheten.

Kunskap om och analys av äldres behov

Åtgärd: Samla kunskap om äldre samers språksituation och utifrån samråd med äldre göra en analys av deras behov. Analysen ska ligga till grund för åtgärdsförslag.

Det är i detta handlingsprogram inte möjligt att föreslå några specifika åtgärder för att stärka äldre samers språksituation eftersom det saknas närmare kunskap om äldre samers språksituation och deras behov att stärka, utveckla och revitalisera sitt samiska språk.

Åtgärden innebär att Sametinget ges i uppdrag att samla kunskap om äldre samers språksituation och att utifrån samråd med äldre göra en analys av deras behov. Analysen ska ligga till grund för åtgärdsförslag.

4. Kultur bär språk, språk bär kultur

Sametinget är sedan år 2010 förvaltningsmyndighet för samisk kultur, enligt 1 § förordningen (2009:1395) med instruktion för Sametinget. Sametinget ska därmed ha det övergripande ansvaret för frågor som berör samisk kultur. Sametingets uppdrag är att bidra till utvecklingen av ett starkt och mångfaldigt samiskt konst- och kulturliv. Den samiska kulturen är bärare av flera värden.

Kulturen ska ses ur ett helhetsperspektiv som omfattar både det människan är och det människan gör. I samisk kultur ingår både utövande av konstarter (såsom jojk, konsthantverk, dans, teater) och identitetsstärkande faktorer (såsom utövande av duodji, samisk idrott, samiska medier, samiska språk, samiska näringar och samiskt levnadssätt och förhållnings-sätt). Kulturen är ett uttryck för identitet och historia. Ett mångfaldigt uttryck av kultur och konst skapar forum för diskussion om samtiden och om samernas situation idag och förr. Kultur ger samtidigt upphov till stolthet och synlighet.

Samiskan innehåller begrepp, ord och uttryck som förklarar de mentala, sociala och materiella dimensionerna av den samiska kulturen och samhället. De samiska språken är identitetsmarkörer och bärare av förhållningssätt, kunskaper och erfarenheter. Genom att tillgängliggöra de samiska språken för både samisktalande och samiska språkbärare skapas positiva återverkningar för kommande generationer. Sametinget vill bland annat stödja kulturprojekt och verksamheter som stärker och utvecklar den samiska språkanvändningen.

4.1 Kulturarv och árbediehtu

Árbediehtu (traditionell kunskap) är kunskap som flertalet i den äldre generationen haft förmånen att förvärva genom traditionella överföringsmetoder, men som många i den yngre generationen inte har fått ta del av på samma sätt som förr. De naturliga överföringsmetoderna, genom muntligt berättande och förvärvande av kunskap och begrepp genom att som barn vara med vuxna har förändrats. Det beror bland annat på att samhället och omvärlden påverkar den samiska kulturen både materiellt och immateriellt. Mycket av det traditionella kunnandet behövs inte längre för att överleva, därför förs det inte vidare i samma utsträckning som tidigare. För att árbediehtu ska leva vidare krävs att den används aktivt, att berättelserna berättas och att de gamla samiska begreppen används. Det är av betydelse att árbediehtu vidareförmedlas och bevaras, för där finns nycklarna till samiskt levnadssätt. Árbediehtu utgör en bas för att kunna fatta rätt beslut i de traditionella näringarna. Målet är att árbediehtu, fastän den bygger på andra modeller och strukturer, ska betraktas som jämlik i förhållande till andra samhällens kunskapssystem.

Samiskt kulturarv är det samiska folkets kultur och historia i en geografisk kontext. Där utgör árbediehtu en del. Kulturarvet återspeglar en svunnen tid samtidigt som det är basen för ett tanke-system och dagens levande samiska kultur. Definitionen på kulturarv inkluderar både det materiella och det immateriella kulturarvet. Det kan exempelvis vara frågan om lämningar i naturen eller ett sätt att tänka eller göra saker på. Samiska bostäder är exempel på materiellt kulturarv. Men kulturarv är inte bara lämningar i naturen. Det är även berättarkonst, traditionell musik, traditionell kunskap, religiösa och filosofiska system, traditioner, idéer och värden.

Det förflutna och förmödrarna/förfäderna är för samer liksom för andra urfolk en bas för den samtida kulturen och identiteten. Det är ett tankesystem som i många avseenden skiljer sig från det moderna västerländska tankesystemet.

Ökat samiskt ansvar för samiskt kulturarv

Åtgärd: Ge Sametinget i uppdrag att utreda och föreslå hur det statliga ansvaret för samiska kulturarv i Sametingets regi kan organiseras och finansieras.

Sametinget är sedan år 2010 förvaltningsmyndighet för samisk kultur, enligt 1 § förordningen (2009:1395) med instruktion för Sametinget. Sametinget ska ha det övergripande ansvaret för frågor som berör samisk kultur. Sametingets uppdrag är att bidra till utvecklingen av ett starkt och mångfaldigt samiskt konst- och kulturliv. I samisk kultur ingår både utövande av konstarter (såsom jojk, konsthantverk, dans, teater) och identitetsstärkande faktorer såsom utövande av duodji, samisk idrott, samiska medier, samiska språk, samiska näringar, samiskt levnads-sätt och förhållningssätt.

Avsaknaden av en ansvarig huvudman för samiskt kulturarv är ett grundläggande problem i förvaltningen av samisk kultur. Trots att Sametinget är förvaltningsmyndighet för samisk kultur förvaltas samisk kultur, samiskt kulturarv och kulturmiljöer i praktiken av flera andra svenska myndigheter (se åtgärdsförslag 1.5, s. 26). Sametinget vill som företrädare för urfolket samerna stärka samernas självbestämmande genom att förvalta det samiska kulturarvet.

Åtgärden innebär att regeringen ger Sametinget i uppdrag att utreda och föreslå hur det statliga ansvaret för samiska kulturarv i Sametingets regi kan organiseras och finansieras.

Ökat ansvar för Sametinget inom området insamling och bevarande av språk och folkminnen

Åtgärd: Ge Sametinget i uppgift att samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta samt sprida kunskap och material om de samiska språken samt samiska dialekter, folkminnen, folkmusik och namn i Sverige.

Ansvaret för samiska arkiv och bevarande av språk och folkminnen vilar, precis som ansvaret för kulturarvet, på andra myndigheter än Sametinget. Detta trots att Sametinget enligt *Förordning (2009:1395) med instruktion för Sametinget* är förvaltningsmyndighet för samisk kultur.

I både Finland och Norge finns samiska arkiv som ansvarar för samiskt arkivmaterial. Det samiska arkivet i Finland ingår i Riksarkivet i Finland och arkivet i Norge ingår i Arkivverket. Den ordning som råder i Sverige med arkivmaterial förvarade på flera myndigheter, hos privatpersoner med särskilda uppdrag, i föreningar och samebyar, är inte tillfredställande. Den innebär att det inte finns en samlad bild av vilket material som finns och brister i systematisering av materialet. Materialet är bara tillgängliggjort i begränsad omfattning och det finns inte heller några garantier för att materialet förvaras på ett sätt som gör att det inte förstörs eller försvinner. En samisk arkivorganisation i Sverige med ett övergripande ansvar för samiskt arkivmaterial är önskvärd.

Regeringen bedömde i propositionen *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116) att det behövs en översyn av behovet av insatser för att samla in, bevara och vetenskapligt bearbeta arkivmaterial med koppling till urfolket samerna och de samiska språken. Sametinget fick tillsammans med Isof i uppdrag och myndigheterna har 2019 tillsammans lämnat in rapporten *Ansvar för samiskt kulturarv* som innehåller flera ställningstaganden och förslag.⁴²

Åtgärden innebär att Sametinget ges i uppgift att samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta samt sprida kunskap och material om de samiska språken samt samiska dialekter, folkminnen, folkmusik och namn i Sverige.

Ökad kunskapsöverföring inom traditionell kunskap på samiska

Åtgärd: Vidta åtgärder som bidrar till traditionell kunskapsöverföring i och på samiska som en viktig grund i det fortsatta arbetet med att bibehålla och bidra till hållbart nyttjande och bevarande av biologisk mångfald i enlighet med bland annat CBD artikel 8(j).

Sverige har ratificerat Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter och har åtagit sig att enligt artikel 5.1 främja de förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. Det innebär att myndigheter i Sverige ska främja de förutsättningar som behövs för att bland andra samer, på individnivå, ska kunna behålla och utveckla sin kultur och identitet och sitt språk. Ramkonventionens rådgivande expertkommitté har vid flera tillfällen i kommentarer till artikel 5 i konventionen uppmärksammat att samer i egenskap av urfolk har ett särskilt behov av skydd för sina traditionella marker för att kunna bevara sin kultur och identitet.

Konventionen om biologisk mångfald (CBD) som Sverige har ratificerat, innebär att Sverige ska respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livsätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa. Detta ska ske med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor. Sverige har åtagit sig att främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor. Hittills har få insatser gjorts för att samer ska få möjlighet att bibehålla samisk terminologi med fokus på kunskapsöverföring av traditionell kunskap.

För att underlätta genomförandet på nationell nivå har ett ramverk antagits av CBD:s partsmöte. Aichimålen är en central indikator för uppföljningen av status och trender vad gäller lingvistisk diversitet och antal som pratar urfolksspråk.

Åtgärden kan integreras i Sametingets förslag att bli fokuspunkt för samisk kunskapstradition och artikel 8(j) i CBD.⁴³ I och med fokuspunktsansvaret kommer förutsättningarna för att bidra till traditionell kunskapsöverföring i och på samiska att öka väsentligt.

⁴² Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL, <https://www.sametinget.se/131357>

⁴³ Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10 © i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket och Sametinget, Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm Dnr 1.3.8-2017-383.

Åtgärd: Utarbeta och pröva metoder för att stärka kunskapsöverföring mellan generationer inom samiska näringar med fokus på árbediehtu och samisk specialterminologi med målet att öka användningen av de samiska språken.

För traditionell kunskap inom samiska näringar är de samiska språken av särskild betydelse för att bära den traditionella kunskapen och sedvänjorna och föra dem vidare till nästa generation. Språkliga begrepp innehåller traditionell kunskap om livsvillkor i Sápmi, och är ett nödvändigt redskap vid överföringen av kunskap från generation till generation.

I fråga om språklig revitalisering kan de traditionella näringarna sägas vara samiskspråkiga arenor i större utsträckning än andra områden i samhället. Samtidigt är det tydligt att samiskans ställning inom de samiska näringarna blir allt svagare. Skillnaderna är visserligen stora mellan olika geografiska områden och familjer men tendensen är ändå att samiskan förlorar mark till förmån för det svenska språket. För de samiska språken vars terminologi i hög utsträckning är kopplad till markerna, vattnet, naturresurserna och brukandet av naturen är den utvecklingen olycklig. Den leder både till en utarmning av språken och till att den kunskap som vilar i alla specialuttryck är på väg att försvinna.

Det behöver vidtas åtgärder för att på olika sätt öka och utveckla användningen av samiskan inom traditionella näringar. Åtgärderna syftar till att utarbeta och pröva metoder för att stärka kunskapsöverföringen av árbediehtu och samisk specialterminologi mellan generationerna, stärka användningen av samiska inom de traditionella näringarna samt i övrigt uppmuntra revitalisering av språken i kombination med näringsutövning. Uppdraget bör ges till CBM vid Sveriges lantbruksuniversitet i samarbete med Sametinget.

Även denna åtgärd kan stärkas i enlighet med Sametingets förslag på fokalpunkt (se ovan) och de kompletterande förslag som Sametinget och Naturvårdsverket gav i regeringsuppdraget om traditionell kunskap 2018⁴⁴. Som fokalpunkt kommer Sametinget i en samordningsroll att bättre kunna främja användningen av de samiska språken i en ökad samverkan mellan samiska kunskapsbärare.

Frågor om urfolks traditionella kunskap, sedvanebruk, rättigheter och deltagande i beslutsfattande och genomförande av konventionen har fått en starkare ställning som tvärgående/integrerad fråga inom konventionen de senaste åren. De förväntas få ökad betydelse i och med bildandet av en (permanent) institution för att fortsätta arbetet med urfolksrelaterade frågor, nytt arbetsprogram och ny strategisk plan med mål (*action targets*). Sametingets delaktighet i regeringens arbete kring CBD har ökat och utvecklats. Nationella åtgärder behöver vidtas som reflekterar det ökade utrymme som traditionell kunskap och urfolks deltagande i genomförandet fått på global nivå.

Mot denna bakgrund vill Sametinget understryka vikten av att inte enbart fokusera på de åtgärdsförslag som lämnats i tidigare rapport, utan på de analyser och slutsatser om genomförandet av artikel 8(j) och 10(c) på ett mer övergripande plan, inte minst på språkets betydelse för bevarande av traditionell kunskap. Det finns en rad befintliga beslut och

⁴⁴ Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8 (j) och 10© i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket och Sametinget, Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm Dnr 1.3.8-2017-383.

ramverk - inklusive de aktiviteter som tas upp i arbetsprogrammet för 8(j) och handlingsplanen för sedvanebruk⁴⁵ - som relaterar till urfolk och traditionell kunskap som ännu inte genomförts på nationell nivå.

4.2 Konst och kultur i vid bemärkelse

Riksdagen uttalade 1977 att samerna är ett urfolk som har folkrättsliga krav på kulturell särbehandling i Sverige (prop. 1976/77:80, bet.1976/77:KrU43). Sedan 2011 anges i regeringsformen (1 kap, 2§) att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Sametinget är sedan år 2010 förvaltningsmyndighet för samisk kultur, enligt 1 § förordningen (2009:1395) med instruktion för Sametinget.

Sametinget i samverkansrådet för kultursamverkansmodellen

Åtgärd: Sametinget bereds plats i Statens kulturråds samverkansråd som verkar inom ramen för kultursamverkansmodellen på motsvarande sätt som andra aktörer som har centrala roller i arbetet med kultur och kulturstöd.

Sametinget har det övergripande ansvaret för frågor som berör samisk kultur och staten har slagit fast att samerna har rätt till kulturell särbehandling⁴⁶ och att denna kultur ska främjas av samhället. I språklagen (2009:600) anges att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken, däribland samiskan. Det allmänna ska i övrigt främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt. Ansvaret för att främja samisk kultur vilar på det allmänna.

Sametinget har en viktig roll i att ansvara för samisk kultur och leda det samiska språkarbetet genom att bland annat bidra till utvecklingen av ett starkt och mångfaldigt samiskt konst- och kulturliv. I den kapaciteten har Sametinget en självklar roll att fylla i Statens kulturråds samverkansråd som verkar inom ramen för kultursamverkansmodellen. Sametinget kan bidra till att bredda och fördjupa de olika synsätt och aspekter som ska mötas i de regionala kulturplanerna i fråga om samisk kultur, inklusive samiska språk. Detta skulle ge bättre möjlighet att följa upp hur Sametingets egen verksamhet i fråga om samiska språk och övrig kulturverksamhet förhåller sig till verksamheten på regional och lokal nivå.

Åtgärden innebär att Sametinget bör beredas plats i samverkansrådet på motsvarande sätt som andra aktörer som har centrala roller i arbetet med kultur och kulturstöd.

⁴⁵ <https://www.cbd.int/traditional/programme/programme-8j-en-web.pdf> och <https://www.cbd.int/doc/publications/cbd-csu-en.pdf> samt de riktlinjer som tagits fram: Akwé:Kon, Mo'otz Kuxtal, Tkarihwaie:ri Code of Ethical Conduct m.fl.

⁴⁶ I samband med att Sveriges riksdag slog fast att samerna utgör en ursprunglig befolkning i sitt eget land konstaterades att vid utbyggnaden av samhällets stöd till samekulturen måste man ge utrymme åt andra bedömningar än de som kan göras beträffande övriga minoritetsgrupper i det svenska samhället. (prop. 1976/77:80, bet. 1976/77:KrU)

Åtgärd: Utveckla statistik för att göra det möjligt att utläsa vilka samiska språk som fått stöd via Kulturrådets insatser.

Statens kulturråd (Kulturrådet) har i uppdrag att stödja de nationella minoriteternas litteratur och andra konstarter, däribland samisk kultur och samiska konstarter. Sametinget ställer sig positiv till Kulturrådets insatser. I arbetet med att leda det samiska språkarbetet och i övrigt kunna göra bedömningar av hur insatser stödjer de olika samiska språken är det värdefullt med statistik. Dessvärre går det inte att utläsa av Kulturrådets statistik vilka samiska språk som har fått stöd via myndighetens insatser. Åtgärden innebär att Kulturrådets statistik behöver utvecklas.

Giron Sámi Teáhter – en samisk nationalscen

Åtgärd: Inrättande av Giron Sámi Teáhter som en samisk nationalscen vilket möjliggör utvecklingen av den samiska scenkonsten och innebär att målet med en samiskspråkig, turnerande teater med hög konstnärlig kvalitet kan nås.

Den samiska teaterscenen Giron Sámi Teáhter rymmer allt från teater, dans och rörelse till jojk, traditionell berättarkonst och musik. Den samiska scenkonsten har ett viktigt ansvar som samiskspråkig arena där de samiska språken bevaras och utvecklas. Teatern har en strategi för att kunna nå målet om att bli en helt samiskspråkig teater.

Giron Sámi Teáhter ska vara den ledande institutionen inom den samiska scenkonsten vad gäller utveckling, förnyelse och konstnärlig kvalitet. Den ska vårda och främja de samiska språken och det samiska kulturarvet. Giron Sámi Teáhters språkarbete motsvarar Dramatens uppdrag för det svenska språket, men med väldigt små resurser. Målet är att utveckla teatern till en samisk nationalscen i Sverige. En kontinuerlig dialog med Kulturdepartementet förs i frågan.

Teatern bedrivs idag som en ideell förening. Den har ett välfungerande arrangörsnätverk och samarbete med andra teatrar och samiska kulturorganisationer. Teatern finansieras av Sametinget genom verksamhetsbidrag samt av Region Norrbotten, Region Västerbotten, Kiruna kommun och Storuman kommun. Teaterns budget för 2019 var totalt 8 miljoner kronor, varav Sametinget bidrog med 5,9 miljoner kronor. Åtgärden avser inrättande inklusive finansiering av Giron Sámi Teáhter som en samisk nationalscen vilket möjliggör utveckling av den samiska scenkonsten så att målet med en samiskspråkig, turnerande teater med hög konstnärlig kvalitet kan nås. Det i sin tur bidrar till att revitalisera och levandegöra samiskan i samhället.

4.3 Bibliotek och litteratur

Bibliotekslagen (2013:801) föreskriver att samerna och de andra nationella minoriteterna ska ägnas särskild uppmärksamhet och att deras möjligheter att behålla och utveckla sitt språk och sin kultur i Sverige ska främjas. Vidare ska barns utveckling av en flerkulturell identitet och användning av det egna språket prioriteras. Revitalisering av språken och den kulturella identiteten är central. Alla som tillhör de nationella minoriteterna har rätt till sina språk och en likvärdig biblioteksverksamhet oavsett var de bor i landet. Att stärka och skydda språken och de kulturella identiteterna ska ingå i bibliotekens uppgifter.

I fråga om utgivning av litteratur på samiska saknas, eller brister, i stort sett alla länkar i kedjan. Läsarna är för få för att det ska finnas en kommersiell potential i bokutgivningen. Det saknas lektörer och redaktörer och det finns ett begränsat antal översättare. De få samiska författare som finns får begränsat stöd för att utveckla och ge ut litteratur på de samiska språken. Trots dessa stora begränsningar ges årligen ut litteratur av samer på samiska.

Enligt bibliotekslagen ska biblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna, inklusive urfolket samerna, och personer som har annat modersmål än svenska. I fråga om det allmänna biblioteksväsendet visar Kungliga bibliotekets lägesbeskrivning att som helhet har bibliotekslagens åligganden i förhållande till bland annat urfolket samerna och samiskan hittills inte blivit uppfylld i någon högre grad.⁴⁷ I förslaget till nationell biblioteksstrategi föreslås att det nationella stödet till bibliotek där användarna tillhör urfolket samerna, behöver förstärkas.⁴⁸

Synliggörandet av samerna, övriga nationella minoriteter och de nationella minoritetsspråken är enligt lägesbeskrivningen ojämnt och ser olika ut över landet. I många delar av landet bedrivs det endast i ringa utsträckning verksamhet som synliggör de nationella minoritetsspråken och minoriteterna. Vidare finns det generellt stor okunskap om urfolksperspektivet och den särställning som det samiska folket har.

Samernas bibliotek som resursbibliotek

Åtgärd: Utse Samernas bibliotek till resursbibliotek för samerna som urfolk och de samiska språken och inom ramen för den satsningen permanent förstärka biblioteket samt strukturera och tillgängliggöra inköpt material.

Biblioteksverksamhet för, om, av och med urfolket samerna har minst två utgångspunkter. Det handlar dels om medier på samiska, dels om majoritetens kunskap om urfolket. Region- och folkbiblioteken ska bidra till att synliggöra samisk kultur, identiteter och språken i syfte att öka kunskapen och förståelsen hos allmänheten. Detta kräver uppmärksamhet bland annat genom arrangemang och andra aktiviteter. I det arbetet behöver biblioteken stöd från en central instans med kompetens och resurser inom området som kan bidra med kompetensutveckling, konsultativ verksamhet och medieförsörjning.

En sådan roll borde Samernas bibliotek ha. Biblioteket som är knutet till Sametinget och geografiskt placerat i Jåhkåmåhkke/Jokkmokk, bör ges ett ansvar som statligt finansierat resursbibliotek. Som resursbibliotek skulle Samernas bibliotek kunna ge stöd till andra

⁴⁷ Biblioteken och de nationella minoritetsspråken. En lägesbeskrivning (2017), Kungliga biblioteket.

⁴⁸ Demokratins skattkammare, Förslag till en nationell biblioteksstrategi (2019), Kungliga biblioteket.

bibliotek. All utgivning på samiska ska vara tillgänglig via samtliga bibliotek genom digitalisering, som e-böcker eller print-on-demand. Bilderböcker, barnböcker, ungdomsböcker, vuxenböcker, tillgängliga medier, forskningspublikationer och facklitteratur bildar en språklig utvecklingstrappa som kompletterar utbildningskedjan. Denna litteratur och media behöver tillgängliggöras genom biblioteken runt om i landet.

En levande och modern biblioteksverksamhet bidrar till en positiv utveckling för de samiska språken genom att synliggöra och tillgängliggöra den samiska litteraturen samt stödja de samiska språken inom utbildningsområdet. Samernas bibliotek skulle ha en central roll i arbetet med att revitalisera de samiska språken och stärka deras ställning i samhället. Samernas bibliotek har en roll i att synliggöra samernas berättelser, historia, nutida livsvillkor samt öka kunskapen om samiska frågor i det omgivande samhället. Därutöver bör biblioteket, framförallt i närområdet, ge service till barn och unga, informera och ge råd till låntagare och stödja skolbibliotekens arbete. Ett samiskt resursbibliotek bör samarbeta strategiskt med andra aktörer och katalogisera samiskt material.

För att möjliggöra för Samernas bibliotek att bli det starka resursbibliotek som de samiska språken och samiska folket behöver, krävs en förstärkning av verksamheten. Biblioteket har under en period prioriterat införskaffande av litteratur. För att göra denna litteratur tillgängligt krävs en katalogisering av materialet. Bedömningen är att det arbetet skulle kräva fem årsarbetskrafter under två år för att strukturera och tillgängliggöra inköpt material. Bedömningen är att Samernas bibliotek därutöver behöver en permanent förstärkning med tre tjänster för att axla rollen som resursbibliotek. Kungliga biblioteket har gjort motsvarande äskande för resursbibliotek för de andra nationella minoriteterna.

Åtgärden innebär att Samernas bibliotek utses till resursbibliotek för urfolket samerna och att resurser avsätts för att tillgängliggöra bibliotekets material och bedriva verksamheten.

Förbättrade förutsättningar för samisk litteratur

Åtgärd: Fortsatt verka för att skapa bättre förutsättningar för samisk litteratur, inklusive ljudböcker, och för litteratur skriven på de samiska språken.

Utgivningen av samisk litteratur är starkt begränsad. Det finns få författare, få böcker skrivs på de samiska språken, få böcker översätts och det är komplicerat att få en bok utgiven och tillgänglig för allmänheten. Samtidigt utgör språk och kultur ett fundament för en människas identitet. Enligt regeringens mening är det mycket angeläget att den samiska kulturen och språket synliggörs, bevaras och utvecklas. Det bör ske på olika arenor och på olika sätt, varav litteraturen är ett sätt.

Det behövs fortsatta åtgärder för att förbättra förutsättningarna för samisk litteratur och för översättning av litteratur till samiska. *Tjállegoahte – författarcentrum Sápmi* har de senaste åren arbetat aktivt för att stärka den samiska litteraturen, få fler att skriva och läsa samisk litteratur. Statens kulturråd har redan en roll i arbetet och bör ges ett fortsatt uppdrag att på olika sätt verka för att skapa bättre förutsättningar för samisk litteratur och för litteratur skriven på de samiska språken.

Aktörer som på olika sätt redan är verksamma inom kedjan för samisk litteratur är möjliga parter i åtgärden, så som *Tjállegoahte*, Samernas bibliotek och Kungliga biblioteket. I arbetet bör även ingå åtgärder som syftar till förbättrade förutsättningar för ljudböcker på samiska

eftersom ljudböcker har en potential att verka språkstärkande både för samer som redan kan samiska och de som håller på att lära sig sitt språk.

Läsfrämjande

Åtgärd: Genomföra föreslagna insatser i utredningen Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57) i syfte att främja och stödja läsning på samiska.

Redan från tidig ålder är läsförmåga och tillgången till språk av stor betydelse. För samiska barn och ungdomar är det viktigt för språkutvecklingen att läsfrämjande insatser ges på de samiska språken. Det är av betydelse att det finns vuxna läsande förebilder i barnens och de ungas närhet. Den nationella biblioteksstrategin har pekat på tydliga utvecklingsbehov för att folkbiblioteken på allvar ska bidra till litteratur- och läsfrämjande för personer som tillhör samerna och de övriga nationella minoriteterna. Folkbiblioteken har idag en mycket begränsad verksamhet riktad mot bland annat samerna. I utredningen Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57) föreslås flera insatser för att på olika sätt främja och stödja läsning på samiska. Åtgärden innebär att utredningens förslag i fråga om läsfrämjande åtgärder genomförs i fråga om urfolket samerna. Det är av särskild betydelse att Samernas bibliotek och Sameskolstyrelsen är delaktiga i arbetet och får resurser för detta.

4.4 Film och tv-program

Film är ett viktigt verktyg för att förmedla samiska berättelser och stärka de samiska språken och kulturen. Det är många människor som med hjälp av samisk film, har fått upp ögonen för urfolket samerna och att det finns en annan sida av landets historia som inte lyfts upp i ljuset. Många är de samiska barn som sett tecknade serier som dubbats till samiska och som därigenom har stärkt sitt språk.

Film av samer på samiska

Åtgärd: Långsiktigt bidra till en finansiering av International Sámi Film Institute (ISFI), i likhet med vad Norge och Finland redan gör, för att möjliggöra för det samiska folket att få se kvalitetsfilmer på samiska och filmer som berättas från ett samiskt perspektiv.

Det samiska folket behöver kvalitetsfilmer på samiska och filmer som berättas från ett samiskt perspektiv. Film kan ha en samhällsbyggande funktion och är kanske särskilt viktig för samiska barn och unga. Det finns därför skäl att stärka uppbygganden av en samisk filmbransch. För att möjliggöra det behöver kompetensen för filmproduktion öka i det samiska samhället och en mer stabil ekonomisk grund skapas för att utveckla, producera och filma samernas egna berättelser, på de samiska språken. Det finns behov av samiska filmproduktionsbolag som har äganderätt till de samiska filmprojekten.

International Sámi Film Institute (ISFI) är en organisation för främjande av samisk filmverksamhet som arbetar för professionella filmarbetare över hela Sápmi. Nordiska samproduktioner är naturliga för den samiska filmindustrin. ISFI vill lägga grunden för en professionell produktion av fler samiska spelfilmer, tv-serier och dokumentärfilmer. Det ska ske genom målinriktad utveckling av högkvalitativa samiska manuskript. Målen är öka produktionen av spelfilmer för barn, satsning på samiska barn- och ungdomsfilmer och serier samt att utveckla fler originalskrivna manuskript.

För att stärka de samiska språken och kulturen i Sverige är samarbeten över nationsgränserna särskilt viktiga inom vissa delområden för att säkerställa kompetens och resurser. Produktion av film är ett sådant område. Den samiska kompetensen och resurserna för produktion av samiska filmer är begränsade i Sverige. För att möjliggöra samisk filmproduktion på ett bättre sätt än idag behövs stöd till gemensamma nordiska samarbeten.

Åtgärden innebär att Sverige i enlighet med Nordiska Rådets rekommendation 2015 (med hänvisning till artikel 45 och 56 i Helsingforsavtalet) långsiktigt bör bidra till en finansiering av ISFI, i likhet med vad Norge och Finland redan gör.

Dubbning som språkstärkande insats

Åtgärd: Undersöka intresset och förutsättningarna för en ökad omfattning av dubbade produktioner till de samiska språken.

Förhoppningen är att omfattningen och bredden av samisk filmproduktion ska öka men i realiteten kan det vara svårt att möta den efterfrågan som finns på serier, film och olika tv-produktioner på samiska gjorda med ett samiskt perspektiv. Ett komplement kan vara att öka dubbningen till de samiska språken av serier, film och annan produktion.

Ur ett revitaliseringsperspektiv är dubbning ett intressant komplement. Till att börja med ger den bättre möjligheter till ökad produktionstakt än originalproduktioner. Dessutom ger det möjligheter för fler samisktalande att arbeta med sitt språk, vilket på sikt kan öka statusen för studier i de samiska språken. Därtill finns med dubbning möjlighet för dem som inte fullt ut förstår språket att använda en dubbad version parallellt med en originalversion för att öva lyssning och språkförståelse.

Åtgärden syftar till att närmare undersöka intresset och förutsättningarna för en ökad omfattning av dubbade produktioner till de samiska språken som ett komplement till samisk originalproduktion. Det är lämpligt att Svenska filminstitutet ges i uppdrag att ansvara för åtgärden i samarbete med Giron Sámi Teáhter, som har erfarenhet av att arbeta med dubbning till samiska.

4.5 Medier, public service

Sametinget utgår i sitt arbete kring medier och public service bland annat från FN:s Urfolksdeklaration (artikel 16). Sametingets ambitioner är bland annat att det etableras egna samiska medier och att det ska finnas gemensamma gränsöverskridande presstöds- och medielösningar på nordisk bas. Medielösningarna ska ta hänsyn till att det finns flera samiska språk, att alla samer inte behärskar samiska och medierna ska spegla hela det samiska samhället. Det finns behov av ökade sändningstider och resurser i public service och ett ökat tidskriftsstöd. Vidare vill Sametinget att samisk radio och tv utvecklas till ett kvalitetsalternativ⁴⁹ för samerna ur ett självbestämmandeperspektiv och inte enbart till syfte att skydda samiskan som ett minoritetsspråk. Utifrån dessa ambitioner föreslås i det följande ett antal åtgärder som på olika vis syftar till att stärka revitaliseringen av de samiska språken och främja samiskans möjligheter som levande språk.

⁴⁹ Allmännyttig radio och TV som syftar till att ge den samiska allmänheten, och andra intresserade, en särskild sorts berikande programutbud i enlighet med public serviceavtalen.

Tidskriftsutgivning

Åtgärd: Säkerställa resurser för att garantera en regelbunden och kvalitativ tidningsutgivning av helt eller delvis samiskspråkiga tidskrifter i Sverige.

Det finns behov av ökade resurser till samiskspråkiga tidskrifter i Sverige. Sametinget fördelar verksamhetsbidrag till ungdomstidskriften *Nuorat* och magasinet *Samefolket*. Publikationerna främjar de samiska språken genom att minst 25 procent av innehållet är på samiska. Åtgärden innebär att samiska tidskrifter tillförs mer resurser för att garantera en regelbunden och kvalitativ tidningsutgivning på samiska i Sverige.

Public service

Åtgärd: SR, SVT och UR bör ges uppdrag att gemensamt utarbeta en plan för att skapa en samisk enhet inom public service.

I december 2019 fattade regeringen beslut om det nya sändningstillståndet för public service-bolagen åren 2020-2025. Sametinget framförde synpunkter och förslag till ändringar i sändningstillstånden för public service innan det nya sändningstillståndet beslutades. Åtgärdena som föreslås nedan siktar på att skapa förändringar i de sändningstillstånd som ska gälla från 2026. Åtgärdena är delvis av en sådan karaktär att det finns möjlighet för public servicebolagen att, på frivillig basis, beakta dem innan 2026.

Med utgångspunkt att samerna är ett urfolk

Åtgärd: Utveckla samisk radio och TV till ett kvalitetsalternativ för samer, med hänsyn taget till samernas ställning som urfolk och rätt till självbestämmande.

Samerna är en nationell minoritet och ett urfolk i Sverige och intar en särställning i detta avseende. Samiskan är ett erkänt minoritetsspråk och det är av betydelse att public service-bolagen får i uppdrag att ta hänsyn till detta. Den samiska allmänhetens rätt till mångsidighet och kvalitet i programutbudet förtydligas genom att mångsidighet och kvalitet skrivs in i sändningstillstånden, i likhet som Norge angett i NRK-plakaten § 16, förslagsvis i ny paragraf gällande urfolket samerna.

Vidare bör de nordiska staterna ta gemensamt ansvar för att vidta effektiva åtgärder för att samordningsvis utveckla och främja urfolket samernas kulturella mångfald genom public service-bolagen. Det bör utformas ett uppdrag att utveckla public service så att samordning sker av samiska resurser i de nordiska länderna i syfte att främja samiska språket och kulturen. Detta uppdrag bör beakta att samer i Ryssland ska kunna delta i samordning då möjlighet ges.

Både kvalitet och kvantitet

Åtgärd: Public servicebolagen ska ta hänsyn till både kvantitet och kvalitet i sändningarna på samiska.

Det är viktigt att de samiskspråkiga sändningarna har hög kvalitet och att samiskan är vårdad och begriplig. För att public service ska kunna spegla bredden i och utvecklingen av det samiska samhället bör både sändningstid och resurser öka. Utgångspunkten ska vara

densamma för public service på svenska och på samiska, nämligen att hänsyn ska tas till både kvantitet och kvalitet i sändningarna.

Språkvård

Åtgärd: Public servicebolagen bör beakta de samiska språkens behov av språkvård i verksamheten.

Public servicebolagen i Sverige ska åläggas ett större ansvar för de samiska språken och kulturen, på samma sätt som den norska staten ålägger NRK i Norge. Ansvar skrivs in särskilt i sändningstillståndet genom en ny paragraf gällande urfolket samerna.

Public servicebolagen ska beakta språkvårdsfrågor enligt sändningstillstånden som beslutas av regeringen. Samtidigt är samiskan urfolket samernas språk och tillika ett av de erkända minoritetsspråken. Samiskans ställning finns bland annat reglerat i språklagen (2009:600). Utifrån samiskans särskilda ställning är det rimligt att samiskans behov av språkvård beaktas i public serviceföretagens verksamhet. Förutom att bidra till att revitalisera de samiska språken så bidrar det till god kvalitet på public servicesändningarna. I Norge arbetar public service aktivt med språkvårdsfrågor som rör samiskan och har ett uppdrag kring detta.

Bättre och samordnad public service för samer

Idag bedrivs den samiskspråkiga verksamheten i små, förhållandevis resurssvaga enheter inom respektive public servicebolag. Genom att sammanföra dessa små resurssvaga enheter skulle det vara möjligt att få en publicistiskt och programmässigt starkare enhet. En sådan enhet skulle på ett bättre sätt kunna hävda sin integritet och stärka den redaktionella självständigheten. En samordnad lösning skulle säkra en positiv utveckling inom samisk radio och tv. I kombination med att public serviceföretagen ges ett större ansvar för samiska språket och kulturen skulle en samordnad verksamhet kunna bli en stark kraft i arbetet med att främja de samiska språken.

SR, SVT och UR bör gemensamt utarbeta en plan för att skapa en samisk enhet inom public service. I planen bör ingå att utarbeta en organisationsmodell som tar sikte på ett mer självständigt samiskt etermediecentrum enligt den modell som NRK skapat för samisk radio och tv på norsk sida av Sápmi. Det är viktigt med en nära dialog med urfolket samerna i denna process. Det är dessutom av betydelse att utvecklingen mot en bättre och samordnad public service för samer inte leder till en minskning av plats och synlighet av samisk kultur och språk i den ordinarie programtablån. I stället bör, i enlighet med bedömningen i utredningen *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (2017:60), samerna och de andra nationella minoriteterna ges ökad plats och synlighet i public service och annan media.

Uppdraget bör utformas med syfte att säkra utvecklingen av samisk radio och samisk tv ur ett självbestämmandeperspektiv.

5. Förbättrat gränsöverskridande samarbete

Sápmi är samernas område i fyra länder med en gemensam kultur, eget samhällsliv och egna språk. Gränsöverskridande släktrationer är för många samer snarare norm än undantag. Redan den så kallade Lappkodicillen från den 7 och 18 oktober 1751 lade en grund för gränsöverskridande samarbete och bekräftade samernas rättigheter enligt gammal sedvana.

I propositionen *Nationella minoriteter i Sverige* (prop. 1998/99:143) behandlades frågan om samarbete över nationsgränserna. Regeringens bedömning var att Sverige fortsättningsvis bör verka för att det gränsöverskridande samarbetet på såväl nationell som regional och lokal nivå ska inriktas på olika frågor av intresse för de nationella minoriteterna såsom kultur, historia, språk, religion med mera. I slutbetänkandet *Nästa steg? Del 2. Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:88) gjordes bedömningen att det kan finnas anledning för regeringen att se över formerna för det nordiska samarbetet på statlig nivå kring nationella minoriteter och minoritetsspråk samt intensifiera ansträngningarna att finna gemensamma nordiska lösningar. Det har skett lite i fråga om det gränsöverskridande samarbetet på nationell nivå sedan 1999. På lokal och regional nivå pågår ett visst gränsöverskridande samarbete inom områden som rör samer och samiska intressen, framförallt mellan Norge, Finland och Sverige och i enstaka fall Ryssland. Sametinget i de tre nordiska länderna samverkar inom ramen för Samiskt parlamentariskt råd (SPR). På nationell nivå finns ett nordiskt samarbete mellan sametingspresidenterna och sameministrarna i de tre länderna. I tidigare avsnitt finns vissa förslag som rör gränsöverskridande samarbeten inom särskilda områden, till exempel i fråga om läromedel (3.8), språkteknologi (2.1) och film (4.4).

Stärka och utveckla gränsöverskridande samarbeten i Sápmi

Åtgärd: Stärka och utveckla det gränsöverskridande samarbetet mellan länderna i frågor som rör de samiska språken. En samlad och gemensam insats på nationell nivå bör vidtas för att initiera denna process.

De gränsöverskridande insatserna för att stärka de samiska språken motsvaras av Sveriges åtaganden enligt artikel 14 i *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* som berör avtal mellan stater för att främja kontakterna mellan dem som använder samma minoritetsspråk och för att främja samarbetet till förmån för minoritetsspråk som används i samma form. Det finns stöd för sådant samarbete i artikel 18 i *Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* som anger att stater ska uppmuntra sådant samarbete när personer som tillhör minoriteterna önskar det.

Åtgärden syftar till att stärka och utveckla det gränsöverskridande samarbetet mellan länderna i frågor som rör de samiska språken. En samlad och gemensam insats på nationell nivå bör vidtas för att påbörja denna process. Sametinget och ansvarig minister i Sverige bör initiera en sådan gemensam insats inom ramen för det nordiska samarbetet. Nordiska ämbetsmannaorganet för samiska frågor, NÄS, bör få i uppdrag att förbereda initiativet. Områden där det skulle behövas en gemensam insats på nationell nivå för att stärka och utveckla det gränsöverskridande samarbetet gällande språk är till exempel inom utbildningskedjan, uppmärksammandet av FN:s urfolksspråkårtionde, litteratur, public service, språkteknologi, hälsofrågor och idrott.

6. Synliggörande och statushöjning

Sverige har genom att ratificera Europarådets ramkonvention åtagit sig⁵⁰ att vidta åtgärder som på olika vis bidrar till synliggörande och statushöjning av de samiska språken. Enligt skrivelsen *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (skr. 2017/18:282) bör kunskapen om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken, liksom deras synlighet i samhället öka. Därför bör det kunskapshöjande arbete som bedrivs av en bredd av olika aktörer fortsätta och utvecklas. Det är särskilt angeläget att kunskapen om samernas och de övriga nationella minoriteternas rättigheter ökar inom offentlig sektor.

I fråga om synliggörande av samisk kultur och de samiska språken har public service-företagens verksamhet inom radio och tv, i likhet med andra insatser inom kulturområdet, en viktig betydelse (se kapitel 4). Skyltning av platser och orter på de samiska språken är exempel på hur de samiska språken synliggörs (se avsnitt 2.3). Så som angivits i regeringens skrivelse bör synligheten och kunskapen öka i samhället, inte minst inom offentlig sektor. Nedan följer ett antal åtgärder som syftar till att verka såväl synliggörande som statushöjande för de samiska språken.

Attitydförändrande insatser bland allmänheten

Åtgärd: Stärka de samiska språkens status bland allmänheten genom attitydförändrande insatser.

I språklagen (2009:600) anges i 8§ att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Diskrimineringsombudsmannen (DO) har i en rapport lyft fram samers erfarenheter av rasism och diskriminering.⁵¹ Rapporten visar bland annat att samer blir utsatta för kränkningar, nedlåtande rasistiska kommentarer och diskriminering på arbetsplatser samt diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet. Rasismen gör att samer i vissa delar av landet inte vill klä sig i kolt eller tala samiska offentligt på grund av rädsla för våld eller verbala påhopp.

Situationen har i mångt och mycket inte förändrats de senaste tio åren. Snarare finns det skäl att tro att situationen har förvärrats. Inte minst Högsta domstolens dom i Girjas målet⁵² har lett till en ökning av kränkningar riktade mot samer, så som plågade och tjuvskjutna renar och nedlåtande kommentarer och påhopp på samer i sociala medier m.m.

Det är statens ansvar att motverka de negativa attityder och kränkningar som riktas mot enskilda samer och mot samerna som folk. En del i det arbetet är att vidta åtgärder för att stärka samiskans status hos allmänheten genom attitydförändrande insatser. Sådana åtgärder måste ske på bred front för att få effekt. Inte minst måste ett arbete ske på lokal nivå, ute i kommuner där samer lever och verkar. Genom att förändra det omgivande samhällets syn på samiska är det möjligt att lyfta språkens status. Därigenom kan stigmat att tala samiska i offentliga sammanhang brytas och istället ersättas av en stolthet och glädje över att tala sitt språk.

⁵⁰ Se bland annat artikel 7, 9 och 12 i Ramkonvention .om skydd för nationella minoriteter.

⁵¹ Diskriminering av samer, DO 2008.

⁵² Högsta domstolens dom i januari 2020 i målet mellan Girjas sameby och staten om rätten att upplåta småviltsjakt och fiske på samebyns område ovan odlingsgränsen.

För att åtgärden ska få effekt bör flera myndigheter och organisationer ges ansvar för att inom sina områden arbeta attitydförändrande. Till att börja med bör Skolverket, Socialstyrelsen, Statens kulturråd och Forum för levande historia ges i uppdrag att arbeta attitydförändrande inom sina respektive ansvarsområden. Uppdrag bör ges till Sametinget att identifiera verksamheter med behov av attitydfrämjande åtgärder.

Språk som diskrimineringsgrund

Åtgärd: Införa språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen (2008:567).

Sametinget arbetar för att en särskild lag som reglerar och säkerställer samernas språkliga rättigheter ska införas i Sverige, en lagstiftning som stärker samernas status som ett folk.

För att säkerställa samers språkliga rättigheter, är det viktigt att svensk lagstiftning harmoniserar med de internationella överenskommelser Sverige har antagit. Sametinget har uppmärksammat att det finns otydligheter och/eller svagheter i lagformuleringar som kan försvåra det samiska språkarbetet. En annan problematik är att det finns en okunskap om samiska rättigheter hos såväl enskilda som hos myndigheter som har en skyldighet att säkerställa dessa rättigheter. Därför är ett fortsatt arbete med lagstiftning och implementering av lagstiftning högst nödvändig.

Europarådet har i sina återkommande granskningar av Sveriges efterlevnad av Ramkonventionen, bland annat i ministerkommitténs resolution från den 11 juni 2013, tagit upp att diskrimineringslagen (2008:567) inte uttryckligen innefattar diskriminering baserad på språk. Sametinget har vid flera tillfällen föreslagit en utredning av möjligheterna att införa språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen. Det finns åtskilligt som talar för att språk skulle kunna ingå som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen. Det skulle öka samstämmigheten med konventionsåtaganden såsom artikel 14 i *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna*. Språk anges även som en grund för diskriminering i artikel 2 i FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

Det skulle vara en kraftfull åtgärd i arbetet med att stärka de samiska språkens status hos allmänheten som föreslås i föregående åtgärd.

Värdesätta språkkunskaper vid rekrytering

Åtgärd: Uppmuntra förvaltningsmyndigheter att vid rekrytering och lönesättning ange kunskaper i samiska som krav eller merit, på motsvarande sätt som andra specialkunskaper.

Vid rekrytering av personal inom offentlig sektor anges sällan kunskaper i de samiska språken som ett krav eller en merit vid anställning. Detta trots att lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk ger den enskilde rätten att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter. Regeringen har uttalat att det inte följer någon skyldighet av bestämmelserna i lagen att omedelbart skaffa språkkunnig personal men att kunskaper i minoritetsspråk bör vara en merit vid rekrytering (se prop. 2008/09:158, s. 104–105 respektive 138).

Trots att mer än ett decennium har gått sedan regeringen konstaterade att kunskaper i samiska borde vara en merit vid rekrytering av personal inom offentlig sektor är det mycket lite som tyder på att en förändring i denna riktning har skett, trots att en sådan åtgärd skulle underlätta för kommuner i förvaltningsområdet att erbjuda service och omsorg på samiska.

Det bör genomföras en åtgärd som syftar till att uppmuntra förvaltningsmyndigheter att vid rekrytering och lönesättning ange kunskaper i samiska som krav eller merit, på motsvarande sätt som andra specialkunskaper. I åtgärden bör goda exempel lyftas fram och förvaltningskommuners möjligheter att kompetensutveckla personal betonas.

Sametinget ska föregå med gott exempel

Åtgärd: Sametinget ska, i särskild ordning, lägga fast insatser som syftar till att ytterligare synliggöra samiskan och stärka de samiska språkens status.

Sametinget ansvarar för att leda det samiska språkarbetet och har både i den rollen och i rollen som folkvalt organ för det samiska folket en viktig funktion att synliggöra de samiska språken och höja samiskans status.

Redan idag arbetar Sametinget aktivt med att synliggöra de samiska språken och verka för att språkens status höjs. Det sker bland annat genom att sprida information om de samiska språken, simultantolka debatter i plenum, arbeta språkvårdande samt använda de samiska språken i informationsmaterial och på webben. Det finns skäl att tro att Sametinget skulle kunna föregå med ytterligare exempel i dessa frågor och därigenom inspirera och stödja förvaltningsmyndigheter och andra i att utveckla sitt arbete med att synliggöra samiskan.

För Sametingets del skulle språkets status kunna stärkas genom en rad olika insatser. Det är rimligt att en bedömning av samtliga tänkbara åtgärder sker samlat och, på lämpligt sätt, kopplas ihop med Sametingets språkpolitiska handlingsprogram. Åtgärden innebär att Sametinget, i särskild ordning, lägger fast insatser som syftar till att ytterligare synliggöra samiskan och stärka de samiska språkens status.

7. Uppföljning av handlingsprogrammet

Handlingsprogrammet för bevarande av de samiska språken innehåller förslag både på lång och kort sikt som ska ge förutsättningar för de samiska språken att fortleva. I väntan på att mer genomgripande åtgärder ska komma till stånd kan även kortsiktiga åtgärder ge viss effekt. Åtgärder behöver vidtas inom flera olika samhällssektorer. Det kan innebära regeringsuppdrag till myndigheter som ansvarar för olika områden samt förändringar inom regeringskansliet. En del åtgärder kan snabbt genomföras medan andra behöver längre beredning för att komma till stånd.

Uppföljningen av handlingsprogrammet bör inbegripa hur de föreslagna åtgärderna genomförs och möjliggörs genom finansiering samt vilken effekt de får. De åtgärder som får effekt på sikt kan med fördel ses som delmål för det övergripande målet och vara vägledande för bedömning och utvärdering av handlingsprogrammet. Beroende på utfallet av utvärderingen ges förslag på revidering av handlingsprogrammet eller nya åtgärder.

Förslagsvis görs den första uppföljningen fyra år efter att åtgärderna i handlingsprogrammet börjat genomföras och därefter cykliskt med jämna intervall. Även Samiskt språkcentrums årliga lägesrapporter kan göra nedslag i genomförda åtgärder och följa upp resultaten på utvalda samhällsområden, exempelvis skola och utbildning.

Eftersom Sametinget redan har i uppdrag från regeringen att följa upp minoritetslagen och minoritetspolitiken, kan även uppföljningen av handlingsprogrammet vara ett ansvar som läggs på Sametinget. Hur uppföljningen ska utformas och genomföras kan regeringen och Sametinget komma överens om.

8. Samråd och dialog

I arbetet med att leda det samiska språkarbetet är olika språkaktörer – så som organisationer, språkbärare, talare, översättare, pedagoger, tolkar, språkaktivister, myndigheter, kommuner och alla andra som vill bära, lära ut, stödja och revitalisera de samiska språken – avgörande för Sametingets möjlighet och förmåga att leda och utveckla det samiska språkarbetet. Det finns även ett flertal förvaltningsmyndigheter, såväl kommuner som statliga myndigheter, som har viktiga roller i arbetet med att stärka, synliggöra och revitalisera de samiska språken. Sametinget har i utarbetandet av förslaget till handlingsprogram inhämtat kunskap och erfarenheter från och fört dialog med framförallt Sameskolstyrelsen, Länsstyrelsen i Stockholms län, Statens kulturråd, Statens skolverk, Universitets- och högskolerådet, lärosäten med ansvar för samiska, Samernas Utbildningscentrum, Giron Sámi Teáhter, Sveriges kommuner och landsting, Kungliga biblioteket samt Institutet för språk och folkminnen (Isolf). Dessa dialoger måste fortsätta.

Ett handlingsprogram för bevarande av de samiska språken måste ha förankring hos talare och språkbärare. Det är deras motivation, beslutsamhet och kapacitet att planera och engagera sig som utgör grundförutsättningen för att åtgärderna i handlingsprogrammet ska bli verkliga och effektiva. Sametinget har genom såväl politiker som tjänstepersoner löpande dialog och samråd med dessa viktiga språkaktörer. Som en del i arbetet med att ta fram förslaget till handlingsprogram har särskilda samråd med talare och språkbärare hållits, både samlat och inom respektive språkgrupp. Samråden har bidragit med viktig kunskap till handlingsprogrammet.

En förutsättning för genomförandet av handlingsprogrammet är att situationen för språken fortlöpande följs upp så att rätt åtgärder kan vidtas för rätt språk och i rätt skede. För att göra detta möjligt behövs fortsatta samråd och en kontinuerlig dialog mellan Sametinget och olika språkaktörer. Sametinget avser att säkerställa en fortsatt förankring av språkarbetet, såväl när det handlar om arbetet med att leda det samiska språkarbetet som genomförandet av handlingsprogrammet för bevarande av de samiska språken.

9. Konsekvensbeskrivning och kostnadsberäkning

I Sametingets uppdrag att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarandet av samiska ingår att kostnadsberäkna och analysera konsekvenserna av förslagen. Om förslagen påverkar kostnader eller intäkter för kommuner eller regioner ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas. Om förslagen har betydelse för den kommunala självstyrelsen, ska konsekvenserna i det avseendet anges.

Sveriges förpliktelser

Målsättningen för samtliga åtgärder är att på olika sätt och utifrån skiftande perspektiv bidra till arbetet med att bryta den pågående språkbytesprocessen och till revitalisering av de samiska språken. Generellt innebär konsekvenserna av förslagen att de samiska språken används, bevaras och utvecklas som levande språk i Sverige, att samerna ges möjlighet att tillägna sig, använda och utveckla sina samiska språk i samhället och att språken förs vidare till nästa generation.

Att säkra de rättigheter den samiska individen har till sitt språk och sin kultur är lagstiftarens ansvar. Sverige har förpliktelser gentemot samerna som urfolk. Som bevis på sin medvetenhet om mänskliga rättigheter och sitt ansvar gentemot sitt urfolk har Sverige undertecknat en rad olika internationella konventioner och deklARATIONER som stärker samernas språkliga rättigheter. Det betyder att det också är statens ansvar att samer ska kunna bevara, återta och utveckla samiskan. Som exempel kan nämnas samiska barns rätt till undervisning på och i sitt språk. Samiska barn har rätt att lära sig sitt modersmål genom skolsystemet, som är statens ansvar att tillrättalägga. För att säkerställa samers rätt till icke-diskriminering kan positiv särbehandling vara nödvändig för att vända en negativ samisk språkutveckling.

Vidare är staten skyldig att ta de merkostnaderna som uppstår för samiskans revitalisering. Eftersom de samiska språken återfinns i Sverige, Norge, Finland och Ryssland och därmed med andra ord inte har ett enskilt hemland, innebär det att de nordiska länderna måste ta ett särskilt ansvar för en jämlik status och utvecklingsmöjligheter för de samiska språken.

Sametinget har ett stort ansvar i att både sätta mål för det samiska språkarbetet och införliva språkmålen i sin egen verksamhet för att visa att de samiska språken värdesätts. Sametinget ska sträva efter att göra samiska till det första språket genom att använda det, synliggöra det, arbeta mot beslutsfattare och myndigheter för att stärka de samiska språkens status och samers språkliga rättigheter, agera språkstöd för den samiska allmänheten och samordna det sam-nordiska samiska språkarbetet.

Det samiska folket har språkligt självbestämmande

Det är det samiska folket med sina institutioner och organisationer som har kompetens att leda det samiska språkarbetet. Sametinget bör ha självbestämmande i det samiska språkarbetet men i dagsläget regleras Sametingets arbete i hög grad genom de ekonomiska ramarna. Sametinget äskar medel för språkinsatser men det är upp till regeringen och departementen att utifrån sin bedömning avgöra huruvida dessa insatser är nödvändiga eller inte och bevilja medel för dem. Detta innebär i realiteten att Sametinget och det samiska folket inte har självbestämmande i det samiska språkarbetet. Sametingets inställning är att tillräckliga medel ska tilldelas för att Sametinget självt ska kunna göra prioriteringar i språkarbetet. Det är avgörande att det finns tillräckliga resurser för att kunna uppfylla de fastställda språkmålen.

Alla samer har grundläggande språkliga rättigheter

Alla samer ska ha tillgång till grundläggande rättigheter såsom rätt till vård, omsorg och utbildning i och på samiska oavsett var de bor i Sverige. Dessa rättigheter är knutna till samerna som individer och Sverige har erkänt dessa rättigheter genom de internationella konventioner och deklarationer som undertecknats. I dagsläget hindrar bland annat lagstiftning, strukturer och attityder tillgången till dessa rättigheter. Istället upplever många samer att en ständig kamp måste föras för att få tillgång till språkliga rättigheter. Många känner inte heller till vad de har rätt till, vilket gör att man inte hävdar sina rättigheter. Myndigheter, kommuner och andra verksamheter är skyldiga att aktivt erbjuda service och information på de samiska språken.

Samiskan är huvudspråk i Sápmi/Sábme/Sábmie/Saepmie

Samiskan är samernas språk som har använts i samernas traditionella område innan Sverige existerade som nationalstat. Med andra ord har samiskan minst lika lång historia i nationalstaten Sverige, som svenskan har. Därför ska samiskan ha status som huvudspråk i Sápmi/Sábme/ Sábmie/ Saepmie vilket innebär att det ska kunna användas inom alla samhällsområden. Det allmänna ska ha ett särskilt ansvar för att samiskan används och utvecklas.

Alla samer har möjlighet att återta och/eller utveckla sitt samiska språk

Samer har olika språkbakgrund. Därför är det viktigt att alla samer, oavsett ålder eller var de bor, om de har ett funktionshinder, om de är första-, eller andraspråkstalare eller har fått genomgå en samisk utbildningsväg eller inte, ska ha möjlighet till utbildning i samiska utifrån sin egen individuella nivå. Eftersom samiska på många håll inte överförs naturligt mellan generationer eller har självklara domäner där den används, är utbildning i samiska en avgörande faktor för språkets framtid. Det gäller alla former av utbildning; förskola, grundskola, sarskola, gymnasium, gymnasiesarskola, universitet och andra typer av kurser och fortbildning.

Antalet barn och unga med samiska som förstaspråk ökar

För många samer har den naturliga överföringen av samiskan mellan generationerna brutits och samiskan används inte längre som dagligt språk. De personer som har samiska som sitt (eller ett av sina) förstaspråk är få till antalet och lever utspridda, många tillhör den äldsta generationen. Ett vitalt och välmående språk förutsätter talare med förstaspråkskompetens, som på ett naturligt sätt skapar samiska språkdomäner och överför språket till kommande generationer. För att vända språkbytesprocessen måste förstaspråkstalare lyftas fram och stärkas genom att den språkskatt de bär på tas till vara. Det ger förutsättningar att föra över språket till andra och skapa fler förstaspråkstalare. Det är viktigt att språket används naturligt bland barn och ungdomar, och en förutsättning för detta är förstaspråkskompetens.

Samiskan ska vara synlig i samhället

Synlighet innebär att den talade samiskan har en självklar plats i samhället. En huvudprincip i ett språks vitalitet är att det används. Synlighet innebär att samiskan ska vara synlig och närvarande i informationsflödet och skyltning. Media är en viktig domän i synliggörandet av språket och därför ska alla typer av medier finnas på de samiska språken. Särskilt viktiga är arenor för samisk barn och ungdom där språket syns och används eftersom ett livskraftigt språk talas av yngre generationer. När samiskan synliggörs i samhället blir allmänheten mer medveten om samernas närvaro och de samiska språken, vilket kan förändra attityderna i positiv riktning.

Starka traditionella språkdomäner

Samiskan är central i árbediehtu/árbemáhtto/árbbiemáhttu/aerpiemaahoe (samisk traditionell kunskap), då språket är ett verktyg genom vilket den traditionella kunskapen bevaras, vidareförmedlas och kommuniceras. Árbediehtu och språken har uppstått och utvecklats genom de aktiviteter våra förfäder utförde och inom vissa områden blivit så specifika att de representerar traditionella fackspråk. När aktiviteterna upphör, slutar även fackspråket att användas. På grund av språkbytet från samiska till svenska har svenskan på många håll tagit samiskans plats inom de traditionella samiska språkdomänerna. Samiskan är en oersättlig nyckel i bevarandet av árbediehtu/árbemáhtto/árbbiemáhttu/aerpiemaahoe, på samma sätt som samiska traditionella levnadssätt, näringar och aktiviteter är avgörande för bevarandet av dessa specifika delar av språket. Starka traditionella näringar och aktiviteter är centrala för den samiska språkutvecklingen i sin helhet.

Språkarbete i Sápmi/Sábme/Sábmie/Saepmie är gränslöst

De samiska språkgränserna går på tvären genom nationsgränserna och de samiska språken som finns på svensk sida finns även på finsk och norsk sida av Sápmi/Sábme/Sábmie/Saepmie. Det är för Sametinget självklart att det samiska språkarbetet också ska vara gränslöst i den förståelsen att det sker på ett samnordiskt plan. Samarbetet kring språkvård ska följa de samiska språkgränserna snarare än nationsgränserna. Produktion av litteratur, medieutbud, musik, film och andra kulturella utbud ska finnas tillgängliga för samer oavsett på vilken sida av gränsen de bor. Det ska vara möjligt för samer att få tillgång till samisk samhällsservice och utbildningsalternativ i alla de nordiska länderna.

Samiska i offentlig verksamhet ska vara vårdad, enkel och begriplig

Offentlig samiska, det vill säga samiska som används av myndigheter, kommuner och media kan genom sin synlighet bli normskapande för allmänheten. Därför är det viktigt att offentlig samiska skrivs enligt överenskomna ortografier och principer och används på ett vårdat och språkmedvetet vis. Ett kontinuerligt samnordiskt samiskt språkvårdsarbete är helt nödvändigt för att säkerställa att lokala kännetecken och variationer tas i beaktning i språknormeringen, och att majoritetsspråkens påverkan på samiska begränsas. Ortnamn ska användas enligt god ortnamnsed. Offentlig samiska ska vara enkel och begriplig så att den samiska allmänheten kan ta del av och förstå den information som delges dem.

Sametinget ska agera som förebild

Sametinget leder det samiska språkarbetet och har därför ett stort ansvar i att införliva språkmålen i sin egen verksamhet. Sametingets handlande ska visa att samiskan används, värdesätts och stärks och visa hur samiska ska bli vårt första språk. Det språkpolitiska arbetet ska utformas genom Sametingets språknämnd, styrelse och plenum. Kansliet ska ha ansvaret att verkställa språkarbetet internt i organisationen och stötta den politiska delen språkligt.

Konsekvenser för kommuner och skolhuvudmän

Förslagen i avsnitt 3.3.1 och 3.4.1 som motsvarar det som föreslås i utredningen *Nationella minoritetsspråk i skolan, förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering, SOU 2017:91*, kan medföra vissa konsekvenser för skolhuvudmännen. Detta har redovisats och beräknats i betänkandet och därför hänvisar vi till detta.

Förslagen inskränker inte det kommunala självstyret.

Konsekvenser för staten och statliga myndigheter

Sametinget lämnar en del författningsförslag, som ska leda till ett förbättrat skydd för bevarandet och utvecklingen av de samiska språken. Sametinget föreslår att en samisk språklag inrättas (avsnitt 1.1) och att språk som en diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen införs (avsnitt 6). Därutöver föreslås åtgärder för att stärka elevernas tillgång till undervisning i de samiska språken, vilka kan betyda författningsändringar (avsnitt 3.2.1, 3.3.2, 3.4.1, 3.6.1).

Vissa konsekvenser och kostnader går att bedöma mer konkret medan andra är svårare att uppskatta. En del förslag i exempelvis avsnitt 1.4, 1.5, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2.1, 3.6.2, 3.9, 4.1, 4.2, 4.4, 5 bygger på att uppdrag lämnas till myndigheter, vilket kan få konsekvenser för statens finanser. Även kostnader på förslag som berör public-service i avsnitt 4. 5, kan få konsekvenser för statens finanser.

Förslag inom utbildningsområdet som behandlats i utredningen *Nationella minoritetsspråk i skolan, förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering, SOU 2017:91* har kostnadsberäknats och analyserats i nämnda utredning. Sametinget hänvisar därför till detta. Se förslagen i avsnitt 3.3.1 och 3.4.1. Motsvarande gäller förslagna insatser i utredningen *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället, SOU 2018:57*. Se förslaget i avsnitt 4.3.

I det följande redovisas en uppskattning över kostnader av de uppdrag som inte bedöms rymmas inom de olika myndigheternas befintliga anslag. Förslagen baseras på uppskattade kostnader för personalresurser, verksamhets- och driftkostnader, lokalhyra och investeringskostnader samt för projektmedel och ev. forskningsfinansiering.

Sametinget föreslår att regeringen tillskjuter Sameskolstyrelsens ramanslag 3 000 000 kronor för ökad produktion av läromedel (avsnitt 3.3.1, 3.8, 3.8.1, 3.8.2) samt för ökad omfattning av tvåspråkig undervisning. Vidare anser vi att det är av vikt att ytterligare medel avsätts för utvecklingsinsatser. Sameskolstyrelsen behöver 16 000 000 kronor i projektmedel under tre år för utveckling av föreslagna utbildningsinsatser (avsnitt 3.1, 3.2.1, 3.3.1). Därutöver föreslås 2 000 000 kronor i projektmedel för ett år (avsnitt 3.2.1, 3.3.1, 3.8.1).

Sametinget bedömer att Skolverket får en kostnadsökning under ett år på 1 000 000 kronor för genomförande av förslagen i avsnitt 3.2.1. För genomförande av förslaget i avsnitt 3.7 beräknas kostnaden bli 500 000 kronor årligen.

Förslagen som rör Umeå universitet, i avsnitt 3.5, 3.6.1, 3.6.2 innebär en kostnadsökning som kan få konsekvenser för statens finanser.

Kostnaden för Myndigheten för yrkeshögskolan att genomföra förslaget i avsnitt 3.7 är beräknad till totalt 100 000 kronor.

Vi uppskattar att Socialstyrelsen får en kostnad på 1 000 000 kronor för genomförandet av förslaget i avsnitt 3.9.

Sametinget föreslår att regeringen ger ett antal särskilda uppdrag eller utökade uppdrag till myndigheterna. Detta kommer ge upphov till en årlig kostnad om 3 000 000 kronor, samt en kostnad under tre års tid på 5 600 000 kronor årligen och en engångskostnad om drygt 3 900 000 kronor.

Inrättande av särskilt språkanslag⁵³

Sametinget föreslår att resurser tillförs myndigheten för ansvaret att leda det samiska språkarbetet i forma av ett särskilt språkanslag (avsnitt 1.3).

Under de senaste åren har Sametinget haft språkverksamheter som fördelats på myndighetens olika anslag, anslagsposter och via särskilda uppdrag. Genom att inrätta ett språkanslag kan samtliga verksamheter avseende språk slås samman. Det skulle till exempel innebära att ap.14 Språkcentrum som idag inryms under anslag 7:1 Åtgärder för nationella minoriteter skulle kunna flyttas, liksom finansieringen för Giellagáldu från 1:2 Bidrag till allmän kulturverksamhet.⁵⁴

Sammanlagt uppskattas de fasta kostnaderna till 60 000 000 kronor årligen.

Därtill kommer kostnader för projekt för kortare och längre tidsperiod med 31 000 000 kronor.

Sametinget bedömer att kostnader som belastar språkanslaget för förslagen i:

- avsnitt 1 kommer att uppgå till 25 000 000 kronor. Därtill kommer en kostnad vart 6:e år på 500 000 kronor.
- avsnitt 2 kommer att uppgå till 24 000 000 kronor. Därtill kommer projektkostnaden under en treårs period på 18 000 000 kronor årligen.
- avsnitt 3 kommer att uppgå till 10 000 000 kronor plus 30 000 000 kronor i projektmedel.
- avsnitt 4 kommer att uppgå till 500 000 kronor i projektmedel under ett år.
- avsnitt 6 kommer att uppgå till 1 000 000 kronor.

Kulturanslag

Sametinget beräknar att kostnaden av förslaget i avsnitt 1.5 blir 2 000 000 kronor årligen. I avsnitt 4 beräknas kostnaderna till 69 000 000 kronor. Den sammanlagda kostnaden för dessa är 71 000 000 kronor. Vi föreslår att *Utgiftsområde 17, 1:2 ap 5 Bidrag till samisk kultur* utökas årligen med detta belopp, det vill säga 71 000 000 kronor. Därutöver tillkommer i avsnitt 1.5 och avsnitt 4 projektkostnader under ett år på 2 000 000 kronor.

⁵³ Sametinget, Budgetunderlag 2021-2023, dnr 1.3.3-2020-366

⁵⁴ *ibid*



2019-11-14
Ku2019/01888/CSM

Kulturdepartementet

Sametinget
Box 90
981 22 Giron/Kiruna

Uppdrag till Sametinget att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarande av samiska

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Sametinget att utarbeta ett förslag till ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de samiska språken (nordsamiska, sydsamiska, lulesamiska, umesamiska och pitesamiska). Handlingsprogrammets syfte är att främja möjligheten för de samiska språken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige.

Arbetet med att utarbeta förslaget till handlingsprogram ska följa de utgångspunkter som anges i skrivelsen Nystart för en stärkt minoritetspolitik (skr. 2017/18:282). Sametinget ska kostnadsberäkna och analysera konsekvenserna av sitt förslag. Om förslagen påverkar kostnader eller intäkter för kommuner eller landsting ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas. Om förslagen har betydelse för den kommunala självstyrelsen, ska konsekvenserna i det avseendet anges.

I genomförandet av uppdraget ska samråd med samiska civilsamhällesorganisationer ske. Sametinget ska i samband med genomförandet föra en dialog med Institutet för språk och folkminnen med anledning av Institutets pågående uppdrag att utarbeta ett förslag till handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken (Ku 2019/01339/CSM).

Sametinget ska inhämta kunskap och erfarenheter från och föra dialog med Länsstyrelsen i Stockholms län, Statens kulturråd, Statens skolverk, Universitets- och högskolerådet, Sameskolstyrelsen, lärosäten med ansvar för

samiska, Sveriges kommuner och landsting samt andra myndigheter och aktörer som Sametinget bedömer är relevanta.

Sametinget ska senast den 17 juni 2020 redovisa uppdraget till Regeringskansliet (Kulturdepartementet).

Finansiering

Den totala kostnaden för att genomföra uppdraget under 2019–2020 beräknas uppgå till 500 000 kronor.

För uppdragets genomförande får Sametinget under 2019 disponera högst 300 000 kronor. Kostnaderna ska belasta det under utgiftsområde 1 Rikets styrelse uppförda anslaget 7:1 Åtgärder för nationella minoriteter, anslagspost 14.

Regeringen beräknar att 200 000 kronor ska avsättas för 2020.

Skälen för regeringens beslut

Av språklagen (2009:600) och lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk följer ett särskilt ansvar att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Därtill ska barns användning av det egna minoritetsspråket främjas särskilt.

I proposition En stärkt minoritetspolitik (prop. 2017/18:199) konstaterar regeringen att språk och kultur är kärnan i de nationella minoriteternas identitet. En fungerande överföring av språk och kultur mellan generationer är därför en central uppgift för minoritetspolitiken.

I skrivelsen Nystart för en stärkt minoritetspolitik (skr. 2017/18:282) gör regeringen bedömningen att ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken bör utarbetas och antas. Vidare anger regeringen att Sametinget är en huvudaktör i arbetet med att utarbeta programmet i fråga om samiska.

Det är nödvändigt att fortsatt vidta åtgärder för att vända den pågående språkbytesprocessen som de nationella minoritetsspråken genomgår. Detta för att de nationella minoritetsspråken ska kunna revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. Det är därför angeläget att ett långsiktigt och

samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken utarbetas.

Det är mot denna bakgrund som regeringen bedömer att Sametinget bör ges i uppdrag att utarbeta ett förslag till ett sådant handlingsprogram för bevarande av de samiska språken.

På regeringens vägnar

Amanda Lind

Elisabet Svenningsson

Kopia till

Finansdepartementet/BA, K, SFÖ
Utbildningsdepartementet/S, UH
Kulturdepartementet/KL, KO
Länsstyrelsen i Stockholms län
Institutet för språk och folkminnen
Sameskolstyrelsen
Statens kulturråd
Statens skolverk
Universitets- och högskolerådet
Umeå universitet
Sveriges kommuner och landsting

ANSTÅNDSANSÖKAN

2020-03-24

Kulturdepartementets dnr KU2019/01888/CSM
Sametingets dnr. 1.3.8-2019-1498Kulturdepartementet
103 33 Stockholm
ku.registrator@regeringskansliet.se**Avseende uppdrag att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarande av samiska**

Enligt uppdragsdirektiven ska det aktuella uppdraget slutredovisas senast 17 juni 2020 till Regeringskansliet, Kulturdepartementet.

Sametinget ansöker härmed om anstånd med slutredovisningen av uppdraget till den 4 september 2020.

Skäl för begäran är att på grund av åtgärder för att hindra spridning av Corona-virus, covid-19, får konsulten som arbetar med uppdraget handlingsprogram för bevarande av samiska svårt att hålla tidsplanen och Sametingets språknämnd som referensgrupp inte kan genomföra möten som planerat.

Kiruna den 24 mars 2020



Anja Taube, kanslichef

| Cujuhus/adress | Telefovdna/telefon | Fákxa/telefax |
|---|------------------------|--|
| Box 90, 981 22 GIRON/KIRUNA | | |
| Besök: Adolf Hedinsvägen 58 | 0980 - 780 30 (växel) | 0980 - 780 31 |
| e-post: förnamn.efternamn@sametinget.se | 0980 - 780 xx (direkt) | |
| Org.nr.: 202100-4573 | 070- | www.sametinget.se |



2020-04-30
Ku2020/00681/CSM

Kulturdepartementet

Sametinget
Box 90
981 22 Giron/Kiruna

Framställning från Sametinget om förlängd tid för uppdraget att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarande av samiska

Regeringens beslut

Med ändring av regeringens beslut den 14 november 2019 beslutar regeringen att Sametinget ska redovisa uppdraget om att utarbeta förslag till handlingsprogram för bevarande av samiska senast den 4 september 2020.

Ärendet

Regeringen beslutade den 14 november 2019 att uppdra åt Sametinget att utarbeta ett förslag till ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken i den del det avser samiska (Ku2019/01888/CSM). Av uppdraget framgår att Sametinget senast den 15 maj 2020 ska redovisa uppdraget till Regeringskansliet (Kulturdepartementet).

Sametinget har den 24 mars 2020 kommit in med en begäran om förlängning av uppdraget, som innebär att redovisningstiden förlängs till den 4 september 2020 (Ku2020/00681/CSM).

På regeringens vägnar



Amanda Lind



Majlis Nilsson

Kopia till

Finansdepartementet/BA
Utbildningsdepartementet/S
Institutet för språk- och folkminnen

